

İDARE DERGİSİ

DAHİLİYE VEKALETİNCE İKİ AYDA BİR ÇIKARILIR

YIL: 27

MART – NİSAN 1956

SAYI: 239

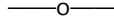
İÇİNDEKİLER

TETKİKLER:		<u>Sayfa</u>
Karayolları Trafik Kanunumuz Üzerine bir inceleme	Erdoğan ALIVEREN	1
Yeni Köy Kanunu Lâyihasının 442 sayılı Kanunla Mukayesesi	Sadık ARTUKMAÇ	13
Dâhiliye Vekâleti Merkez Teşkilâtının Tarih- çesi. Geçmişte Kanun ve Adalet Örnekleri...	Selim AYBAR	38
Şehirleşme	Mecdi EMİROĞLU	56
Mahallî İdarelerde İdarî Vesayet	Baha KARGIN	71
Jandarma Mensuplarının İnzibatî Bakımdan Mülkî ve Meslekî Âmirler Tarafından Tecziyesi	Şükrü OLCAY	78
Anglo - Sakson Sosyal Hukuk Müesseseler- rinden Trüst	Turgut SENGİR	87
TERCÜMELER		
Yabancı Hakimiyeti ve Bağımsızlık	Burhanettin TEKER	98
Galeyan ve Heyecan Halindeki Milletler	Burhanettin TEKER	110
İdarî İhtilâflar	Yusuf YAKUBOĞLU	127

ABONE BEDELİ

Türkiye için yıllıkı: 500 kuruş.

Yabancı memleketler için yıllıkı: 750 kuruş.

Abone bedelinin gönderilmesi şekli:

A — Türkiye’de:

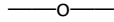
Bulunulan yerin malsandığına tutarı yatırılarak mukabilinde alınacak (Hasılatı müteferrika makbuzu) aynen ve taahhütlü bir mektupla :

Dahiliye Vekâleti Yayın Müdürlüğü - Ankara

adresine gönderilmelidir. (Hangi nüshalara abone kaydedilmesi istenildiğini gösteren mektuplar arzual puluna tâbi tutulmalıdır.)

B — Yabancı memleketlerde:

Abone bedeline, makbuz pulu için 4 kuruş eklendikten sonra hasıl olan meblâğ, posta veya banka havalesi olarak yukardaki adrese gönderilmelidir.

YAZI İŞLERİ

İdareyi ilgilendiren mevzularda hazırlanacak etütler kabul olunur.

Gönderilecek yazıların iki nüsha olması ve 20 - 25 sahifeyi geçmemesi, makinada seyrek satırla yazılmış olması ve yarım sahifeyi geçmiyen ayrıca bir de özü bulunması lâzımdır.

Yayınlanan yazıdaki fikir ve mütalâalar, yazı sahiplerine aittir.

Dergiye dercolummayan yazılar iade edilmez.

Yazı işleri için **İçişleri Bakanlığı Yayın Müdürlüğüne müracaat edilmelidir.**

Sahibi : Dâhiliye Vekâleti

Yazı İşlerini Fiilen İdare Eden Mes’ul Müdür: **Selim AYB**

TETKİKLER

KARAYOLLARI TRAFİK KANUNUMUZ ÜZERİNDE BİR İNCELEME

Yazan :

Erdoğan ALIVEREN
Sındırgı Kaymakamı

GİRİŞ :

Trafik işleri memleketimiz için yeni bir konudur. Günden güne gelişen sosyal durumumuz sebebiyle, cemiyetimiz ekonomik hayatta kısa zamanda, büyük artışlara sahne oldu. Nüfus artışının tabii sonucu olarak köylerden şehirlere akın başladı. Hem şehirlerin sayısının, hem de her bir şehrin nüfusunun artması, cemiyetimizin ziraî bünyeden sınaî ve ticarî bünyeye geçen bir ekonomik oluşa sahne olduğunu göstermektedir. Nüfus artışının, iki sayım arasında binde 15 den binde 30 gibi bir rakama yükselmesi, dolayısıyla nüfusun artması, ekonomik bünyenin değişmesi gibi sebepler, memleketimizde bir (hareket artışı) doğurdu. Artan hareketin ilk belirtileri ise motorlu ve motorsuz kara nakil vasıtalarındaki artıştır.

Karayolları Umum Müdürlüğünün, memleketin yol ihtiyacını daha iyi karşılayabilecek bir şekilde çalışmasını teminen klasik devlet idaresi prensiplerinin dışına çıkması gerektiği sebebiyle, adı geçen dairenin de, Mülhak bütçeli bir Umum Müdürlük haline getirildiği malumdur. Yollarımız yeni bir anlayışla ve yepyeni prensiplerle yapılırken, bu yollar üzerinde işleyen taşıt araçları da kendi haline bırakılamazdı. Mahalli idarelerden Belediyelere bırakılmış bir hizmet olan (seyrüseferi tanzim) işinde Belediyelerin yetkileri kendi hudutları içinde geçerli olduğu için, şehirlerarası yollar kontrolden uzak kalıyordu. Oysaki, Belediyeler bile, imkânlarının azlığı sebebiyle, bu işi tam olarak ifa etmekten çok uzaktı. 1580 sayılı Belediyeler kanununun, Belediyelerin vazifelerini sayan 15 inci maddesinin, 9 ve 10 uncu maddelerine uyarak, bazı Belediyeler, Zabıta Talimatnamelerine, ehliyet, plâka, yük ve yolcu miktarı, en az ve en çok sürat, temizlik vs. gibi hususları nizamlayan maddeler koymuşlardı. Bu nizamlara aykırı hareketlere ise, Belediye encümenlerince, 1608 sayılı kanuna dayanarak, 1 liradan 150 liraya kadar (para cezası) veya 1 günden 15 güne kadar (meslek veya sanattan men) cezası verilebiliyordu. Ufak yerlerde, bu ikinci cezanın hiç tatbik edilmediği, hatta para cezası-

nın bile, 25 - 50 liradan fazla verilmediği göz önünde tutulursa, bu hal ve mevzuatla, ileri memleketlerin bugün bir (ilim) haline getirdikleri Trafik'in memleketimizde bir (disiplin) bile sayılmasına imkân olmadığı kolaylıkla anlaşılacaktır.

En mükemmel Belediye Zabıta Talimatnamesine sahip olan İstanbulda, ayrıca bir (Seyrüsefer) nizamnamesi de yapılmış, İstanbulda Vilâyetle Belediyenin birleşik olması sebebiyle, Belediye Zabıtası görevi Polisler tarafından yapıldığından, Emniyet 6. Şube Müdürlüğü, nisbeten kaliteli bir kadroyla bu nizamnameyi tatbik edegelmiş olmasına rağmen, işler gene düzelememişti. Çünkü asıl sebep, müeyyidelerin azlığı, teşkilâtın kifayetsizliği, işlerin merkezi bir otoriteye bağlanmamış olması idi.

İşte, yukardanberi kısaca anlatılmağa çalışılan sebepler, KARAYOLLARI TRAFİK KANUNU' na duyulan ihtiyacı ziyadeleştirdi. Büyük Millet Meclisinde 11 Mayıs 1953 tarihinde kabul edilen 6085 numaralı kanun, 18 Mayıs 1953 de 8411 sayılı Resmî Gazetede neşredildi. Kanunun geçici 5. maddesine göre, kanunun yayım tarihinden itibaren en geç iki ay içinde Hükümetçe hazırlanacak olan, Adalet Vekâleti, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Karayolları Genel Müdürlüğü Teşkilât kanunlarının tadil tasarıları B. M. M. ne sunulacaktır. Kanunun tümünün yürürlüğe girmesi, bu teşkilât kanunlarının en son neşredilenini takip eden altıncı ayın sonunda olacaktır. Bu arada, hazırlık mahiyetinde olmak üzere, kanunun tüzüğünün kimler tarafından hazırlanacağını ve neleri ihtiva edeceğini bildiren 75., Merkez Trafik Komisyonu'nun kuruluşunu âmir olan 6., karayolları civarındaki inşaatı tahdit eden 12. ve trafik işaret levhalarından bahseden 13. maddeler, 6085 sayılı kanunun 77. maddesi gereğince, hemen yürürlüğe girdiler.

Bu geçici 5. maddenin bahsettiği kanunlardan Emniyet Genel Müdürlüğünü ilgilendiren teşkilât kanunu, (Devlet Memurları aylıklarının Tevhid ve Teadülüne dair olan 3656 sayılı kanuna bağlı 1 sayılı cetvelin Emniyet Umum Müdürlüğü kısmına kadrolar ilâvesi hakkında kanun) ismini taşıyarak, 6376 sayıyla 10 Mart 1954 tarihinde kabul edilmiştir.

Daha sonra, Adalet Vekâleti teşkilâtında Trafik Mahkemeleri kurulması hususunda değişiklikler yapan kanun çıkmış, bunu, Karayolları Genel Müdürlüğününki takip etmiştir. (11 Mart 1954 de kabul edilip, 22 Mart 1954 de, 8664 sayılı Resmî Gazetede neşredilen 6387 numaralı kanun)

Bu üç kanundan en önemlisi Emniyet Genel Müdürlüğüne taallük edenidir. Çünkü bu kanunla, asıl kanunun yürürlüğe girme şekli değiştirilmiş, geçici 2. maddeye göre, teşkilâttaki tadil kanunlarının en sonun-

cusunun neşrini takibeden 6. ayın sonunda, kanun otomatik olarak yürürlüğe giremeyecektir. Kanunun yürürlüğe girişi, bölge, bölge olacak ve hangi yılı hangi bölgelerde kanunun uygulanacağını İcra Vekilleri Heyeti ' tesbit edecektir.

Nitekim, icra Vekilleri Heyeti de, 7 Haziran 1954 tarihli ve 8722 sayılı Resmî Gazetede neşredilen 20 Nisan 1954 tarihli ve 4 - 2863 sayılı karariyle, yukarda adı geçen maddeye dayanarak, 1954 yılı 22 Eylülünden itibaren kanunun şu bölgelerde uygulanmasına karar vermiştir. (Ankara ve İstanbul Vilâyetleri sınırları içindeki yollar ile, bu iki şehri birleştiren Ankara - Kızılcahamam - Gerede - Bolu - Düzce - Hendek - Adapazarı - İzmit - Gebze - Kartal - İstanbul ve Ankara - Ayaş - Beypazarı - Nallıhan - Göynük - Geyve - İzmit - İstanbul yolları).

Kanunun 1955 yılında yürürlüğe gireceği yerler ise, 13/Ağustos/1955 tarihli ve 9077 sayılı Resmî Gazetede neşredilen 19/Temmuz/1955 tarihli ve 4 - 5545 sayılı İcra Vekilleri Heyeti karariyle şöyle belirtilmiştir. (Bursa - İzmir, Seyhan ve Aydın vilâyetleri içindeki yollar ile Ankara - Aksaray - Bor, Niğde yolu, Ankara - Balâ - Kaman - Kırşehir - Mucur - Kayseri - İncesu - Yeşilhisar - Niğde - Bor - Ulukışla - Pozantı - Tarsus - İçel - Seyhan - Osmaniye - Dörtöy - İskenderun yolu, İzmir - Torbalı - Germencik - Aydın Vilâyet hududuna kadar olan yol, İzmir - Menemen - Bergama yolu, İzmir - Manisa - Akhisar - Sındırgı - Bigadiç - Balıkesir - Susurluk - Bandırma - Karacabey - Bursa - Mudanya yolu, Bursa - Gemlik - Orhangazi - Yalova - Karamürsel - İzmit yolu, Bursa - İnégöl - Pazaryeri - Bozüyük - Eskişehir - Sivrihisar - Haymana - Ankara Yolu) 1956 da ve müteakip yıllarda çıkarılacak olan kararnamelerle yavaş, yavaş kanunun tümü, bütün Memlekette yürürlüğe konmuş olacaktır.

Kanunun bütün memlekette bir anda yürürlüğe konması ile, bugün tatbik edilmekte olan şekil, mukayese edildiğinde, bugünkü şeklin faydalarının daha çok olduğu söylenebilir. Hernekadar, peyderpey yürürlüğe koyma işinde henüz kanunun uygulanmayan bölgelerden plâka ve ehliyet almış olan şoför ve taşıt araçlarının, kanunun uygulandığı bölgelere girdiğinde maruz kalacakları, intibak edememe durumu, esaslı bir mahzur olarak ileri sürülebilirse de, Trafik'den her şeyden önce bir ilim olduğu ve cahil ellere bırakılamayacağı, üstelik kanunu tatbik için kifayyetli eleman kadar teknik vasıtaya ihtiyacı bulunduğu ve bunun bir anda temin edilememesinden doğacak hercümercin hiç de küçümsenemeyeceği hususu, bu günkü tatbikatın daha uygun olduğuna delildir.

TRAFİK'İN MAHİYETİ :

Karayolları Trafik kanununun lüzumu ve 6085 sayılı kanunun çıkışma ait bu çok kısa izahattan sonra, biraz TRAFİK deyince ne anlaşılması gerektiğini izah etmek ve ondan sonra kanunun belli başlı hükümlerini incelemek, daha doğru olur, kanaatindeyiz.

Bu gün batı lisanlarında da (Trafik) diye telâffuz edilen ve meselâ İngilizcede (Traffic) diye yazılan bu kelime, bizdeki (Seyrüsefer) manasına gelmekte olup, aslında İtalyancadır. Önceleri (Alış, Veriş) manasına gelen (Transficcare) kelimesi, zamanla (Trafficare) ve daha sonra da (Traffico) haline gelmiş olup, manası da, bu zaman zarfında (alış veriş) ten (Seyrüsefer) e intikal etmiştir.

İtalyanların (Traffico) su, İngilizlerin (Traffic) i, biz Türk'ler için (Trafik) olarak henüz çok yenidir. Diyebiliriz ki, bu kelimenin etimolojik mazisi, en çok 10 senedir. Buna mukabil, 6085 sayılı kanunda yer alması itibarıyla lisanımıza girmiş ve basında da tutulması sebebiyle halk kitlelerine mal olmuştur.

Menşesine de böylece işaret ettiğimiz seyrüsefer manasındaki Trafik kelimesini, muhteva bakımından incelersek, kanuna göre, (yayaların, hayvanların nakil vasıtaları ile müteharrik makinelerin, karayolu üzerindeki hal ve hareketleri) ni, doktrine göre ise, (taşıt araçlarının ve yayaların, İktisadî bir sürat içinde ve mevcut nizamda da uyarak, yoldan istifade etmeleri) ni istihdaf ettiğini anlarız. Kanunumuzun tarifindeki; (Karayolu) terimi de, gene kanun tarafından, (trafik için umumun faydalanmasına açık olan arazi şeridi ve sahalar) diye tarif edilmektedir. Her iki trafik tarifi de dikkatle incelendiği takdirde, aralarında büyük bir fark olmadığı ve \ Seyrüsefer) kelimesinin manası kasdedildiği anlaşılacaktır.

İnsanların cemiyet hayatı yaşamaları ve medeniyetlerinin gün geçtikçe ilerlemesi sebebiyle artan ihtiyaçlar ve bunları tatmin vasıtaları olan âletler, ortaya yeni, yeni ilimler çıkarmıştır. Trafik de bunlardan biri, belki de sonuncusudur. Amerika kıtası Trafik'i bir ilim olarak kabul edip, meselâ, Yale University - Bureau Of Highway Traffic Engineering'de, Trafik Mühendisi yetiştirmek için müstakil enstitüler, North - Western Üniversitesinde de Traffic Police Department Trafik ilminin tatbikatında çalışacak polisler yetiştirecek olan müstakil okullar kurmuştur. Avrupada ise, Amerikadakine benzer müesseselere rastlamıyoruz. Daha ziyade Teknik Üniversite kürsülerine de yer verilmiştir. Memleketimizde de Teknik Üniversitenin İnşaat Fakültesindeki yol ve münakale Kürsüsünde, son iki sömestir, Trafik konusuna ayrılmıştır.

Amerika ve Avrupa arasındaki bu görüş ayrılığı, aynı ihtiyacın değişik iki yerdeki tezahürleri olarak gösterilebilir. (Amerikada 1938 de, her üç kişiye bir otomobil isabet ettiği, hemen hemen aynı yıllarda Avrupada ise bu nisbetin, elli kişiye otomobil şeklinde olduğu unutulmamalıdır.) İşte bu sebepten Avrupalılar, Trafik'i henüz müstakil bir ilim olarak değil de, daha ziyade teknik ilimlerin ve Şehircilik'in bir kolu olarak mütalâa etmektedirler. Halbuki hakikat halde, Şehircilik ve Teknikle çok sıkı ilgisi olmasına rağmen Trafik, bugün bilhassa Amerika'da müstakil bir ilim olarak gelişmektedir. Muhtevası itibariyle yüzde 70 i tekniğe, yüzde 30 u da Şehirciliğe dayanan, bu arada İktisat, Maliye v.s. gibi ilimlerle de yakın ilgisi bulunan, Trafik İlmi,, tatbikatı bakımından, bir hukuk nizamı ve kanunlar çerçevesinde cereyan ettiği için hukuklarda yakinen ilgilidir. Kaidelerinin âmir hükümler halinde geçerliğinin sağlanması tatbikatının, mütehassıs polisler tarafından kontrolü bu ilmin bir hususiyetidir. Bir de geniş halk kitlelerini durumdan haberdar etmek, onları ikaz ve tenvir etmek diye adlandırabileceğimiz Eğitim yönüne de temas edersek bu çok cepheli ilmi ana hatlariyle belirtmiş oluruz.

İşte ileri batı memleketlerinin ve bilhassa Amerika Birleşik Devletlerinin bizden çok önce önemini görüp, düzenleyici tedbirleri aldıkları çok karışık ve hayati önemi haiz bu konuyla cemiyetimizin de ilgilenmeğe başlaması sebebiyle, yukarda izah edildiği gibi, 6085 numaralı (Karayolları Trafik Kanunu) muz çıkarılmıştır. Şimdi biraz da, kanunumuzu inceleyelim.

KANUNUMUZUN ANA HATLARI :

Kanun esas itibariyle, eski durumu İslah etmek gayesini gütmektedir. Bu sebeple yeni bir teşkilât kurmakta, Trafik nizamlarını tesbit etmekte, nizamlara aykırı hareketler demek olan suçları ve cezalarını belirtmektedir. Bu arada, memleketimiz için çok yeni, bir müessese olan (Malî Mes'uliyet Sigortası) konusuna da yer verilmiştir. Binaenaleyh incelememizi bu sıra dahilinde ve bu başlıklar altında yapmamız doğru olacaktır.

Ancak, bu incelemeğe başlamadan evvel kanunun şumulünden de bahsetmemiz uygun olacaktır.

Kanunun Şumulü:

Kanun yalnız karayollarındaki trafikle ilgilenmektedir. Hava ve deniz trafik'i kanunun şumulü dışındadır. Yukarıda GİRİŞ başlığı altında

incelenen kısımda karayolu ve trafik terimlerinin tariflerini vermiştik. Burada ise bu tarifleri biraz izah edecek ve misaller vermeğe çalışacağız.

Kanunun 2 nci maddesinin (B) fıkrasından alıp yukarıda zikrettiğimiz (Trafik) tarifine göre, (Trafik, yayaların, hayvanların ve nakil vasıtaları ile müteharrik makinaların karayolu üzerindeki hal ve hareketleridir.) Sokakta çocukların futbol maçı yapmalarına da Trafik denmektedir. Bir çiftçinin traktörle arazisini sürmesi ise Trafik değildir. Çünkü arazi karayolu tâbiri içine girmez. Aynı maddenin (A) fıkrası karayolunu, (Trafik için umurun faydalanmasına açık olan arazi şeridi ve sahaları) olarak tarif etmiştir. Binaenaleyh bu tarif dışında kalan yerler, meselâ Ziraate ayrılmış arazi, geçitler dışındaki Deniz Yolları, hususî şahısların mülkiyetlerindeki çiftlik vesair arazi parçalarındaki yollar, karayolu tabirinin dışında kaldığından, buralara kanunu uygulayamayız. Fakat yukarıda verdiğimiz misaldeki çiftçi, traktörle arazisini sürdükten sonra, evine gitmek üzere traktörüne binip, köyünün yoluna çıkarsa, bu andan itibaren Trafik'e karışmış olacaktır. (O yolda Trafik kanununun uygulanmaya başlamış olması da gerekir.)

Trafik teriminin tarifinde zikredilen (Nakil vasıtası) terimi de 2 nci maddede açıklanmıştır. Karayolunda insan, hayvan veya eşya taşımağa yarayan vasıtalarla nakil vasıtası, bunlardan makina kuvvetiyle hareket edenlere (Motörlü nakil vasıtası), insan veya hayvan kuvvetiyle hareket edenlere de (Motörsüz nakil vasıtası) denmektedir. Kanunun Tüzüğü ise, motörlü nakil vasıtalarını, (Otomobil), (Motorsiklet), (Kamyonet), (Kamyon), (Otobüs veya Trolleybüs), (Okul vasıtası) ve (Çekici veya İtici vasıtalar) diye 7 guruba, motörsüzleri ise, (Bisiklet), (Elarabası), (Malûl ve Çocuk arabaları) ve (Hayvanla çekilen arabalar) diye 4 guruba ayırmıştır.

Bu izahatımızı kısaca özetlemek istersek, diyebiliriz ki, kanun, bu karayollarında Trafik'e karışmış olan, yukarıda yazılan nakil vasıtalarına uygulanır.

Bahsi bitirmeden önce Trafik, karayolu ve nakil vasıtası terimlerinin kanundaki izah tarzına işaret etmek istiyoruz. Her üç terim birbiriyle izah edilmek istendiğinden, bir çelişiklik doğmaktadır. Aynı fikirler daha başka tarzda ifade edilseydi, daha iyi olursu kanaatindeyiz.

TEŞKİLÂT :

Trafik kanunu Dâhiliye Vekâletinde ve ona bağlı dairelerde İdarî teşkilât kurmakla kalmamış, Trafik Mahkemeleri kurulmasını derpiş etmekle, Adliye Vekâletine de vazifeler vermiştir.

İdarî teşkilâtta yapılan yeniliklere misal olarak, Dâhiliye Vekâletine bağlı olarak Adliye, Millî Müdafaa, Maarif, Nafia, İktisat ve Ticaret, Münakalât, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletleriyle, Teknik Üniversite Trafik Kürsüsü ve Türkiye Şoförler Federasyonu temsilcilerinin de iştirakiyle kurulan (Merkez Trafik Komisyonu) nu (Md. 6); Kara Yolları Genel Müdürlüğünde kurulan (Trafik Fen Heyeti) ni (Md. 4); Merkezlerine benzetilerek Vilâyetlerde kurulan (Vilâyet Trafik Komisyonu) nu (Md. 7); Bu komisyonun kararlarının İcra organı olan (Trafik Zabıtası Teşkilâtı) m (Md. 5); Trafik Zabıtasına yardımcı olmak üzere de nakil vasıtalarının fennî muayenelerini, Şoför ve Sürücülerin Ehliyet vesikası alma işinde imtihanlarını yapacak olan, (Muayene ve İmtihan Komisyonları) m (Md. 8); gösterebiliriz.

Adli Teşkilât ise (Trafik mahkemeleri) nden ibarettir (Md. 61). Ancak 1/Ocak/1956 gününe kadar Trafik Mahkemeleri kurulamamış olup, Kanunun yürürlükte bulunduğu yerlerin Sulh Hâkimlerine, Trafikle ilgili dâvalara bakmak yetkisi verilmiştir. Burada bilhassa işaret edilmesi gereken nokta, Askerî nakil vasıtası ve müteharrik makina kullananların da işledikleri Trafik suçlarına Askerî mahkemelerin değil de, normal Trafik mahkemelerinin bakması keyfiyetidir. (Md. 62).

Gerek bu İdarî teşkilâtın, gerekse de mahkemelerin vazifeleri kanunda ve tüzükte belirtilmiştir. Zamanla bu işlerle vazifeli personelin işinde ihtisas kazanması halinde, kanunun cemiyete, bu günden çok faydalı olabileceğini bu arada belirtebiliriz.

TRAFİK NİZAMLARI:

Kanun, Trafik işini tanzim ederken birçok mantıkî ve teknik kaide koymuştur. Bunları şöylece özetleyebiliriz.

Yol emniyetini tesis etmek gayesiyle vaz edilen hükümler, kanunun, 10, 11, 12. maddelerinde yer almıştır. Bunlar karayolunun esas yapısı (kaplama, banket, bordür taşı, hendek v.s.), sanat yapısı (Menfez, Köprü, İstinat duvarı, Geçit, Tünel, v.s) ve emniyet tesisleri (Kar tüneli, kar siperi, korkuluk duvarı v.s.) nin bozulmaması, karayoluna Trafik'i güçleştirecek şeylerin konulmaması, dikilmemesi, gibi hususlardır.

Trafikle ilgili tesislerin (işaret levhaları, akaryakıt depoları, umumî garajlar, servis istasyonları, tamirhaneler, şoför okulları v.s.) yapılması, açılması gibi hususlar 13, 14, 15, 16. maddelerde yer almış olup, esas prensip olarak peşinen Vilâyet Trafik Komisyonlarının ve bazı hallerde Karayolları Genel Müdürlüğünün muvafakatının alınması şart koşulmuştur.

Muamelâtta aleniyetin sağlanmasını temin eden, Trafikle ilgili kayıtlar «Trafik Ruhsatnamesi» «Nakil vasıtası Sicili» «Ehliyetname», ve «Plâka» olarak dört kısımda incelenebilir. Trafik ruhsatnameleri bir yıl müddetle geçerlidir. Fennî muayeneleri sonunda trafiğe çıkarılmasına izin verilen taşıtlar için doldurulan, nakil vasıtası sicilleri ise belirli zamanlarda yapılan fennî muayene sonuçlarını da ihtiva ettiğinden ve bu muameleleri eksik olan vasıtalar da, seferden alıkonulacağından, yol emniyeti için önemli bir tedbir durumundadır. Bir vasıtaya Trafik ruhsatnamesi ve nakil vasıta sicili verilebilmesi veya bunların vizesi için, birazdan müstakil bir başlık altında inceleyeceğiz, (Mali Mesuliyet Sigortası) nın da yaptırılmış olması gerekmektedir. Trafik'e çıkarılan her vasıtanın hem önünde hem de arkasında, kanunun tüzüğünde belirtilen şekilde birer «Plâka» taşıması, bu plâkalarda da vasıtanın kayıtlı olduğu şehrin adı ve bir de numara bulunması; ayrıca, vasıtanın (Hususî - Taksi - Kamyon-Otobüs v.s.) gibi kullanılma şeklini belirten kısaltılmış kelimeler yazılması da şarttır. Tabii her hangi bir vasıta sevk ve idare edenler, o işe ehil olduklarını gösteren usulüne uygun şekilde, yetkili Trafik Şube veya Bürolarının verdikleri ehliyetnameleri de haiz olmalıdırlar. Bu ehliyetnameler ise dört türlüdür ve her biri ile hangi tip vasıtaların kullanılabileceği de belirtilmiştir. (Amatör - Profesyonel - Hususî - Milletlerarası.)

TRAFİK SUÇLARI VE CEZALARI:

Trafik suçlarını muhtelif şekillerde tasnif edebiliriz. Yayaların işledikleri suçlar ile vasıtaları ilgilendiren suçlar tefriki, bu tasniflerden biri olabilir. Kanunumuzun anladığı manada bir tasnif ise mahkemesi duruşmalı ve duruşmasız yapılan suçlar tefrikidir ki; hangi suçlarda duruşma yapılacağı hangisinde ise yapılmayıp evrak üzerinde karar verileceği kanunun 64 ve 65 inci maddelerinde sayılmıştır. Bir diğer tasnif ise, verilen cezaya göre yapılabilir. Aslî cezayı icap ettiren suçlar, fer'i cezayı icap ettiren suçlar ve her ikisini birden icap ettiren suçlar şeklinde vaki olacak üçlü ayırmada buna misaldir. Fakat Doktrin, Trafik suçlarını, asıl trafik suçları ve dolayısıyla Trafik suçları diye ikiye ayırmayı uygun görmektedir.

Asıl trafik suçları derken, kanunun vaz ettiği Trafik esaslarına aykırı hareketleri kastediyoruz. Meselâ fennî muayenesi sonunda arızalı olduğu tesbit edilen vasıtayı Trafiğe çıkarmak yasaktır. Kanunun 22. maddesindeki bu yasak asıl trafik suçuna bir misaldir. Havanın görüş şartlarını azaltması hallerinde ön farların, arka kırmızı lâmbaların, plâka lâmbalarının yakılması gerekir. (Md.42) veya uyuşturucu, keyif verici

maddelerle alkollü içkiler kullanmış olanlar nakil vasıtası sevk ve idare edemezler. (Md. 31) Veyahutta, yayalar, kaldırım, banket ve refüjler dışında yürüyemezler. (Md. 45) Kanundan gelişi güzel seçtiğimiz bu üç yasak da, birincisi gibi, asıl trafik suçlarına birer misaldir.

Dolayısıyla Trafik suçları derken trafik ve yol emniyetini temin eden hükümlere aykırı hareketleri kastediyoruz. Karayollarının, bu yollara ait sanat yapıları ile emniyet tesislerinin tahrip edilmesi (Md. 11) karayollarındaki trafik işaret levhalarının yerlerinin değiştirilmesi, bozulması (Md. 14); Karayolları kenarında 15 er metrelik sağ ve sol şeritlerle Karayolları Genel Müdürlüğünden ruhsat almadan Benzin istasyonu, Fabrika, lokanta, otel, su arkı, kesif ağaçlık vesaire yetiştirilmesi ve yapılması (Md. 12); yasaklarına aykırı hareketler ise, dolayısıyla trafik suçlarını teşkil eder.

Bu suçlara verilecek cezalar ise, aslı ve fer'i olarak Trafik kanununda sayılmıştır. Aslı cezalar, hafifinden ağırına doğru, maktu hafif para cezası en çok ve en az haddi belirtilmiş hafif para cezası, ağır para cezası ve hapisten ibarettir. Para cezasının en aşağı haddi 25,00 lira, en yukarı haddi ise 500,00 liradır. Hapis cezasının en yukarı haddi 12 aydır. Yukarıda bahsedilen suçlardan yol emniyetini bozacak mahiyette olan, yolların esas yapısını veya emniyet tesislerini tahrip fiilini işleyenlere 150 - 500 lira arasında ağır para cezası ile birlikte, 1-12 ay arasında hapis cezası da verilmesinin derpiş edilmiş olması, bu suç, kanunun en ağır suçu haline getirmiştir. Fer'i cezalar ise, Ehliyet vesikasını devamlı veya geçici bir müddet için iptali keyfiyeti veya eski hale getirmedir.

(Trafik kazalarını, kazalar hakkında trafik kanununda ve ceza kanunumuzda mevcut hükümleri de, başka bir yazımızda incelemek istiyoruz.)

Mali Mes'uliyet Sigortası:

Bu kanunla mevzuatımıza girmiş olan Mali Mesuliyet Sigortasının büyük bir yenilik hamlesi olduğu kanaatindeyiz. Kanunun 50. maddesi, karayollarında motörlü nakil vasıtası veya müteharrik makinaların kullanılmasından doğacak olan zararları bunları kullananların ödemesini esas prensip olarak kabul etmiştir. Ancak hal ve maslahatın icap ettirdiği bütün tedbirler alınmış olsa bile zararın önlenemeyeceği kanunun ispatı ise, (Kusurun ispatı, onu iddia edene düşer) şeklindeki umumî hukuk prensiplerinden ayrılarak gene kusurlu olana yükletilmiştir. Böylece, kazaya uğrayan veya zarar gören şahıslara bir rüchaniyet tanımak suretiyle, zararını çabucak izalesine imkân verilmiştir. Ancak bu hal, motörlü vasıta

kullanan veya müteharrik makina sevk ve idare edenleri üçüncü şahıslara karşı zayıf düşürdüğünden, muvazeneyi temin için de, bu vasıta ve makina sahipleri, mallarını sigortalatmak suretiyle, takviye edilmişlerdir. Trafik şubeleri, bunlara plâka vermeden önce, sigorta yapılıp yapılmadığını kontrol edecekler ve sigortasız olanların muamelelerini ikmal etmeyeceklerdir. Sigorta poliçesinin bir sureti ise vasıtanın dosyasında muhafaza edilecektir. Kaza veya zarar vukuunda ise, tazminata hak kazanan üçüncü şahıs trafik şubesinden kendisine zarar veren vasıtayı sigorta eden şirketi öğrenip oraya müracaat edip tazminatını alacaktır. Durum icap ettiriyorsa sigorta, sigortalısına, umumî hükümler dairesinde rücu hakkını kullanabilecektir. Görülüyor ki, Sigorta, emniyeti ve çabukluğu sağlamıştır. Maddî ve bedenî zararların karşılığında verilmesi icap eden en azı sigorta tazminat kanununun 52. maddesinde taşıtların cinsine göre ayrı ayrı belirtilmiştir.

Birden çok vasıtası olanlar grup sigortası yaptırabileceklerdir. Umumî muvazeneye dahil dairelerle hususî idarelere, Belediyelere ve 3659 sayılı kanuna tâbi müesseselere ait taşıtların verecekleri zararlar için bu daire ve müesseseler, sigorta yerini tutmak üzere birer fon tesis edebilirler.

KANUNUN TENKİDİ

Yazımızın başındaki GİRİŞ faslında verdiğimiz umumî izahatın, TRAFİK'İN MAHİYETİ faslında zikredilen hususların ve umumî bilgilerimizin muhassalasının KANUNUN ANA HATLARI faslında anlatılan hususlarla mukayese edilmesine sıra gelmiştir kanaatindeyiz. Kanunun kısaca ve ana hatları ile tenkidi de diyebileceğimiz bu kısımda önce şu noktaları belirtmek isteriz.

A — Trafik kanunumuz çok gecikmiştir. Kazaların çoğalması, ölüm sayısının dehşet verici artıcı bile bu gecikmeyi önleyememiştir. 1951 yılında her gün 2,8; 1952 yılında her gün 3,5 ve 1953 yılında ise her gün 4,3 vatandaşımız Trafik kazası sonunda öldüler. 1953 yılının ölü sayısı 1296 dır ki bu rakam, Korede verdiğimiz şehit sayısının çok üstündedir. Tehlike kapıya kadar gelip çanı çaldıktan sonra, Trafik işlerinin ıslahı meselesi diye bir meselenin mevcudiyeti anlaşılmıştır.

B — Tehlikeyi anide görüp, derhal tedbir almak durumunda olan insanlar nasıl telâştan tam düşünemez ve eksik tedbir alırlarsa, aynı durumda olan cemiyetin aldığı tedbirde (Trafik Kanunu), aceleciliğin bu sebepten iyi tetkik etmemenin doğurduğu eksikliklerde doludur.

C — Bence, aksaklıkların baş sebebi, işlerin merkezî bir idareye bağlı olmaması idi. Bu hal, bugün de devam etmektedir. Zira merkezî bir idare kurulmamış onun icra uzvu ve yetkileri sarahaten belirtilmemiştir. Merkez Trafik komisyonunun kararları (Tavsiye) mahiyetinde sayılmış, Emniyet Genel Müdürlüğündeki Merkez Trafik Müdürlüğü ile Karayolları Genel Müdürlüğündeki Trafik Fen Heyeti arasında, buna müşabih olarak vilâyetlerdeki Trafik Zabıtası ile Trafik Fen Heyeti mühendisleri ve Karayolları Bölge Şef ve Müdürlükleri arasında bir Kolloborasyon derpiş edilmemiştir. Üstelik Kanunun bugünkü ifadesine göre, Vilâyet Trafik Komisyonları, aynı mevzularda, hatta uygulanacak taraflar bile aynı olsa, birbirinden farklı kararlar alabileceklerdir.

Ç — Bu itibarla, bir an önce, merkezi bir idare kurulup, onun karar verecek uzvularının tesbiti ile, ona yardımcı olacak teknik (Mühendis) ve Pratik (Polis veya Zabıta) elemanları bu idarede birleştirmek gerektiği kanaatındayım.

Bu ana mahsurdan başka, kanunda ufak tefek aksaklıklar, bunların yanında da, yenilik ve fevkalâdelikler vardır. Bunları da şöylece özetleyebiliriz.

a — Kanunun Tüzüğü, maalesef, kanunla birlikte yürürlüğe konamamış, aradan geçen altı aydan fazla bir zaman zarfında ise, ekseri işler, tüzüğü beklemekten dolayı ifa edilememiştir. (Meselâ, Kanun 22/Eylül/1954 de yürürlüğe girdiği halde, Tüzük yürürlüğe girinceye yani Nisan 1955 e kadar, Trafik resim ve harçları alınamamıştır.)

b — Askerî nakil vasıtası kullanan askerî şahısların işledikleri Trafik suçlarına da bu kanunun tatbik edileceğinin bilhassa belirtilmiş olması çok yerindedir. Yalnız bu hüküm, kazaları azaltmak amacını tamamen yerine getiremez. Askerî ehliyetlerin de, vilâyetlerdeki ehliyet komisyonundan verilmesi şartı da ilâve edilirse, gayeye daha çok yaklaşılmış olur.

c — Gerek Merkez Trafik Komisyonunda, gerekse de Vilâyetlerdekinlerde, Devlet memurlarının yanında ilgili meslek teşekküllerinin temsilcilerinin de söz ve rey hakkı sahibi olmaları, idarenin kararlarının halk menfaatlerine daha uygun olması gerektiği prensibini, kısmen gerçekleştirecektir.

ç — Trafik suçlarının mahkemesi için basit ve seri muhakeme usulünün kabulü de, hakime icabında tutanaklar üzerine karar verebilmesini temin ettiğinden, işleri aksatmayacak, bürokrasiyi önleyecektir. Ancak bu sistemin esası olan memura itimat prensibinin işleyebilmesi, memur kalitesinin yükseltilmesiyle olabilecektir.

d — Trafik suçlarının cezaları bahsinde ise, kanun, müeyyideleri şiddetlendirmek gibi, cemiyetimizdeki nizamı saygı duygusunu arttıracak bir yol tutmuştur. Ancak, bazı birbirine zıt düşen ve biri diğerine nazaran daha önemli olduğu halde, ceza bakımından dün kalan hususlar mevcuttur. İyice elenerek, bu adaletsizliklerin düzeltilmesini ve bilhassa para cezalarında da bazı arttırmalar yapılmasını zikre şayan bulurum.

e — Kanunun getirdiği yeniliklerin en önemlisi malî mes'uliyet sigortasıdır. Yalnız motörlü nakil vasıtalarına ve müteharrik makinalara mecburî olan bu sigortanın, zamanla, motörsüz nakil vasıtaları için de mecburî hale getirilmesi zaruridir, tik zamanlarda, tatbikatta karşılaşılmaması muhtemel güçlüklerin zamanla telâfi edileceği muhakkaktır.

f — Kanunumuzdaki bir diğer yenilik de, Trafik ruhsatnamelerinin ve ehliyetnamelerin geçerliğinin belirli sürelerle sınırlandırılmış olmasıdır. Bilhassa ehliyetlerin yenilenmesi esnasında, ilgili şahsın, sağlık ve icabında da teknik durumunun yeniden kontrol edilebilmesi çok yerinde bir tedbir olarak mütalâa edilmektedir.

g — Kesinleşen Trafik suçlarıyla ilgili mahkeme kararlarının hem ehliyetlere yazılması, hem de Trafik şubelerindeki fişlere, dosyalara işlenmesi hususu da kanunun getirdiği yeniliklerdendir. Ancak, Amerika Birleşik Devletlerinde de olduğu gibi bu kayıtların, belirli süreler sonunda gözden geçirilmesi artış veya eksiliş durumlarına göre tedbirler alınması da düşünülseydi, daha iyi olurdu, kanaatindeyim.

Bu tip mütalâalar daha da çoğaltılabilir. Ancak bunun yeri, bu kısa yazı değildir. Biz, sadece, ilk nazarda gözümüze çarpan hususlara işaret etmekle yetindik. Yazıyı bitirmeden evvel, son bir hüküm vermek icap ederse, Trafik Kanunumuz gecikmiş olmasına ve bütün eksikliklerine rağmen, büyük bir ihtiyaca cevap vermiştir, zamanla eksiklikleri tamamlanarak, değişen yeni durumları da içine alacak değişiklikler yapılarak, daha da müttekâmil bir hale gelecektir, diyebiliriz.

YENİ KÖY KANUNU LÂYİHASININ 442 SAYILI KANUNLA MUKAYESESİ

Yazan :

Sadık ARTUKMAÇ

Mahallî İdareler 3. Daire Reisi

Yeni köy kanunu lâyihasının hazırlanmasında, günün ihtiyaç ve zaruretlerinin saik olduğu ve içtimai bünyemize ve realitelerimize uygun düşen ve tatbik kabiliyeti olan hükümler tesisine çalışıldığı anlaşılmaktadır. Filhakika, lâyihanın mucip sebeplerinde şöyle denilmektedir.

«442 sayılı köy kanununun yürürlüğe girdiği 13 Mart 1924 tarihinden bu yana, mevzuatımızın boşlukları tamamlanmak suretiyle, bu kanunda yer almış olan hükümlerden birçoğu kendiliğinden ortadan kalkmıştır.

Diğer taraftan İktisadî ve sosyal inkişaf ve hamleler, köy idarelerinin yeni vazife ve salahiyetlerle teçhizini ve bu idarelere günün şartlarına uygun yeni bir hüviyet verilmesini zarurî kılmıştır.

İşte bu sebepler ve zaruretler dolayısıyla, günün realitelerine ve demokrasi icaplarına uygun surette, işbu kanun lâyihası hazırlanmış bulunmaktadır.

.....14 bölümden ve 80 maddeden ibaret olan lâyihada sevk edilen

hükümler, 442 sayılı kanuna nazaran, köy idaresine yeni bir vechе vermekte ve köyün ana dâvalarını ve esaslı ihtiyaçlarını gözönünde tutmuş bulunmaktadır.»

Gerçi yeni köy kanunu lâyihasının mevzuu içine giren hususların çoğu, 442 sayılı kanunda da mevcuttur. Bu itibarla, her ikisi arasında mevzu ve muhteva bakımından bir benzerlik göze çarpmaktadır. Fakat bu benzerlik zâhiridir. Filhakika; lâyihadaki maddelerin muhteva ve şümulü, maksat ve gayesi, 442 sayılı kanuna nazaran daha geniştir. Maddelerin tatbik sahaları ve tatbik kabiliyetleri daha fazladır.

Diğer taraftan; 442 sayılı kanunun ve köyü ilgilendiren diğer kanunların tatbikatı neticesi meydana çıkmış olan boşluklar, mümkün olduğu derecede doldurulmuştur.

Ve nihayet, maddelerin; aksaklıklara ve tereddütlere meydan vermiyecek derecede sarıh ve vazıh şekilde kaleme alınmış olduğu da müşahade edilmektedir.

Bu kısa izahatımızdan sonra, 442 sayılı kanunla yeni köy kanunu; lâyihası arasındaki farkları belirtebiliriz.

§ I — Umumî hükümler:

1 — 442 sayılı kanunda Köy hukukî varlığının hangi unsurdan: terekküp ettiğini belirten bir tarif mevcut değildi. Bununla beraber, bu unsurların; saha, nüfus, menkul ve gayrimenkul mal ve vazifeden ibaret olduğu kanunun ana hatlarından ve bâzı maddelerinden istidlal olunabilmekte idi ⁽¹⁾. İşte lâyiha, bu dağınık hükümleri bir araya toplayarak köyün tarifini yapmıştır: «Köy muayyen bir sınır içinde yaşayan insanların mahallî mahiyette müşterek ve medenî ihtiyaçlarını sağlayan, iki bin veya iki binden az nüfuslu ve menkul ve gayrimenkul mallara sahip ve kanunların kendisine verdiği vazifeleri yapmakla mükellef bulunan hükmî şahsiyeti haiz bir topluluktur.» ⁽²⁾.

2 — 442 sayılı kanun, köy sınırlarını çizecek mercileri ve sınırların ne suretle çizileceğini tesbit etmiş ve sınır münazaalarının halline dair hükümler koymuştu ⁽³⁾. Fakat sonradan neşredilen 1426 ve 5442 sayılı il idaresi kanunları ile Belediye Kanununa da köylerin sınırlarına müteallik hükümler konulmuş ve bu sebeple köy sınırlarının tesbiti işi, girift bir hâl almıştı. Diğer taraftan mezkûr kanun, sınırların beş senenin hitamında değiştirilebileceğini hükme bağlamış ve bu hüküm muvacehesinde; beş seneyi dolduran köy idareleri, sebepli veya sebepsiz sınır münazaaları ihdası yoluna gitmişlerdi. Bu yüzden, birçok sınır ihtilâfları ortaya çıkmış ve binnetice işler çoğalmıştı.

İşte yeni lâyiha, bu kabil aksaklıkları gidermiştir:

A — Sınırı tesbit edecek merciler, diğer kanunlardaki hükümler de nazara alınarak, birer birer ve vâzıh bir şekilde belirtilmiş ve böylelikle dağınık hükümler bir araya getirilmiştir.

B — Sınırların çizilme şekil ve şartlarının tesbiti nizamnameye bırakılmıştır. Yani, bu hususta teferruatlı hükümler ihtiva edebilecek olan

¹ 442 sayılı kanunun bilhassa 1, 2 ve 7 nci maddelerine bakınız.

² Lâyihanın 1 inci maddesi.

³ 442 sayılı kanunun 3-5 inci maddelerine bakınız.

bir nizamname çıkarılması daha uygun görülmüş ve bunların kanun maddesiyle tesbitinde fayda mülâhaza edilmemiştir.

C — Çizilen sınırların, kafi bir zaruret olmadıkça, değiştirilmemesi esası kabul edilmiştir. Bu zaruretin varit olup olmadığı hususunun tetkik ve takdiri salahiyeti, vilâyet idare heyetine verilmiştir.

Lâyihanın bu konuya müteallik hükmüne göre, vilâyet idare heyeti zarureti varit görürse sınır yeniden çizilecektir. Fakat varit görmezse, sınır değiştirilemeyecektir.

Bu konuda mühim olan bir cihet de; vilâyet idare heyeti red kararının taraflara tebliğinden itibaren beş sene geçmedikçe, sınır tashihi taleplerinin dinlenmeyeceğine dair olan hükümdür. Bu hükümle, gelişigüzel sınır değişikliği taleplerine son verilmesi gayesinin istihdaf edildiğine şüphe yoktur ⁽⁴⁾.

3 — 442 sayılı kanunda, sadece köyün müşterek orta mallarına ve bu malların korunmasına dair hükümler vardır ⁽⁵⁾.

Yeni lâyihada bu hususlar derpiş edilmekle beraber, ilâveten ve yeniden şu hususlar da hükmü bağlanmıştır:

A) Umuma ait köy orta malları, tahsis ciheti değiştirilmedikçe, satılamayacak ve herhangi bir sebeple başkasına terk olunamayacaktır. Tahsis cihetinin değiştirilmesine, ihtiyar meclisinin teklifi üzerine, kaza veya vilâyet idare heyeti karar verecek ve bu karar valinin tasdiki ile tekemmül edecektir.

B) Köy mallarının korunmasında ihmali görülen köy vazifelileri hakkında takibat yapılacak ve ayrıca, zarar ve ziyan da müsebbiplerine hükmen Ödettirilecektir. Bu hükümle, köy vazifelileri; köy mallarını korumakla mükellef tutulmuşlardır. Bu malları çalanlar veya tahrip edenler ise, söylemeğe lüzum yoktur ki, Türk Ceza Kanununun 6123 sayılı kanunla değişik 513 üncü maddesinin ikinci fıkrasına göre takibata tâbi tutulacaklardır.

C) Köy muhtarı, okul ve cami gibi köyün umumî menfaatlerine terk olunmuş gayrimenkuller ⁽⁶⁾ ile köy hükmî şahsiyetine ait hususî

⁴ Lâyihanın 2 ve 3 üncü maddelerine bakınız.

⁵ Köy Kanununun 6 ve 8 inci maddelerine bakınız.

⁶ Hâzinenin veya özel idarenin mülkiyetinde bulunan okullar ile derneklere veya vakıflara ait camiler, bilindiği üzere, tapuya tescil edilmektedirler. Şu halde, köy manevî şahsiyetine ait okullarla camilerin de tapuya tescili icabeder. Buna mu-

emlâki tescil ettirmeğe mecbur tutulmuştur. Bu mecburiyete riayet edilmediğini gören vali veya kaymakama, tapuya tescil muamelesini resen, yaptırmak salahiyeti verilmiştir. Muamelede sür'at ve kolaylığı temin maksadiyle, köy orta mallarının tescili; her türlü resim ve harçtan muaf tutulmuştur.

Ç) Bilhassa son senelerde mer'aların mütemadiyen tecavüzlere uğradığı ve sürüldüğü ve bu yüzden çeşitli ihtilatların meydana gelmiş olduğu malumdur. İşte bu gibi hallere nihayet vermek üzere, lâyhaya: «salahiyetli merciler tarafından tahsis muamelesi yapılmış olan köy mer'aları, hiçbir suretle kültür arazisi olarak kullanılamaz.» hükmü konulmuştur.

D) Bir köy sınırı içinde oturanların veya köyde maddî alâkası bulunanların (7) köy mükellefiyetlerine tâbi tutulacakları da tasrih edilmiştir (8).

§ II — Köy işleri:

442 sayılı kanunda, köy işleri; mecburî ve ihtiyarî işler adıyla iki

kabil mer'a, otlak, yaylak, çayırılık gibi yerler, tescile tâbi değildirler. Medenî Kanunumuzun 641 inci maddesi şudur:

«Sahipsiz yerler ile menfaati umuma ait olan mallar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Hilafı sabit olmadıkça menfaati umuma ait sular ile ziraate elverişli olmayan yerler, kayalar, tepeler, dağlar ve onlardan çıkan kaynaklar kimsenin mülkü değildir.»

Medenî Kanunumuzun 912 nci maddesi ise şudur:

«Kimsenin hususî mülkiyetinde bulunmayan ve âmmenin kullanılmasına tahsis edilen gayrimenkuller, onlara müteallik ve tescili muktazi aynı bir hak olmadıkça, tescile tâbi değildir.

Sicille mukayyet bir gayrimenkul, kaydı lâzım gelmiyen bir gayrimenkule tahavvül ettikte, kaydı sicilden çıkarılır.»

4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanununa 5618 sayılı kanunla eklenen 6 ncı maddeye göre de; halkın münferiden veya müştereken istifadelerine terk olunan mer'a ve yaylaklar hususî mülkiyete mevzu teşkil edemezler..

⁷ «Maddî alâkası bulunan» ibaresiyle; köyde bağı, bahçesi, tarlası, evi, ahır, ağılı ve hayvanları olan kimselerin kasedildiği aşikârdır. Nitekim, 442 sayılı kanunun 3664 sayılı kanunla değiştirilmiş olan ve salmaya taallük eden 16 ncı maddesinde de aynı ibare vardır ve bu ibare tatbikatta, bugüne kadar, hiçbir ihtilâta ve tereddüde meydan vermemiştir.

⁸ Lâyihanın 4-9 uncu maddelerine bakınız.

kısma ayrılmakta ve her kısma taallük eden iler ise birer birer sayılmakta idi.

Hâlbuki, «köy ihtiyaçları, köylerin bulundukları şartlara göre tahayyül eder. Bu sebeple köy işlerinin mecburî ve ihtiyarî diye umumî olarak iki kısma ayrılmasının tatbikatta mahzurlar doğuracağı gözönüne alınarak bu tasnifin terk edilmesi maksada daha uygun görülmüş» ve bu sebeple lâyhada, böyle bir tasnif gözetilmeksizin köy işleri tesbit edilmiştir.

Bu işler; sıhhat ve İctimaî muavenet işleri, nafia ileri, ziraat ve ekonomi işleri, maarif işleri olmak üzere dört guruba ayrılmıştır. Her guruba dahil işler, lâyhada, ana hatlariyle belirtilmiştir ⁽⁹⁾.

§ III — Köy idarelerinin uzuvları ve seçim:

I — Uzuvlar:

442 sayılı kanun, köy idarelerinin uzuvlarını; köy derneği, köy ihtiyar meclisi ve köy muhtarı olmak üzere üçe ayırmakta idi.

Yeni köy kanunu lâyhası; ihtiyar meclisini karar ve murakabe, muhtarı ise temsil ve icra uzvu olarak kabul etmiş ve fakat köy derneğini uzuvlar arasından çıkarmıştır ⁽¹⁰⁾.

A) Filvaki «mer'i kanuna göre esas vazifesi köy muhtarı ile ihtiyar meclisi âzalarını ve imamı seçmekten ibaret olan ⁽¹¹⁾ ve bu arada muhtarın ücretini tesbit ve ihtiyarî işlerden lüzum görülenleri mecburî işler arasına almak gibi ⁽¹²⁾ kendisine tâli vazifeler verilmiş bulunan ve fakat sureti teşekkülü kanunla tanzim edilmemiş ve bu sebeple işlemez bir halde kalmış ve bu kanunun 31 senelik tatbikatı sırasında faydası da görülmemiş olan köy derneğinin, bu lâyhada yer almasına lüzum hissedilmemiş ve bu sebeple köy hükmî şahsiyetinin köy ihtiyar meclisi ile köy muhtarından ibaret iki uzuv tarafından temsil ve idare edilmesi realite ve maksada daha uygun görülmüştür.» ⁽¹³⁾.

⁹ Lâyiha'nın 10 uncu maddesine bakınız.

¹⁰ Lâyiha'nın 11 inci maddesine bakınız.

¹¹ 442 sayılı kanunun 83 üncü maddesiyle 2329 sayılı kanunla değişik 20 inci maddesine bakınız.

¹² 442 sayılı kanunun 12 nci maddesiyle 19 uncu maddesinin 1 inci bendine bakınız.

¹³ Mucip sebepler lâyihasından.

B) Köy ihtiyar meclisi

a — İhtiyar meclisinin teşekkül tarzı:

442 sayılı kanun, ihtiyar meclisinin; nüfusu bin kişiden az olan köylerde bir muhtar ve dört âzadan, binden iki bine kadar olan köylerde ise bir muhtar ve altı âzadan terekkep etmesini ve âzalıklarda inhilâl vukuunda yedeklerden en çok rey almış olanın âzalığa getirilmesini âmir bulunmakta idi ⁽¹⁴⁾.

Hâlbuki yeni kanun lâyihasında, böyle bir kıtas kabul edilmemiş ve bütün köylerde dört âza ve bir muhtardan mürekkep ihtiyar meclislerinin teşekkülü derpiş olunmuştur. Bu hususta mucip sebepler lâyihasında şu mütalâalar dermeyan edilmektedir: «Nüfusu ne olursa olsun bütün köylerde bu kanun hükmünün cari olması prensip olarak lâyihanın 1 inci maddesile kabul ve tesbit edilmiş olduğuna ve 5672 sayılı kanun dahi seçim hususunda bütün köyler arasında bir tefrik gözetmemiş bulunduğuna göre, lâyihanın 13 üncü maddesiyle; nüfus esasına müstenit bir tasnif yapılmaksızın, bütün köylerde dört âza ve bir muhtardan mürekkep ihtiyar meclislerinin seçilmesi esası kabul edilmiştir.»

Lâyiha; âzalıklarda inhilâl vukuu halinde, yedek âzaların aldıkları rey sırasıyle meclise girebileceklerine ve reylerin müsavâtı halinde ise kur'a çekileceğine dair yeni bir hüküm daha tesis etmiştir. Kur'a usulünün, bütün tereddüt ve ihtilâfları izale edeceğine şüphe yoktur.

b — İhtiyar meclisinin toplantı ve karar nisabı:

442 sayılı kanunda, ihtiyar meclisinin toplantı ve karar nisabına ve toplantıya gelmiyen âza hakkında ne muamele yapılacağına dair bir hüküm yoktu.

Yeni lâyihada bu boşluklar tamamiyle doldurulmuştur. Filhakika; toplantının mürettep âzanın ekseriyeti ile açılacağına, çoğunlukla karar verileceğine, reylerin eşitliği halinde muhtarın bulunduğu tarafın çokluk sayılacağına, üstüste ve mazeretsiz olarak dört defa toplantıya gelmiyen muhtar ve âza ile fiilî askerlik hizmetine alınmış olan âzanın istifâ etmiş sayılacağına dair yeni hükümler konulmuştur.

Diğer taraftan lâyihada, kararların buna mahsus deftere yazılması ve muhtarla âzalar tarafından imzalanması esası vazedilmiş ve ihtiyar

¹⁴ 442 sayılı kanunun 22 nci maddesine bakınız.

meclisinin seçimi müteakip en çok beş gün içinde toplanması ve haftada bir günden az olmamak şartıyla toplantı günlerini kararlaştırması mecburiyeti de konulmuştur ⁽¹⁵⁾.

c — İhtiyar meclisinin vazife ve salâhiyetleri:

Lâyiha, yeni birçok hükümlerle, mer'î kanunun boşluklarını doldurmuştur. Ezcümle:

1 — Köy ihtiyar meclislerine, köy hizmetleriyle ilgili her hususta karar vermek salâhiyeti tanınmıştır.

2 — Keza ihtiyar meclisine; muhtarın köy hükmî şahsiyeti ile dâvacı ve dâvâlı olması halinde, mahkemeler nezdinde köyü temsil etmek üzere, muvakkat bir temsilci seçmek yetkisi verilmiştir. Bu suretle, idarecilerle adliyeciler arasındaki önemli bir ihtilâf kaynağı ortadan kaldırılmıştır.

3 — Köy bütçeleri ile kesin hesaplarını tanzim vazife ve salahiyeti ihtiyar meclisine verilmiştir.

4 — Köy ihtiyar meclislerine, kanun ve nizamnamelerle kendilerine verilen vazifelerin ifası için icabeden tenbih ve yasakları koymak salahiyeti verilmiştir. Tenbih ve yasalara riayet etmeyenlere ceza vermek yetkisi de tanınmıştır ⁽¹⁶⁾.

5 — İhtiyar meclislerine; köyde pazar ve panayırların açılma ve kapanma saatlerini tâyin eylemek; ivazlı ve ivazsız hibelerin, tesislerin ve vasiyetlerin kabul edilip edilmeyeceğine, köye ait alım ve satım işlerine dair karar ittihaz etmek gibi yeni bir takım vazife ve salahiyetler de verilmiştir.

6 — 442 sayılı kanun ihtiyar meclislerine daha geniş kazaî vazife ve salahiyetler tanımakta idi ⁽¹⁷⁾. Yeni lâyihada bu salahiyetlerin daraltıldığı ve daha mahdut hallere inhisar ettirildiği görülmektedir. Gerçekten, ihtiyar meclislerine, sadece yüz liraya kadar (yüz lira dahil) her çeşit hukukî ihtilâfları halletmek gibi kazaî bir salahiyet verilmiştir. Uzlaşma teşebbüsü yapıldığına dair ihtiyar meclisince alâkalıya verilecek olan za-

¹⁵ Lâyihanın 27 ve 28 inci maddeleriyle 442 sayılı kanunun 42 nci maddesine bakınız.

¹⁶ Lâyihanın 29 uncu maddesinin 6 ncı bendi ile 53 üncü ve 70 nci maddelerine bakınız.

¹⁷ 442 sayılı kanunun 49 - 65 inci maddeler ile 67 nci maddesine bakınız.

bit varakası örneği ibraz edilmedikçe, bu kabil dâvaların mahkemelerce rüyet olunamayacağı da tasrih edilmiştir ⁽¹⁸⁾.

7 — İşe başlıyan yeni muhtar ve ihtiyar meclisi azalan ile eski muhtar ve ihtiyar meclisi âzaları arasında devir ve teslim muamelesinin yapılması mecburiyeti konulmuş ve bundan imtina edenler hakkında müeyyideler vazedilmiştir ⁽¹⁹⁾.

8 — 442 sayılı kanunun 46 ncı maddesinde sadece köyün mecburî işlerinden bahsedilmekte ve fakat köyün ihtiyarî işleriyle Devlet işlerine temas olunmamakta idi. Filhakika mezkûr madde, köyün mecburî işlerini gördürmeyen ve toplanması isteğe bağlı olmıyan paraları toplamayan veya toplattırmayan muhtar ve âzalara on liradan elli liraya kadar para cezası verilebileceğini âmir bulunmakta idi.

İşte lâyiha, bu cezayı Devlet işlerinin görülmemesi haline de teşmil etmek suretiyle mevcut boşluğu doldurmuştur. Lâyihanın 36 ncı maddesine göre; mahallin en büyük mülkiye âmiri, muhtarla ihtiyar meclisi âzalarının kanun, nizamname ve talimatnamelerle kendilerine verilen köy ve Devlet işlerini yapmadıklarını anlırsa birinci defasında yazılı emirle vazifeye davet edecektir. Bu işleri ikinci defasında da yapmadıkları anlaşılanlara ilgili vilâyet veya kaza idare heyeti kararıyla on liradan elli liraya kadar para cezası hükmolunacak ve bu para mâliyece Âmmeye Alacakları Tahsil Usulü hakkındaki kanuna göre tahsil edilerek köy sandığına teslim olunacaktır. İdare heyetlerinin kesin olan bu kabil kararları aleyhine adli veya İdarî kazaya başvurulamayacaktır.

ç — İhtiyar meclisi kararının idare heyetince tetkiki:

442 sayılı kanunda, vazife ve salahiyet dışında veya kanun ve nizamnamelere aykırı olarak ittihaz edilen ihtiyar meclisi kararları hakkında ne muamele yapılacağına dair bir sarahat yoktu. Yeni lâyihada bu husus da ele alınmış ve bu kabil kararların, ilgili idare heyetince tetkik olunarak kesin bir karara bağlanacağı ⁽²⁰⁾ tasrih edilmiştir ⁽²¹⁾.

¹⁸ Lâyihanın 32 nci maddesine bakınız.

¹⁹ Lâyihanın 33 üncü maddesine bakınız.

²⁰ «bir karara bağlanır» ibaresi; tasdika veya iptale veyahut da tadile taallük edebilir. İbare, her üç hali de zımnen muhtevidir.

²¹ Lâyihanın 31 inci maddesine bakınız.

C) Muhtar:

442 sayılı kanunda muhtarın göreceği işler, biri mecburî ve diğeri ihtiyarî olmak üzere ikiye ayrılarak tasnif edilmişti. Evvelce belirttiğimiz sebepler dolayısıyla, yeni lâyhada böyle bir tasnife yer verilmemiş ve muhtarın, diğer kanunlarla kendisine mevdu vazife ve salahiyetler dışında kalan işler maddede gösterilmiştir. Bu arada 442 sayılı kanunda bulunmayan birçok yeni hükümler de konulmuştur. Ezcümle muhtar:

1 — Orman yangını vukuunda köy sınırı dışında dahi olsa, köylüyü yangın yerine sevkedecek ve orada çalıştıracaktır. Emrine itaat etmeyenleri derhal cezalandırabilecektir.

2 — Eski eserleri tahrip edenleri Hükûmete haber verecektir.

3 — Köy bütçesine giren ödenekleri senet karşılığı yerlerine harcayacak ve senetleri ita âmiri sıfatıyla imzalayıp saklayacaktır.

4 — Beş yüz liradan fazla parayı ziraat Bankasında köy namına açılacak hesaba yatıracaktır.

5 — Umumun yiyip içmesine, yatıp kalkmasına ve yıkanmasına mahsus yerlerin temizliğini kontrol ve temin edecektir.

6 — Âfet hâlini almak istidatı gösteren nebat zararlılarını vaktinde Hükûmete haber verecektir.

7 — Muhtelif kanunlara göre hâzineye vâki intikalleri ve hâzineye intikal ettiği halde şahıslar tarafından fuzulen işgal veya tahribe maruz gayrimenkulleri mal dairesine haber verecektir ⁽²²⁾.

8 — Ücret ve hakları köy bütçesinden ödenen kâtip, bekçi, çoban, danacı, sığırtmaç gibi (imam hariç) köy adamlarını tâyin edecek ve işten çıkarabilecektir. Bekçilerin tâyin ve işten çıkarılma muameleleri vali veya kaymakamın tasdiki ile tekemmül edecektir ⁽²³⁾.

9 — 442 sayılı kanunun mühim boşluklarından biri de muhtarın izni meselesi idi. Lâyiha bunu da halletmiştir. Filhakika muhtara, onbeş günden fazla vazifesinden ayrılmasını icabettiren ahvalde, mahallin en büyük mülkiye âmiri izin verecektir ⁽²⁴⁾.

10 — 442 sayılı kanun; yolsuz veya hizmet dışı masrafların, Tahsili

²² Lâyihanın 23 üncü maddesine bakınız.

²³ Lâyihanın 24 üncü maddesine bakınız.

²⁴ Lâyihanın 25 inci maddesine bakınız.

Emval Kanununa göre muhtar ve âzalara ödettirileceğini âmir bulunduğu halde, tahsilatın hangi merci tarafından yapılacağını belirtmemişti ⁽²⁵⁾. Bundan dolayı aksaklıklar meydana gelmekte idi.

Lâyiha, sözü, geçen masrafların; muhtar ve ihtiyar meclisi âzalarından mütesaviyen ve müteselsilen ve Âmme Alacaklarının Tahsil Usulü hakkındaki Kanuna tevfiikan mâliyece tahsil edileceğine ve bu paranın köy sandığına irat kaydolunacağına dair sarih bir hüküm tesis etmiş bulunmaktadır ⁽²⁶⁾.

11 — 442 sayılı kanunun mühim boşluklarından biri de muhtar vekilliği meselesi idi. Lâyiha bu konuyu da ele almıştır. Gerçekten muhtar işden elçektirilme, mevkufiyet, muvazzaf hizmet harici askere alınma ve izin gibi geçici sebeplerle işinden ayırdığı takdirde; birinci âza, muhtar vekili sıfatıyla kendiliğinden vazife görecektir ve keyfiyeti mahallin en büyük mülkiye âmirine yazı ile bildirecektir. Bu gibi hallerde muhtar vekili, çalıştığı müddete ait muhtarlık ücretini alabilecektir ⁽²⁷⁾.

12 — 442 sayılı kanunun 40 ıncı maddesine göre, kaymakam; köy muhtarının köylüye faydası olmayı kararlarını bozabilirdi. Fakat, onun yerine kendiliğinden karar veremezdi. Kararı yine köylü verirdi.

Hâlbuki lâyihada; muhtarın muamelelerinin; mahallin en büyük mülkiye âmirinin talebi üzerine, ilgili idare heyetince tetkik olunarak karara bağlanacağı kabul edilmiş bulunmaktadır ⁽²⁸⁾.

II — Seçim:

Yeni köy kanunu lâyihası; 442, 5672 ve 5998 sayılı kanunların muhtar ve ihtiyar meclisi seçimlerine müteallik boşlukların doldurmuştur:

1 — 5998 sayılı kanuna göre, köy seçimleri; her iki senede bir Kasım ayının ilk pazarına rastlayan günde yapılmakta idi.

Hâlbuki lâyiha, külfetli ve masraflı olması sebebiyle, seçimin dört senede bir yapılması esasını kabul ve seçim hazırlıklarının başlangıç tarihini de tesbit etmiş bulunmaktadır ⁽²⁹⁾.

2 — Lâyiha, mer'î kanunun seçmenlik şartlarına ilâve olarak; su-

²⁵ 442 sayılı kanunun 45 inci maddesine bakınız.

²⁶ Lâyihanın 34 üncü maddesine bakınız.

²⁷ Lâyihanın 35 inci maddesine bakınız.

²⁸ Lâyihanın 31 inci maddesine ve 20 numaralı notumuza bakınız.

²⁹ 5998 sayılı kanuna ve lâyihanın 12 nci maddesine bakınız.

bay, astsubay, askerî memur, askerî adli hâkim, askerî talebelerle silah altındaki eratin köy seçimlerine iştirak edemeyeceklerini kabul etmiştir ⁽³⁰⁾.

3 — Lâyiha, 442 sayılı kanundaki seçilme şartlarını aynen almakla beraber ayrıca, şu ilâveleri de yapmıştır:

a — On sekiz yaşını bitirmiş olanlar, 442 sayılı kanuna göre, muhtar veya âza seçilebiliyorlardı. Lâyhada, askerliğini yapmış kimselerden faydalanabilmek düşüncesiyle, 18 yaşını bitirmiş olmak şartı yerine, 22 yaşını bitirmiş olmak şartı konulmuştur.

b — 442 sayılı kanunun Devletin, özel idarenin, köyün ve imtiyazlı şirketlerin memur veya müstahdemi olmamak şartına; belediyenin ve iktisadi devlet teşekküllerinin memur veya müstahdemi olmamak şartları da ilâve edilmiştir.

c — 442 sayılı kanunun «mebus veya vilâyet meclisi umumisi âzası olmamak» şartı yerine, «mebus veya vilâyet daimî encümeni âzası veya belediye reisi bulunmamak» şartları ikame edilmiştir.

ç — 442 sayılı kanunun 25 inci maddesinin 3 üncü bendi tenviz ve tevsi edilerek şu hüküm konulmuştur: «Köy işlerinin müteahhidi, bu işlerle ilgili kimselerin kefilî veya ortağı olmamak ve bu cihetlerden köye borçlu bulunmamak».

d — Tatbikattaki aksaklıkları önlemek ve boşlukları doldurmak maksadiyle, «köy hükmî şahsiyetinden dâvacı olmamak» şartı da ilâve edilmiştir ⁽³¹⁾.

4 — Lâyihanın seçim muamelelerine taallük eden hükümleri, 5672 sayılı kanunun ek 2 nci maddesinden aynen alınmış ve bunlara aşağıda bahsedeceğimiz iki bent eklenmek suretiyle boşluklar doldurulmuştur.

a — «Seçmen adedinin azlığı dolayısıyla köylerde seçimin erken biteceği ve sandık kurulu âzalarının köyde bekletilmemesi ve binnetice seçim işlerinin daha sür'atle görülmesi için lâyihanın 17 nci maddesinin (G) fıkrasına, bütün seçmenlerin reylerini kullanmaları halinde rey sandığının saat 17 den önce açılacağına dair bir hüküm konulmuştur.» ⁽³²⁾.

h — Muhtara ait zarf içerisinde ihtiyar meclisine müteallik rey pusulası veya ihtiyar meclisine ait zarf içerisinde de muhtara müteallik rey

³⁰ 442 sayılı kanunun 24 üncü ve lâyihanın 14 üncü maddesine bakınız.

³¹ 442 sayılı kanunun 25 inci ve maddesiyle lâyihanın 15 inci maddelerine bakınız.

³² Mucip sebepler lâyihasından.

pusulası çıkması hallerinde, bu pusulaların hükümsüz sayılacağına dair bir fıkra eklenmiştir ⁽³³⁾.

5 — Lâyiha, 442 sayılı kanunun 30 uncu maddesinde tâdat edilen ve ihtiyar meclisinde içtimai caiz olmıyan kimseler arasına, büyük ana ve büyük babayı ithal etmiştir. Ayrıca, mezkûr maddenin: «bunların seçilmiş olduğu görülürse içlerinden en çok sayı kazanmış olan kadın ve erkek âzalıkta bırakılır. Sayıları beraber olur ise evli olan, ikisi de evli ise yaşı büyük olan, yaşları da beraber ise çocuğu çok olan tercih olunur. Çocuk adedi de beraber olur ise kur'a çekilerek kur'ada adı önce çıkan âzalığa alınır.» yolundaki mudil hükmünü basitleştirerek «rey sayısının eşitliği halinde, kur'a çekilir.» esasını vazetmiş ve «bu derecedeki yakınlar muhtarla birleştiği takdirde, âzalığa seçilen kimse yedekte kalır.» yolunda bir hüküm de vaz ederek çok mühim bir boşluğu doldurmuştur. Gerçekten bu fıkra köy idaresinin akrabalar elinde kalmamasını istihdaf etmektedir ⁽³⁴⁾.

6 — 442 sayılı kanunda seçilme ehliyetini haiz olmadıkları halde seçilenler ve mecliste istimal caiz olmıyanlar hakkında ne muamele yapılacağına dair herhangi bir hüküm mevcut değildi. Lâyiha, tatbikatta pek mühim aksaklıklara sebep olan bu boşluğu doldurmuştur.

Filhakika; seçilme ehliyetini haiz olmadığı halde muhtarlığa veya âzalığa veyahut da yedek âzalığa seçildikleri sonradan anlaşılanlar, kaza seçim kurulu başkanı kararıyle, vazifelerinden uzaklaştırılabileceklerdir.

Diğer taraftan seçilme ehliyetini sonradan kaybedenlerle ihtiyar meclisinde içtimai caiz olmıyanlar hakkında da bu hüküm uygulanacaktır ⁽³⁵⁾.

7 — Adli kurulca seçimlerin iptal edilmesi halinde ne muamele yapılacağına dair 442 sayılı kanunla bu kanunun ek ve tadillerinde herhangi bir hüküm mevcut değildir. Lâyihada bu hususun dikkat ve hassasiyetle ele alındığı ve bu önemli boşluğun doldurulduğu görülmektedir:

a — Sadece muhtar seçimi iptal edilmişse; yeni muhtar seçilinceye kadar muhtarlık vazifelerini en çok rey alan âza görecektir. Bu vazifede kaldığı müddetçe, mezkûr âza muhtarlık ücretini alabilecektir.

b — İhtiyar meclisi âzalarının seçimi iptal edilmişse; vali veya kay-

³³ 5672 sayılı kanunun ek 2 nci maddesiyle lâyiha'nın 17 nci maddesine bakınız.

³⁴ Lâyihanın 18 inci maddesine bakınız.

³⁵ Lâyihanın 19 uncu maddesine bakınız.

makam, köyde seçilme ehliyetini haiz kimseler arasından dört kişiyi âza olarak muvakkaten vazifelendirebilecektir.

c — Hem muhtar ve hem de ihtiyar meclisi âzaları seçimi iptal edilmişse; vali veya kaymakam, köyde seçilme ehliyetini haiz kimseler arasından birisini muhtar ve dört kişiyi de âza olarak muvakkaten vazifelendirecektir.

ç — Vali veya kaymakam tarafından muvakkaten vazifelendirilen şahıslar, yeniden seçim yapıncaya kadar, köy işlerini görmek mecburiyetindedirler ⁽³⁶⁾.

S — Seçim devresinden önce muhtarlığın veya âzalığın herhangi bir sebeple inhilâl halinde; ne muamele yapılacağına dair 5672 sayılı kanunda vazih bir hüküm bulunmamakta idi. Lâyiha, bu husustaki boşlukları doldurmuştur:

a — Muhtarlığın inhilâl halinde, âzalardan en çok rey almış olan birinci âza ⁽³⁷⁾ kendiliğinden muhtar olacaktır. Bu da inhilâl ederse; muhtarlığa, birinci âzadan sonra rey almış olan ikinci âza gelecektir. Yine inhilâl vaki olursa, yeniden muhtar seçimi yapılacaktır.

b — İhtiyar meclisinin boşalan âzalıklarına yedeklerin getirilmesinden sonra dahi ekseriyetin temin edilememesi halinde ise, noksan asıl ve yedek âzaların tamamlanması için yeniden seçim yapılacaktır.

c — 5672 sayılı kanunda; muhtarlığın inhilâlinde birinci âzanın ve âzalıkların inhilâlinde ise muhtarın, kaza seçim kuruluna keyfiyeti bir hafta, içinde yazı ile bildirmeleri mecburiyeti konulmuştu. Başka bir yazımızda tafsilâtiyle belirttiğimiz gibi ⁽³⁸⁾, mahallin mülkiye âmirine haber verilmemesi dolayısıyla, bu hal tatbikatta çeşitli ihtilâflara ve ihtilaflara meydan vermekte idi. İşte lâyiha bu boşluğu da doldurmuş ve alâkalıları, bir taraftan seçim kuruluna ve diğer taraftan da mahallin en büyük mülkiye âmirine bir hafta içinde haber vermek mecburiyetine tâbi tutmuştur.

9 — «5672 sayılı kanunla Köy Kanununa eklenen 3 üncü maddede, köy seçimlerine ait masrafların özel idare bütçesinden ödenmesi ve seçimler için lüzumlu kâğıtların da özel idarece temin olunması esası kabul edilmiştir.

³⁶ Lâyihanın 20 nci maddesine bakınız.

³⁷ Bu suretle birinci azanın kim olduğu da belirtilmiş bulunuyor.

³⁸ Sadık Artukmaç ; Köy Seçimleri. İdare Dergisi, Eylül - Ekim 1953, Sayı : 224, Sayfa : 17

Halbuki köy seçimleri, özel idareleri alâkalandıran mahallî karakterde bir fonksiyon arzetmez. Aksine, halkın idareye iştirakini sağlamaya mâtuf siyâsî bir hakkın istimalini tazammun eder. Bu itibarla köy seçimi, Devleti (ilgilendirir ve binnetice seçim masraflarının Devlet tarafından ödenmesi lâzımgelir. Şu kadarki, gelişigüzel sebeplerle ara seçimlerine gidilmemesini temin maksadıyla, ara seçimlerine müteallik masrafların ilgili köy bütçesinden ödenmesi de uygun düşer. Bu hususlar lâyiha'nın 22 nci maddesine konulan hükümle sağlanmıştır.»⁽³⁹⁾.

§ IV — Köy adamları:

442 sayılı kanunda köy adamlarının evsafına ve tayinlerine dair sarîh bir hüküm mevcut değildir. Meselâ; 17 nci maddenin 17 nci bendinde «muhtar, imam, kâtip, korucu, sığırtmaç, danacı gibi köy adamları» ibaresi geçmektedir. 19 uncu maddenin 6 nci bendinde köy işine bakacak adamların ayrıldığından; 39 uncu maddede köy kâtibinin vazifesinden; 72 nci maddede korucuların muhtarın emri altında bulunduğundan; 83-86 nci maddelerde ise imamin evsafından, tayininden ve ücretinden bahsedilmektedir. Hülâsa, kanunda, dağılık ve noksan hükümler bulunmakta idi.

İşte yeni köy kanunu lâyihası bu dağılıklığı ve noksanlığı gidermiş ve boşlukları doldurmuştur. Gerçekten, köy adamlarının evsafını tâyin⁽⁴⁰⁾ ve vazifelerini tasrik etmiştir⁽⁴¹⁾.

Burada üzerinde durulması lâzım gelen bir nokta vardır. O da, muhtarın köy adamı olup olmadığıdır. 442 sayılı kanuna göre muhtar köy adamıdır (Madde : 17/17). Halbuki lâyihada, muhtarın köy adamları meyanında bulunduğu dair bir hüküm yoktur. Lâyiha'nın, «köy parası, köy hizmetlerine ve köy muhtarı ile köy adamlarının ücretlerine harcanır.» ve «köy adamları muhtara karşı mes'ul ve onun kanuna dayanan emirlerini yapmaya mecburdurlar.»⁽⁴²⁾ yolundaki hükümleri bu düşüncemizi teyit etmektedir. Şu halde lâyiha, fikrimizce, «köy adamları» tâbiriyle bir nevi «köy memuru» statüsüne tâbi olan kimseleri, kasdetmekte ve muhtarı bunun dışında bırakmaktadır.

Diğer bir cihet de lâyihada köy imamları üzerinde önemle durulmuş olmasıdır. Filhakika, «daha mütekâmil kimseler olmaları düşüncesiyle

³⁹ Mucip sebepler lâyihasından.

⁴⁰ Lâyiha'nın 38 inci maddesine bakınız.

⁴¹ Lâyiha'nın 37 -40 ncı maddeleriyle 24 üncü maddesine bakınız.

⁴² Lâyiha'nın 66 ncı ve 37 nci maddelerine bakınız.

442 sayılı kanundan farklı olarak köy imamlarının imam ve hatip okulu mezunu olmaları, tâyinlerinin ihtiyar meclisince yapılması ve vali ve kaymakam tarafından tasdik edilmesi esas, 40 ıncı madde ile kabul edilmiştir.»⁽⁴³⁾.

§ V — Köy zabıtası:

Köy zabıtasına müteallik 442 sayılı kanun hükümlerinin hepsi, yeni lâyhaya aynen alınmıştır. Lâyhada, «korucu» tâbiri yerine «bekçi» tâbiri tercihan ikame edilmiş ve hizmeti sebkeden bekçilere nakdî tazminat verilmesi esası yeni bir hüküm olarak kabul olunmuştur. Gerçekten, «vazife ifası sırasında ölen bekçilerle gönüllü bekçilerin karıları ve çocuklarına ve yaralanan veya sakat kalan bekçilerle gönüllü bekçilere, bekçi ücretinin bir yıllığından az olmamak üzere köy sandığından tazminat verilmesi» mecburî tutulmuştur⁽⁴⁴⁾.

§ VI — Köy birlikleri:

442 sayılı kanunun birlik kurulmasına taallük eden 47 ve 48 inci maddelerinde; birliğin târifine, tesisine, vazife ve salahiyetlerine, uzuvlarına, belediye ve özel idarelerle müşterek birlik kurulmasına dair kâfi derecede sarahat ve müeyyide mevcut değildir. Yeni lâyiha, bu hususlarda esaslı sarahat ve prensipler ihtiva etmektedir.

Filhakika, köyler; kendilerine kanunlarla verilen vazifelerden birini veya birkaçını müşterek tesisat ve idare ile ifa için, bazı şartlar dahilinde, hükmî şahsiyeti hâiz birlik kurabileceklerdir. Bu maksatla birlik esas nizamnamesini tanzim edeceklerdir.

Birliğin karar uzvu olan birlik idare heyeti ile icra ve temsil uzvu olan birlik reisinin, ne suretle seçilecekleri lâyhada tasrih edilmiş bulunmaktadır. Keza birliğe dahil köyler arasında zuhur eden ihtilâfların giderilmesine dair hükümler mevcuttur.

Yapılacak işin aynı zamanda belediyeleri ve özel idareleri alâkadar etmesi halinde, bu idareler için kendi kanunları ile kabul edilen hususî hükümlerin uygulanacağı da lâyhada yer almış ve böylelikle mer'î kanunun boşlukları tamamiyle doldurulmuştur⁽⁴⁵⁾.

⁴³ Mucip sebepler lâyihasından

⁴⁴ Lâyihanın 48 inci maddesi.

⁴⁵ Lâyihanın 49-52 nci maddelerine bakınız.

§ VII — Köy İskân sahası:

Lâyihada, 442 sayılı kanunda bulunmayan, köy iskân sahasına dair yeni hükümler tesis edilmiştir. Filvaki, köylerimizin daha ziyade «küçük köy» karakterini taşımaları ve dağınık bulunmaları keyfiyeti, köy hizmetlerinin ifasına ve aynı zamanda asayişin hakkiyle korunmasına başlıca engel teşkil etmektedir. Şu halde köylerimizin toplu bir hâle getirilmeleri ve binnetice «büyük köy» vasfını kazanmaları lâzım ve zaruridir ⁽⁴⁶⁾. Bu sebeple köylerimizin imar ve inkişaflarını sağlayacak yeni hükümler konulmuş ve coğrafi durumu müsait olan köylerde bir «iskân sahası» esası kabul edilmiştir.

Gerçekten lâyiha; ihtiyar meclisince tabii, İktisadî ve sağlık durumu ve gelecekteki gelişmesi gözönünde tutulmak suretiyle köyün iskân sahasını belirten basit bir kroki yaptırılması ve bu krokilerin köyün bağlı bulunduğu vilâyet veya kaza idare heyetine tasdik ettirilmesi mecburiyetini koymuş ve değişikliği icabettiren muhik bir sebebin mevcudiyeti hâlinde iskân sahasında değişiklik yapılabileceğini de kabul etmiştir.

Diğer taraftan, köyde bina yapımı ruhsata tâbi tutulmuştur. Köy iskân sahası içinde kalan yerlerde her çeşit yapılar yapılması, ancak ihtiyar meclisinin müsaadesiyle mümkün olacaktır. İskân sahası haricinde kalan veya uygun yapılmayan inşaat muhtar tarafından durdurulacak ve ihtiyar meclisi tarafından yıkma kararı verilecektir. Yıkma kararı mahallî idare heyetince tasdik edilmiş ise, inşaat; mahallin en büyük mülkiye âmirinin emriyle yıktırılacaktır.

Lâyiha, ihtiyacı sahibi köylülere arsa temini mecburiyetini de koymuştur. Filhakika, «köyün nüfus kütüğüne kayıtlı bulunanlardan ihtiyacı olanlara, ihtiyar meclisince takdir olunacak bedelle, iskân sahası dahilinde ev yeri» verilecektir ⁽⁴⁷⁾.

§ VII— Köy istimlâk işleri:

442 sayılı kanunun 44 üncü maddesinin 2 nci fıkrası : «ihtiyar meclisi mektep, cami, hamam gibi köylüye faydalı olan işleri yapmak için istediği yeri değer pahasıyla satın alır. Mal sahibi razı olmazsa kaza idare meclisi işi gözden geçirir. Kaza idare meclisinin kararına söz yoktur.»

⁴⁶ Büyük köy hakkında tafsîlât için bakınız: Sadık Artukmaç : Köylerimizi Nasıl Kalkındıralım? Siyasî İlimler Mecmuası, Ekim 1948, sayı: 211, Sayfa : 255-288.

⁴⁷ Lâyihanın 54 - 60 ıncı maddelerine bakınız.

hükümünü ihtiva etmekte idi. Uzun müddet yürürlükte kalan bu hüküm, köy ihtiyaçlarına tamamiyle cevap verememiş ve ayrıca çeşitli ihtilâfların meydana gelmesine sebep olmuştur.

İşte bu mahzurları gidermek için bu fıkra, 12/2/1954 tarihinde 6250 sayılı kanunla değiştirilmiş ve «ihtiyar meclisi bu kanunun 13 ve 14 üncü maddelerinde yazılı mecburî ve ihtiyarî işleri yapmak için lüzumu halinde köy sınırı içindeki gayrimenkulleri değer pahasıyla satın alır. Mal sahibi razı olmazsa köyün bağlı bulunduğu kaza ve vilâyet idare heyeti işi gözden geçirir. İdare heyetinin kararına söz yoktur.» şeklini almıştı. Bununla beraber bu değişiklik de köy istimlâk muamelelerine bir vuzuh verememişti.

Bütün bu tecrübe ve tatbikattan faydalanılarak, lâyhada; yeni bir köy istimlâk hukuku tesis edilmiştir. Filhakika, köy ihtiyar meclisi; bu kanunda ve diğer kanunlarda yazılı köy hizmetlerinin ifası maksadiyle, köy sınırları içindeki binalı veya binasız gayrimenkulleri değer pahasına, satın alabilecektir. Uyuşulamadığı takdirde, değer pahası peşin verilmek şartıyla, istimlâk edebilecektir.

Üç kişilik bir heyet, satın alınacak veya istimlâk edilecek gayrimenkulün kıymetini takdir edecek ve bu hususta ihtiyar meclisine bir rapor verecektir. İhtiyar meclisi, raporu inceliyerek gayrimenkulün değerini tâyin edecek ve satın alınmasına veya istimlâkine karar verecektir. İlgili şahıs bu karar aleyhine, muayyen müddet içinde idare heyeti nezdinde itirazda bulunabilecektir. İstimlâk muamelesi tekemmül eden yer veya yapı; sahibi tarafından boşaltılarak muhtara teslim edilecek, aksi halde zabıta marifetiyle boşalttırılacaktır. .

Üç sene zarfında istimlâk maksadına tahsis olunmayan gayrimenkul, sahibi tarafından geri alınabilecektir. Eğer istimlâk mevzuu yıktırılmışsa, bundan mütevellit; eğer yıktırılmamışsa, üç senelik intifadan mahrum bırakılmış olmasından dolayı; ilgili şahıs; mahkemeye müracaatla zarar ve ziyanının tazminini talep edebilecektir.

Devlete, özel idareye, belediyeye veya vakıflara ait gayrimenkullerin köy idaresine intikali bahis mevzuu olduğu takdirde; 2490 sayılı Arttırma, Eksiltme ve İhale Kanununun 66 ncı maddesi uygulanacaktır ⁽⁴⁸⁾.

⁴⁸ Lâyihanın 61 inci maddesine bakınız.

§ IX — İmece:

442 sayılı kanunun 15 inci maddesiyle 44 üncü maddesinin 1 inci bendinde imeceden bahsedilmekte ve imece, «köy işlerinin birçoğu bütün köylü birleşerek imece ile yapılır.» şeklinde târif edilmekte ve fakat imecenin şekil ve şartlarından, müddetinden bahsolunmamakta idi (⁴⁹). İşte yeni lâyiha bütün bu boşlukları doldurmuş bulunmaktadır.

Lâyihaya göre, imece, köye ait umumî hizmetlerde köy erkeklerinin bizzat veya ırgadını göndererek veyahut vasıtası ile birlikte bedenen çalışmasına denir.

Köylü, ihtiyar meclisince tâyin edilen gün ve yerde senede en çok sekiz gün çalışacaktır. Mükellefiyet, 18-55 yaşlar arasında (18 ile 55 yaşlar dahil) ifa edilecektir. Hayvan ve araba gibi vasıtalarıyla çalışanların bir günlük hizmetlerinin kaç gün sayılacağını ihtiyar meclisi bildirecektir. Hasat ve harman zamanlarında imece yapılamıyacaktır. Arzu edenler, ihtiyar meclisince tesbit ve ilân edilecek râyice ve gün adedine uygun düşecek ırgat yevmiesini ödemek suretiyle, bu mükellefiyeti ifa etmiş sayılacaklardır. Mazeretsiz olarak imeceye gelmeyenlerin yerine ırgat çalıştırılacak ve ırgadın yevmiyeleri kendilerinden alınacaktır (⁵⁰). Çalışamıyacak derecede sakat ve aynı zamanda yoksul olan kimselerle köy adamları, Devlet memur ve müstahdemleri ve askerler imeceden hariç tutulacaklardır (⁵¹).

§ X — Köy bütçesi:

Her âmmе hükmi şahsı gibi köyün de gelir ve giderlerini tesbit eden bir bütçeye sahip olması ve bu hususun kanun metnine alınması icabettiği halde, 442 sayılı kanunda bu hususa dair bir hüküm tesis edilmemiş bulunuyordu. Yeni köy kanunu lâyihası, bu boşluğu da doldurmuştur.

Lâyihada, köyün bir senelik gelir ve giderini ve toplanacak gelirin köy hizmetlerine sarfını göstereceği belirtilen köy bütçesi; Devlet bütçesinin mer'iyete girdiği tarihte yürürlüğe girecektir. Bu tarihten iki ay ön-

⁴⁹ İmece hakkında tafsilât için bakınız : Sadık Artukmaç ; İmece. Siyasî İlimler Mecmuası, Temmuz 1952, Sayı : 256, Sayfa:-: 152.

⁵⁰ Lâyihada imece müddeti, senede en çok sekiz gün olarak tesbit edilmiştir. Fikrimizce bu müddet çok azdır ve köy işlerinin başarı ile görülmesine müsait değildir. Bizece bu müddetin, senede yirmi gün olarak tesbiti daha uygun olur.

⁵¹ Lâyihanın 62 nci maddesine bakınız.

ce ihtiyar meclisince tanzime başlanılacak olan bütçe, mahallin en büyük mülkiye âmirinin aynen veya tâdilen tasdikinden sonra mer'iyet mevkiine konulabilecektir. Mülkiye âmiri, işbu İdarî vesayet salahiyetini; kanunla muayyen hallerde kullanabilecektir. Bütçenin tanzimi sırasında, ayniyat olarak alınacak mahsulat ve malzemenin râyice göre ortalama fiatı ve tahminî miktarı ile imecenin tahsis yerleri ve râyice göre para olarak değeri bütçe kararnamesine yazılacaktır.

Bütçenin herhangi bir sebeple tekemmül edememesi halinde, ikmaline kadar, eski yıl bütçesinin tatbikine devam edilecek ve bütçede yapılacak münakaleler mahallin en büyük mülkiye âmirinin tasvibine arz olunacaktır.

Köy kesin hesabı, hesap devresinin bitiminden itibaren iki ay zarfında tanzim edilerek ilgili mülkiye âmirinin tasvibine arzedilecektir.

Lâyhaya göre, köy bütçelerinin ve kesin hesaplarının tanzimi, tasdiki ve tatbiki usulleri ile sair hesap muameleleri; Dâhiliye Vekâletince bir nizamname ile tesbit edilecektir ⁽⁵²⁾.

§ XI — Köyün gelir ve giderleri:

A) Köyün gelirleri:

442 sayılı kanunun 17 nci maddesinde yazılı gelir kaynaklarının - salma ile aynı maddenin 11 inci bendinde yazılı gelir müstesna - hepsi yeni lâyhada yer almıştır.

Gerçekten gayri âdil, iptidâî ve ötedenberi köylümüz için bir ızdırap kaynağı ve şikâyet mevzuu olan salma kaldırılmış ⁽⁵³⁾ ve buna mukabil, yeni gelir kaynakları bulunmak suretiyle, köy hizmetlerinin normal şekilde görülmesine imkân verilmiştir.

«Salmanın kaldırılması dolayısıyla köy bütçelerinde husule gelecek açığın, köyün bilvasıta Devlete ödediği vergilerden ufak bir hissenin köy- kalkınma payı olarak köye iadesi suretiyle Devlet yardımı ile karşılanması derpiş edilmiştir. Böylece, köylü tarafından temin olunan varidattan cüz'î bir kısmının ve bilhassa 64 üncü maddenin 1-3 üncü bentlerinde ya-

⁵² Lâyhanın 63 üncü maddesine bakınız.

⁵³ Salma hakkında tafsilât için bakınız : Sadık Artukmaç; Salma kaldırılmalı ve köy mali işleri düzeltilmelidir. Siyasî İlimler Mecmuası, Kasım 1948, Sayı : 212, Sayfa : 344.

zılı varidatın, köylerimizin kalkınmasına ve imarına hasrı tabii ve adilane bir hareket olur.»⁽⁵⁴⁾.

a — Lâyihanın 62 nci maddesinde, eskisine ilâveten, yeniden tesbit edilen gelir kaynakları şunlardır:

1 — Matrahı köy sınırları içinde bulunan Devlet ve özel idare vergilerinin bir misli fazlasıyla tahsilinden elde edilecek köy kalkınma payı⁽⁵⁵⁾ ;

2 — 4759 sayılı İller Bankası Kanununun 19 uncu maddesine göre, köy kalkınmasına yardım maksadiyle bankanın safî kârından köyler namına ayrılmakta olan yüzde elli köy payı;

3 — 1454 sayılı kanunun 13 üncü maddesine göre arazi vergisi tahsilatından tefrik ve 2871 sayılı kanunun 4 üncü maddesi mucibince özel idareler tarafından Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankasına teslim edilen yüzde altı iane hissesi;

4 — Tartı ve ölçü âletleri bulunan köylerde satıcıların veya alıcıların müracaatı üzerine tartılan veya ölçülen her çeşit mal veya eşyadan her yüz kilo için beş kuruş olmak üzere alınacak resimler;

5 — Genel ve katma bütçelerle özel idare ve belediye bütçelerinden ve İktisadî devlet teşekküllerinden yapılacak her çeşit yardımlar;

6 — 1003 sayılı kanuna göre hizmet mukabili alınacak numarataj bedeli;

7 — İstikrazlar;

⁵⁴ Mucip sebepler lâyihasından.

⁵⁵ Bu hükmün bellibaşlı mahzuru olarak: bir köyde bir takım Devlet ve özel İdare vergi mükelleflerinin çokluğu, başka bir köyde ise bunlardan pek azının bulunması sebebiyle köy gelirlerinde farklılık meydana geleceği ve mezkûr hüküm muvacehesinde köy sınırı dahilindeki tesislerle köy sınırı haricindeki tesislerin rekabet edemeyecekleri ileri sürülebilir. Bu düşünce, fikrimizce, doğru değildir. Çünkü:

A) Bütün köylerimizi gelir bakımından müsavi kılmğa maddeten imkân yoktur. Bazı köylerin tabii kaynakları, coğrafi vaziyetleri ve İktisadî şartları dolayısıyla diğer köylerden daha avantajlı vaziyette bulunmaları ve bunun neticesi olarak diğer köylerden daha geniş gelir kaynaklarına sahip olmaları tabiidir. Bugün belediye ve özel idarelerin durumları da aynıdır. İstanbul Vilâyeti ile Bingöl Vilâyetini bu bakımdan mukayese etmeğe imkân var mı?

B) Köyün nimetlerinden ve hizmetlerinden istifade edenlerin, köye menfaat sağlamaları da tabii ve zarurîdir ve hakkaniyete uygundur.

8 — Pazar ve panayır kurulan köylerde, satıcılar tarafından işgal olunan yerlerin beher metre karesi için günde on kuruşu geçmemek üzere alınacak işgaliye resmi;

9 — Köy sınırları içinde tellâl vasıtasıyla satılan mallar bedelinden ençok yüzde iki buçuk nisbetinde alınacak tellâllık resmi;

10 — Yapı izin harçları;

11 — Müşterek çobanın, sığırtaçın ve danacının hizmetleri karşılığı hayvan basma alınacak para veya mahsul;

12 — Köy idaresince tesis edilecek balıkhanelerden alınacak ücretler;

13 — Dügünlerden ve eğlence yerlerinden alınacak ücretler;

14 — Köy idaresince ifa olunacak sair hizmetlere mukabil alınacak ücretler;

15 — Sulama sularının tevzii karşılığı olarak, herkesin istifadesi nisbetine göre alınacak paralar ; .

16 — Devlet bütçesine her sene konulacak köy kalkınma payı;

b — Köy gelirlerinin tahakkuk ve tahsil şekli:

442 sayılı kanunda köy gelirlerinin tahakkuk ve tahsiline mütedair sarıh bir hüküm mevcut değildi. Lâyiha bu boşluğu doldurmuştur.

1 — Yukarıda (a) kısmının 1, 2 ve 3 numaralarında zikrettiğimiz köy payları ile diğer bazı gelirler; alâkalı daire ve müesseselerce, asıllarına müteallik usul ve kaideler dahilinde ve asıllarıyla birlikte tahsil olunacaktır.

2 — Yukarıda (a) kısmının 1, 2 ve 16 numaralarında bahsettiğimiz gelirler; İller Bankasında «köy payları fonu» adı ile açılacak hesapta toplanacaktır. İller Bankası, köy hisselerini her altı ayda bir tâbî oldukları Ziraat Bankası şube ve ajanslarına gönderecektir. Bu şube veya ajanslar, her köy adına müstakil bir «fon hesabı» açacaklardır.

3 — Bazı resim ve harçların azamî hadleri, her sene vilâyet idare heyetlerince tesbit olunacak ve köy ihtiyar meclisleri de buna göre bir tarife tanzim edeceklerdir. Bu suretle, köy idarelerince, ölçüsüz bir şekilde vergi ve resim alınması önlenmiş olacaktır.

B) Köyün giderleri:

442 sayılı kanunda; köy parasının mecburî ve ihtiyarî olarak sarfı esasî kabul edilmiş ve mecburî sarfiyatın nelerden ibaret olduğu belirtilmişti ⁽⁵⁶⁾.

Yeni lâyhada böyle bir tasnif kabul edilmemiş ve tahsisatın nereye harcanacağı ve «köy parası» tâbirinden ne kastedildiği tavzih olunmuştur. Gerçekten; «köy parası, köy hizmetlerine ve köy muhtarı ile köy adamlarının ücretlerine» harcanacaktır. «Köy gelirlerinden toplanan paraya köy parası» denecektir ⁽⁵⁷⁾.

§ XII — Köy icra ve haciz işleri;

442 sayılı kanunun 66 ncı maddesine göre, köy alacaklarının mahallî mülkiye âmiri tarafından haczen tahsil edilerek alacaklıya teslimi icabetmekte idi. Bu hüküm, tatbikatta çeşitli tereddüt ve aksaklıklara meydan vermiş ve binnetice haciz müessesesinin hakkıyla işlememesini mucip olmuştu. Diğer taraftan, kanunda esaslı bir icra ve haciz usulü de gösterilmemişti. Yeni lâyiha, bu hususlara müteallik boşlukları tamamiyle doldurmuştur.

Gerçekten köy idaresince tahsill edilecek vergi, resim, harç ve ücretler ile para cezalarını ve köy ihtiyar meclisince uzlaştırma yoluyla verilen kararlara göre ödenmesi icabeden parayı vaktinde ödemeyenlerden; bu para, haczen tahsil edilecektir.

İhtiyar meclisi tarafından verilecek olan haciz karan, muhtar tarafından ilgiye tebliğ edilecektir. Haciz kararlarına ve tebligata, muayyen müddetler içinde itiraz edilebilecektir. İtirazın reddi hâlinde veya muayyen müddetin (on gündür) bitiminde, ödeme emri icra mevkiine konarak haciz muamelesi yapılacaktır. Borçlunun menkul ve gayrimenkul malları, muayyen bir sıra ve usul dahilinde haczedilebilecektir.

Lâyhada, borçlunun veya cezalının hangi mallarının haczedilemeyeceği ve hangi mallarının kısmen haczolunacağı tâyin ve tasrih edilmiştir. Haciz muamelelerinin, muhtarlar tarafından icra olunacağı da belirtilmiştir. Ayrıca memur ve müstahdemlerin maaş ve ücretlerine konulacak hacze müteallik usul açıklanmıştır ⁽⁵⁸⁾.

⁵⁶ 442 sayılı kanunun 18 ve 19 uncu maddelerine bakınız.

⁵⁷ Lâyiha'nın 66 ncı maddesine bakınız.

⁵⁸ Lâyiha'nın 67 nci maddesine bakınız.

§ XII — Vazifelilerin işledikleri suçlarla vazifelilere karşı işlenen suçlar:

442 sayılı kanunun 10 ve 11 inci maddelerinde; muhtarın köyün başı ve Devletin memuru olduğundan ve köy muhtarının yapacağı işde köy muhtarıyla birlik olanların köy işlerinde fenalıkları anlaşılırsa Devlet memuru gibi muhakeme edilerek cezalandırılacağından bahsedilmekte idi. 38 inci maddesinde ise; köy muhtarına, köy işlerini gördüğü zaman karşı gelenlerin ve kötü söyleyenlerin Devlet memuruna karşı koyanlar gibi cezalandırılacakları zikrolunmakta idi. Bununla beraber, tam ve kâmil ve şümüllü bir müeyyide vazedilmemişti. Boşluklar çoktu. Nitekim; köy bekçileriyle köy birlikleri reis ve âzalarının ve hatta ihtiyar meclisi âzalarının vazifelerinden dolayı veya vazife esnasında işledikleri suçlardan dolayı haklarında ne muamele yapılacağı ve bunlar aleyhine suç işliyenlerin ne gibi takibata tâbi tutulacağı sarahaten belirtilmemişti.

İşte lâyiha, bu boşlukları mümkün olduğu derecede doldurmuştur:

A) Köy muhtarı ile ihtiyar meclisi âzaları, köy bekçileri, köy birlikleri reis ve âzaları; vazifelerinden doğan veya vazifeleri esnasında işledikleri suçlardan dolayı, Devlet memurları hakkındaki hükümler dairesinde takibata tâbi tutulacaklardır.

B) Köy muhtarı ile ihtiyar meclisi âzalarına, köy bekçilerine, köy birlikleri reis ve âzalarına karşı ; ifa ettikleri vazifeden dolayı veya vazifeleri esnasında suç işliyen kimseler, resmî sıfatı haiz memur aleyhine suç işleyenler gibi ceza göreceklidir ⁽⁵⁹⁾.

§ XIV — Köy tenbih ve yasakları ve emir ve yasaklara riayetsizlik

Lâyhada, 442 sayılı kanunda bulunmayan yeni bir hüküm daha tesis edilmiştir. Buna göre, köy ihtiyar meclisleri ve köy birlikleri idare heyetleri kanun ve nizamnamelerle kendilerine verilen vazifelerin ifası için icabeden tenbih ve yasaklan koyabileceklerdir. Tenbih ve yasaklara riayet etmeyenler hakkında 70 inci madde hükmü tatbik olunacaktır ⁽⁶⁰⁾.

Lâyihanın 70 inci maddesi de yeni konulmuştur. Buna göre; köy muhtarlarıyla ihtiyar meclislerinin ve köy birlikleri reislerde birlik idare heyetlerinin kanun, nizamname ve talimatnamelerle kendilerine tevdi olunan Devlet ve köy işlerinin görülmesi için ittihaz ettikleri kararlara veya

⁵⁹ Lâyihanın 68 ve 69 uncu maddelerine bakınız.

⁶⁰ Lâyihanın 53 üncü maddesine bakınız.

kanuna uygun olarak verdikleri emirlere veya koydukları yasaklara riayet etmeyenlerden, bunların tatbikatında müşkilât gösterenlerden veya mümanaat edenlerden köy ihtiyar meclisi veya birlik idare heyeti kararıyla beş liradan yirmi beş liraya kadar para cezası alınabilecektir.

§ XV — Müşterek sular ve içme suyu meselesi:

Lâyiha, köylümüzün hakikî ihtiyacını karşılamak üzere, sular hakkında yepyeni hükümler tesis etmiştir.

A.) Sulama ihtiyaclarını sağlayan müşterek sulardan istifade:

Sulama suyu bir köyün sınırları içinde ise, köy ihtiyar meclisi tarafından; bir kazanın muhtelif köylerini ve belediyelerini ilgilendiren sulama suyu, kaza idare heyeti tarafından; bir vilâyetin muhtelif kazalarına bağlı köy ve belediyeleri ilgilendiren sulama suyu, vilâyet idare heyeti tarafından; mevcut teamüllere, resmî vesikalara ve ihtiyacın derecesine göre düzenlenerek dağıtılacaktır.

Muhtelif vilâyetlerin köylerini ve belediyelerini ilgilendiren sulama suyu ise; alâkalı vilâyetlerin idare heyetlerince dağıtılacaktır. Vilâyet idare heyetleri anlaşamadıkları takdirde, Dâhiliye Vekili veya onun tevkil edeceği zat hakem olacaktır.

B) Köye içme suyu getirilmesi:

Lâyihada; bir köyün hayat ve sıhhati için köye getirilmesinde zaruret olan ve fakat köy sınırları dışında bulunan ve bulunduğu köy halkının ve ötedenberi istifade edenlerin ihtiyaclarından fazla olduğu anlaşılan sudan, susuz köye ne suretle içme suyu verileceği bir esasa bağlanmıştır.

1 — Eğer getirilecek su umuma ait sulardan ise, vali veya kaymakam tarafından susuz köye tahsis olunacaktır. Şu kadarki, suyun bulunduğu köyün sandığına, suyu getirecek olan köy tarafından, idare heyetinin takdir edeceği miktarda tazminat verilecektir.

2 — Eğer getirilecek su eşhasa ait ise; vali veya kaymakam tarafından, menafii umumiyeye ait istimlâk kararnamesi hükümlerine göre istimlâk edilecektir. İstimlâk bedeli ve masrafları, köy sandığından ödenecektir ⁽⁶¹⁾.

⁶¹ Lâyiha'nın 71 ve 72 nci maddelerine bakınız.

§ XVI — Geçici maddeler:

A) Evvelce de belirttiğimiz gibi, lâyiha köy derneklerini kaldırmıştır. O halde 442 sayılı kanunla ve diğer kanunlarla ⁽⁶²⁾ derneklere verilmiş olan vazifelerin hangi merci tarafından görüleceğinin bilinmesine zaruret vardır. Geçici 2 nci maddeye göre; mülga köy derneklerine kanunlarla verilmiş olan vazifeler, köy ihtiyar meclisleri tarafından ifa olunacaktır.

B) İki bin veya daha az nüfuslu yerlerde köy kanununun tatbik edileceğini evvelce belirtmiştik. Daha fazla nüfusu olan yerlerde, Belediye kanununa göre belediye teşkilâtı kurulabilecektir. Fakat, Belediye Kanununun istediği şartların uygunsuzluğu dolayısıyla veya herhangi bir sebeple bu gibi yerlerde belediye teşkil edilemediği takdirde ne yapılacaktır? İşte lâyiha'nın geçici 3 üncü maddesi bu soruyu cevaplandırmakta ve boşluğu doldurmaktadır. Bu maddeye göre, iki binden fazla nüfuslu yerlerde, belediye teşkilâtı kuruluncaya kadar, Köy Kanunu tatbik edilecektir

⁶² Meselâ, 3039 sayılı Çeltik Kanununun 13 üncü maddesine göre «köylerin orta malı sularından gerek köylüce ve gerek birine satılmak suretiyle çeltik yapılabilmesi için ilkönce köy derneğince karar verilmesi şarttır.»

DAHİLİYE VEKÂLETİ MERKEZ TEŞKİLÂTININ KURULUŞ TARİHÇESİ

Selim AYBAR
Neşriyat Müdürü

Umumiyetle bir cemiyetin İdarî bir rejime geçişi, o toplulukta Hukuk esaslarına, müstenit bir devlet telâkkisinin doğması zamanına tesadüf eder. Zira bu günkü manada İdarî bir rejime kavuşmak ancak o cemiyette kanun ve hukuk anlayışının yerleşmesine bağlı kalmaktadır. Aksi halde yani hukuk ve kanun devrini idrak etmiyen siyasi bir toplulukta İdarî bir rejime tesadüf etmek kaide harici bir olay olarak telâkki olunmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğunun kurulduğu tarihlerde hakim olan yegâne fikir, ülkenin hükümdarın mülkü olduğunun kabul edilmesi telâkkisidir; Zira fethedilmiş bulunan bir arazinin ekseriyetle kuru mülkiyeti devlete ve dolayısıyla hükümdara ait olduğu kabul edilirdi. İmparatorluğun fütuhatlar neticesi genişlemesi ordu ve asker bakımlarından ilk ele alınan olay şüphesiz arazi rejimi olmuştur. Malûm olduğu üzere tımar ve zeamet müesseselerinin kurulması ve bunların zamanla daha mükemmel bir hale ifrağı ve inkişafı hep aynı fikir ve telâkki mahsulüdür. Bu fikre göre ordu daima her şeyin üstünde kalacak ve daima hazır ve zinde bulunacaktır.

Bu fikir ve telâkkiyi esas kabul eden bir devlette tabiatıyla bütün idare hükümdara ait idi. Aynı cemiyette İslam Hukukunun hâkim olması itibarıyla hatta kazaî vazifeler dahi İdarî vazifelerden ayrı bir manzara arzetmezdi. Tek elden idare edilen bu iki mühim vazife hükümdarın mutlak kudret ve kuvvetine dahildi.

Müteaddit harpler neticesi devlet arazi ve nüfus bakımından büyümeğe başladığı şiarlarda gerek merkez ve gerekse taşrada hükümdar adına ifai vazife ile mükellef geniş salâhiyetli büyük memuriyetler ihdas edilmiştir; Hükümdarın kuvvet ve kudretine meknuz olan kuvvetler bu memuriyetler vasıtasıyla tatbik sahası bulurdu. Ancak müstakil tir kaza için lüzumlu hazırlıklar henüz belirmediğinden bu vazifelerin uzuvları da mevcut değildi. Esas fikir yani askerî, İdarî ve arazi rejimlerinin birbirine girift ve birbirini tamamlar bir halde devam etmektedir.

Ancak memleket büyüdükçe ve hudutlar genişledikçe devlet idaresi bünyesinde zaman zaman bazı değişikliklerin vukua geldiği görülmektedir. Yegâne hâkim, hükümdarın tabii bir vekili sıfatını taşıyacak olan Sadrazamlık müessesesinin ve bunun riyaseti altında Divanların teşkil olunduğuna ve bu suretle devlet işlerinin hükümdar adına bunların eliyle idare edildiğine şahit oluyoruz.

Sadrazam, işinde devletin askerî ve mülkî bütün idare kademelerinin âmiri, devlet muamelâtının yegâne mesulü ve pahişahın mutlak vekili sıfatıyla hareket eder ve bu sıfatla eyaletlerin de merkezde yegâne mercii sayılırdı.

İmparatorluğun garple teması arttıkça garp hukuk telâkkisinin memlekete girmeye başladığı tarihlerde hükümet idaresi ve idare hukuku bakımından bazı yeniliklerin vücut bulduğu görülür. Bu bakımdan artık devlet idaresi müteaddit bölümlere ayrılmış ve her bölüme yüksek rütbeli şahıslar getirilmiş ve sadrazam nezdinde eyaletleri temsil etmek üzere Kethüdalıklar ihdas edilmiştir ki, bunlar merkezde birer müracaat mercii idiler. Her kethüda temsil ve tavassutu kendisine verilen eyaletlerin çeşitli işlerinden dolayı Sadrazama bilgi verir ve emir telâkki ederdi.

Bu ilk yenilikleri takip eden ıslahat hareketleri neticesinde mülkî idarenin artık ayrı bir teşkilât halinde idaresinin zarureti karşısında kalındığından kethüdalıklar dahi lâğvedilerek 1836 (1251) yılında «Mülkiye Nezareti» adı altında ayrı bir idare kurulmuş ve buna bir de Müsteşarlık ilâve edilmiştir.

Salname kayıtlarına göre o sırada kethüda bulunan Mehmet Sait Pertev efendi Mülkiye Nezareti Nazırlığına getirilmişti. Ancak iki yıl sonra 1253 tarihinde Mehmet Sait Pertev efendinin Mülkiye Nezaretinden ayrılması ile yerine getirilen Akif paşa Mülkiye Nezareti adını, Umuru Hariciye Nezaretine uygun olarak «Umuru Dâhiliye Nezareti» şekline çevirmiştir.

Dâhiliye Nezaretinin teessüsü ile birlikte nazırın yanında ve ona dâhilî işlerde yardımcı olmak üzere Müsteşarlık makamı da teşkil edilmiş olmasına rağmen bu tarihlerde Dâhiliye Nezaretinin merkez teşkilâtı henüz vücut bulmamıştı. Nezaretin Tahrirat işleri Babîâlî kalemlerinden istifade edilmek suretiyle görüldü. Babîâlî «Eklam Zabitanı» meyanında bilâhare Dâhiliye Kalemi Serhülefası, Dâhiliye Kalemi Mümeyyizliği gibi sırf yazı işlerini tedvir edecek ufak bazı kalemler kurulmuştur. Diğer hususlarda Dâhiliye Nezareti Babîâlî kalemlerinden istifade etmiştir. Bu teşkilâtın merkez bünyesi 1300 tarihinden itibaren taazzuva başlamıştır. Müsteşar, Mektubî ve Muhasebeciden sonra Aklam zabitanı denilen kalem

memurları ve İntihabı Memurin Komisyonu, 1303 tarihinden sonra Matbuat Müdüriyeti, Nüfusu Umumiye Müdüriyeti, 1316 yılından sonra da Muhacirin İdaresi, Edirne ve Selânik, Manastır ve Kosova, İşkodra ve Yanya vilâyetleri Mülkiye Müfettişlikleri ihdas ve bu nezarete ilâve edilmiştir. Salnamelere göre 1327 de Emniyeti Umumiye Müdüriyeti, Teşrii Muamelât ve Islahat Komisyonu, Muhaberatı Tahririye Müdüriyeti, Matbuat Dairesi, Hapishaneler Müdüriyeti, Sicili Ahvali İdarei Umumiyesi, Haremeyni Muteremeyn Tercümanlığı ve Hukuk Müşavirliği gibi dairelerin ihdas ve Müdiran Encümeninin de Müsteşarın reisliği altında olmak üzere Hey'eti Teftişîye Müdürü Umumisi, Aşair ve Muhacirin Müdürü Umumisi, Memurin ve Sicili Ahval Müdürü, İdarei Umumiyei Dâhiliye Müdürü, Hukuk Müşaviri, Umuru Mahalliyei Vilâyat Müdürü ve Emniyeti Umumiye Müdüründen teşkil edildiği görülmektedir.

1329 tarihinde neşredilen «Dâhiliye Nezareti Teşkilâtı hakkındaki Nizamname» nin 1 inci maddesinde gösterilen idare şubeleri şunlardır:

Müsteşarlık, Kalemi Mahsus, Muhasebe Müdüriyeti, Emniyet Müdiriyeti Umumiyesi, İdarei Umumiyei Dahiliye Müdüriyeti, Umuru Mahalliyei Vilâyat Müdüriyeti, Umuru Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti, Hukuk Müşavirliği, Memurin Müdüriyeti, Sicili Ahval Müdüriyeti, Nüfus Müdüriyeti, Hapishaneler Müdüriyeti, Evrak Müdüriyeti, Heyeti Teftişîye Müdüriyeti, Sıhhiye Müdiriyeti Umumiyesi.

Bu nezaretin dahili bünyesinde zaman zaman değişiklikler vukua gelmiş ve nihayet Millî Hükümetin teessüsünü müteakip 1920 yılında 3 numaralı kanunla Dâhiliye Nezaretinin adı (Dâhiliye Vekâleti) olarak kabul ve tesbit edilmiştir. Adı geçen kanunun birinci maddesiyle kabul edilen Vekâletler:

- 1 — Şer'îye ve Evkaf Vekâleti
- 2 — Sıhhat ve İctimaî Muavenet Vekâleti
- 3 — İktisat (Ticaret, Sanayi, Ziraat, Orman ve maadin) Vekâleti
- 4 — Maarif Vekâleti
- 5 — Adliye ve Mezahip Vekâleti
- 6 — Maliye, Rusumat ve Defteri Hakani Vekâleti
- 7 — Nafia Vekâleti
- 8 — Dâhiliye (Emniyeti Umumiye, Posta ve Telgraf) Vekâleti
- 9 — Müdafaa-i Milliye Vekâleti
- 10 — Hariciye Vekâleti
- 11 — Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekâleti

Bu kısa tarihçeyi müteakip Dâhiliye Vekâletinin bu günkü merkez teşkilâtının tarihi seyirlerini izaha geçebiliriz.

Dâhiliye Vekâleti Merkez teşkilâtının bu günkü bünyesi 1930 yılında kabul edilen 1624 sayılı kanunla başlar. Bu kanunun 1 inci maddesinde merkez teşkilâtı şu şekilde gösterilmektedir.

- 1 — Müsteşarlık,
- 2 — Hususî Kalem,
- 3 — Emniyet İşleri Genel Müdürlüğü,
- 4 — Hukuk Müşavirliği
- 5 — Mahallî İdareler Umum Müdürlüğü,
- 6 — Nüfus İşleri Umum Müdürlüğü,
- 7 — Teftiş Hey'eti Reisliği,
- 8 — Vilâyetler İdaresi Umum Müdürlüğü,
- 9 — Jandarma Umum Kumandanlığı.

Bu temel kanun bilâhare son olarak 5066 sayılı kanunla tadile uğrayarak Vekâlet Merkez teşkilâtı aşağıdaki şekilde tesbit edilmiştir:

- 1 — Özel Kalem
- 2 — Tetkik Hey'eti
- 3 — Teftiş Hey'eti
- 4 — Hukuk Müşavirliği
- 5 — Mahallî İdareler Genel Müdürlüğü
- 6 — Nüfus İşleri Genel Müdürlüğü
- 7 — Özlük İşleri Genel Müdürlüğü
- 8 — Seferberlik Müdürlüğü
- 9 — Kâğıt İşleri Müdürlüğü
- 10 — Gereç Müdürlüğü

Dâhiliye Vekâletine bağlı olan Emniyet Genel Müdürlüğü ile Jandarma Genel Komutanlığı kuruluş ve idaresi özel kanunlarına bağlıdır.

Bu teşkilâtta bu güne kadar vuku bulan değişiklikler her teşkilâta ait bölümde izah edilecektir.

I — Müsteşarlık: Müsteşar, Vekâlete ait işleri Vekilin direktifleri dairesinde Vekil namına idare eder. Bu işlerin mes'ul âmir ve mürakibidir. İki muavini vardır. 18 Haziran 1947 gün ve 5066 sayılı kanunla Müsteşar adedi ikiye çıkarılmıştı. Bilâhare Jandarma ve Emniyet işleriyle görevlendirilen ikinci müsteşarlık kadrosu kaldırılmıştır.

Bugünkü kadro durumu:

Unvan	Adet	Derece	Aylık
Müsteşar	1	2	125
Müsteşar Muavini	2	3	100

Müsteşar muavinlerinin görevleri ve Müsteşarın hangi işlerine yardımında bulunacakları Vekil tarafından belirtilir.

Hususî Kalem: Vekil ve Müsteşarın siyâsî ve resmî işleriyle muhabere ve şifre işlerini görür. Bir müdürün nezareti altında iki bürodan ibarettir.

II — Tetkik Kurulu: Umumî ve Mahallî idarelere müteallik mevzu ve meseleler hakkında incelemelerde bulunmak, hususiyle kanun ve nizamnamelerin tatbikatını ve yabancı memleket İdarî mevzuatını tetkik ve takip etmek üzere 20 Temmuz 1944 tarihinde 4618 sayılı kanunla Dâhiliye Vekâleti merkez teşkilât bünyesine bu heyet ilâve edilmiştir.

Bu hey'etin vazifeleri mezkûr kanunun 3 üncü maddesinde şu şekilde sayılmaktadır:

1 — Umumî ve Mahallî idarelere müteallik mevzu ve meseleler hakkında incelemelerde bulunmak, hususiyle kanun ve nizamnamelerin tatbikatını tetkik ve takip etmek,

2 — Yabancı memleketlerin İdarî mevzuat ve tatbikatını incelemek,

3 — İştigal mevzularına müteallik neşriyatı takip eylemek,

4 — Kanun ve nizamnamelerin tadile muhtaç cihetleri hakkında Vekâlet makamına teklifte bulunmak,

5 — Kanun ve nizamname projeleri hakkında mütalâa yürütmek,

6 — Vekâlet makamının isteği üzerine veya re'sen umumî ve mahallî idarelere müteallik mevzular ve mes'eleler hakkında mütalâa vermek,

7 — İlmi ve umumî mahiyetteki incelemeleri ile diğer araştırmalarından Vekâletçe mahzurlu görülmeyenleri neşretmek,

Tetkik heyeti, vazifelerinde Vekâletin ilgili daireleriyle işbirliği yapar. Vekâlete verilen umumî raporlarla teftiş raporlarından ve Vekâlete ait her türlü tetkiklerden faydalanır. İcabında anketler tertip eyler ve İlmi heyetlerle temasta bulunur.

Tetkik heyeti, Dâhiliye Vekâleti merkez teşkilâtında en son yer alan bir teşekkül olup kadro itibarıyla bir reis ve dört tetkik müşavirinden ibaret olup neşriyat ve kütüphane işlerini idare etmek üzere kurulan Neşriyat Müdürlüğü de bu hey'ete bağlanmıştır.

Tetkik Heyeti reis ve müşavirliklerine tâyin edileceklerde kanun bazı hususiyetler aramaktadır: Buna göre reis ve müşavirlerden her birinin Hukuk veya İktisat Fakültelerinden veya Siyasal Bilgiler Fakültesinden veya bunlara muadil yabancı memleketler fakülte ve okullarından mezun olmak ve yabancı bir dil bilmek aynı zamanda Heyete mevdu vazifeleri başarmağa muktedir bulunmak.

Tetkik heyeti reis ve müşavirliklerine tâyin edilecekler hakkında 3656 sayılı kanunun 6 ncı maddesi hükümleri de tatbik olunur. Bu maddeye göre devlet memurluğuna ilk defa alınacak olanlardan riyaseti cumhur dairesi memurlukları, hususi kalem müdürlükleri, mütercimlikler, elçiler, valiler ve hukuk müşavirliklerine 3656 sayılı kanunun 3 üncü maddesinde yazılı kayıtlara tâbi tutulmaksızın kadrodaki derece maaşıyla memur tâyini caizdir kaydından Tetkik Kurulu reis ve müşavirlerinin de istifade edebilecekleri düşünülmüştür.

Aynı maddeye göre evvelce devlet memuriyetinde bulunduğu halde bilâhare ayrılmış ve en az beş seneyi müstemirren memurluk haricinde geçirmiş olanlar da bu vazifelere tâyin olunabilirler.

Tetkik Heyetinin reis ve müşavirliklerinden başka 4618 sayılı kanunla kabul edilen tetkik bürosu bir şef, iki mümeyyiz ve bir memurdan mürekkep olup ayrıca iki ücretli kadro da vardır.

Neşriyat ve kütüphane işleri Dâhiliye Vekâleti Merkez Teşkilât ve Vazifeleri hakkındaki 1624 sayılı Temel Kanununun 10 uncu maddesiyle Vilâyetler İdaresi Umum Müdürlüğüne verilmişti. Bu kanunun 10 uncu maddesi Vilâyetler İdaresi Umum Müdürlüğü Vazife ve Teşkilâtına ait olup neşriyat ve kütüphane işleri Üçüncü Şube Müdürlüğü vazifeleri meyanına dahil edilmişti.

Dâhiliye Vekâleti merkez teşkilâtı bünyesinde yeni bir değişiklik yapan 3406 sayılı kanunun 1 inci maddesiyle neşriyat ve kütüphane işleri Vilâyetler İdaresi Umum Müdürlüğünün ikinci şubesine verildi.

1939 yılında neşrolunan 3571 sayılı kanunla yeniden kurulan Memurlar Sicil ve Muamelât Umum Müdürlüğünün ikinci şubesi neşriyat ve kütüphane işleriyle de tanzif edildi.

4445 sayılı kanunla yapılan bir değişiklik neticesi lâğvedilen Vilâyet-

ler İdaresi Umum Müdürlüğü yeniden kurulmakta ve neşriyat ve kütüphane işleri de bu umum müdürlüğün üçüncü şubesine tevdi edilmektedir.

4446 sayılı kanunla bazı kadrolar lâğv ve bazı yeni kadrolar alınmış bulunduğundan kanuna bağlı 2 sayılı cetvelin Vilâyetler idaresi Umum Müdürlüğü kısmında bir adet 40 liralık Kütüphane Memuru ile bir de 30 liralık memur muaviniği memuriyeti ilâve edilmişti.

Tetkik Heyeti teşekkül edip de Neşriyat Müdürlüğü bu heyete bağlanınca Vilâyetler İdaresi Umum Müdürlüğü kadrosuna ilâve olunan Kütüphane memur ve yardımcısı da Neşriyat Müdürlüğüne intikal etmiş bulunuyor. Tetkik Heyetinin bu izahata nazaran teşkilât ve kadro durumu

şöyledir :

Derece	Memuriyet Unvanı	Adet	Maaş
2	Tetkik Heyeti Reisi	1	125
3	Tetkik Müşaviri	2	100
4	Tetkik Müşaviri	2	90
	Tetkik Kurulu Bürosu		
7	Şef	1	60
10	Mümeyyiz	2	35
11	Memur	1	30
	Neşriyat Bürosu		
5	Neşriyat Müdürü	1	80
9	Kütüphane memuru	1	40
10	Mümeyyiz	1	35
11	Kütüphane memur muavini	1	30

Mahallî İdareler Umum Müdürlüğü:

Mahallî İdareler Umum Müdürlüğüne ilk defa «Umuru mahalliyei vilâyet müdüriyeti» adı altında 9 Aralık 1329 tarihli «Dâhiliye Nezareti Teşkilâtı Hakkındaki Nizamname» de tesadüf edilmektedir. Önce de bahsedildiği gibi bu nizamnamenin 1 inci maddesi Müsteşarlık ve Kalemi Mahsustan başka 11 daire saymakta ve 15 inci maddesiyle de Heyeti Teftişîye ile Sıhhiye Müdüriyeti Umumiyesini ilâve olarak almaktadır. Sayılan bu 11 daireden biri de bugünkü Mahallî İdareler Umum Müdürlüğüne karşılık aldığımız «Umuru Mahalliyei Vilâyet» Müdüriyetidir.

Adı geçen Umum Müdürlüğün bugünkü kanunlarla verilmiş bulunan vazifeleri ile teşkilât kadroları hakkında bir fikir vermek ve mukayese yapabilmek için nizamname ile Umuru Mahalliyei Vilâyat Müdüriyetine tevcih edilen vazifelerden kısaca bahsetmek icabeder.

Nizamnamenin 7 nci maddesinde «Umuru Mahalliyei Vilâyat Müdüriyeti» Vilâyat bütçelerinin tetkik ve tasdikine ve tesis ve idaresi vilâyetlere mevdu ve masarifi vilâyet bütçelerine ait ve mevzu olan turuk ve maabir ve umuru nafiai hususiye ile tedrisatı iptidaiye ve taliye ve tedrisatı züraiye ve sinaiye ve ticariye vesaireye velhasıl İdarei Vilâyat Kanununun İdarei Hususiye faslında muharrer bilcümle hidematı mahalliye ve umuru belediyeye müteallik muamelât, mukarrerat ve teşebbüsâtı takip ile bu bapta nezaretin hakkı murakabesini istimal ve icra ve diğer nezaretlerle ve vilâyetlerle muhaberatını idare ve ifa ile mükelleftir.» denilmek suretiyle umuru mahalliyei vilâyat müdüriyetinin vazifeleri bir madde halinde toplanmış ve teşkilât olarak da bir müdür, iki muavin, bir mümeyyiz ve dört kâtipten ibaret kalmıştır.

Mezkûr nizamname her ne kadar 1916 yılında bir değişikliğe uğramak suretiyle nezaretin dâhili bünyesine bazı ilâveler yapılmış ise de umuru mahalliyei vilâyat müdüriyetinin teşkilât ve vazifesinde bir değişiklik olmamıştır.

Dâhiliye Vekâletinin merkez tekilâtına ait bugünkü bünyesini 1930 tarihinde neşrolunan 1624 sayılı kanunda görmekteyiz. Kanunun 1 inci maddesinde merkez teşkilâtına dahil daireleri Müsteşarlık ve Hususî Kalem ile alfabe tertibi üzere Emniyet İşleri, Hukuk Müşavirliği, Mahallî İdareler, Nüfus İşleri, Teftiş Heyeti ve Vilâyetler idaresi Umum Müdürlükleri ile Jandarma Umum Kumandanlığı olarak sayılmakta ve umuru mahalliyei vilâyat Müdüriyeti Mahallî İdareler Umum Müdürlüğü adı ile bir Umum. Müdürlük haline getirilmektedir. Kanunun 7 nci maddesi Umum Müdürlüğü iki şubeden ibaret kabul ederek vazifelerini şu şekilde göstermektedir:

Birinci Şube — Mahallî İdarelere ait kanun, nizam ve talimat projelerini tanzim ve teklif, vilâyet, belediye ve köy meclisleri karar temennilerini tetkik, idarei hususiyei vilâyat, belediye ve köy kanunları ile sair kanunların vilâyet, belediye ve köylere tahmil ettiği işlere ait İdarî ve hukukî muamele ve muhaberelele vilâyet ve« belediyelerin beşer senelik mesai programlarını ve vilâyet, belediye ve köylere ait teftiş ve tahkik raporlarını ve memurlar hakkındaki şikâyetleri tetkik ve takip ile mükellef olmak üzere iki bürodan mürekkeptir.

İkinci Şube — Vilâyet, belediye ve köy bütçeleri ve mahallî idarelerin malî ve İktisadî işleriyle mükellef olmak üzere üç bürodan mürekkeptir.

Dâhiliye Vekâletinin merkez bünyesine ait bulunan 1624 sayılı kanun 2050 sayılı kanunla Emniyet Umum Müdürlüğü teşkilâtında ve 2205 sayılı kanunla Hukuk Müşavirliği teşkilâtında ve 2444 sayılı kanunla 1934 yılında Matbuat Umum Müdürlüğünde ve 2577 sayılı kanunla da Nüfus İşleri Umum Müdürlüğünde değişiklik yapılmış yeni bazı şubeler ilâve edilmiştir:

İş hacminin artması hasebiyle 1936 yılında 3046 sayılı kanunla Mahallî İdareler Umum Müdürlüğünün iki şubeden ibaret bulunan teşkilâtı 4 şubeye yükseltilmiştir. Bu kanuna göre her şubenin vazifesi şu şekilde gösterilmektedir:

Birinci Şube — Mahallî İdarelere ait kanun, nizam ve talimat projelerini tanzim ve teklif; vilâyet, belediye meclisleri karar ve temennilerini tetkik, idarei hususiyei vilâyet, belediye kanunları ile sair kanunların vilâyet, belediyelere tahmil ettiği işlere ait İdarî ve hukukî muamele ve muhaberelele vilâyet ve belediyelerin beşer senelik mesai programlarını ve vilâyet, belediyelere ait teftiş ve tahkik raporlarını ve memurlar hakkındaki şikâyetleri tetkik ve takip ile mükellef olmak üzere iki bürodan mürekkeptir.

İkinci Şube — Vilâyet, belediye bütçeleri ve mahallî idarelerin malî ve İktisadî işleriyle mükellef olmak üzere 3 bürodan mürekkeptir.

Üçüncü Şube — Köy işlerini merkezden idare etmek üzere iki bürodan mürekkeptir.

Dördüncü Şube — A) 2871 sayılı kanun mucibince vilâyetlere devredilen bina ve arazi vergileriyle binalardan alınan İktisadî buhran vergisinin ve hâzineye intikal eden kazanç ve hayvanlar vergisine munzam vilâyet ve maarif hisselerinin tutarları arasındaki farktan dolayı borçlu, alacaklı hesaplarının tutulması,

B) Alacaklı vilâyetler matlubatının takibi ile mahallerine gönderilmesinin ve borçlu vilâyetlerin bütçelerine hazine alacaklarının koydurularak taksit zamanlarında hâzineye yatırılmasının temini,

C) Binalarla arazinin tahrir ve tâdil işlerinin tanzimi.

Dâhiliye Vekâleti merkez teşkilâtında 1937 yılında 3184 sayılı kanunla yine bazı değişiklikler yapıldı. 3046 sayılı kanunun 6 ncı maddesine

bağlı kadro cetvelinin Hususî Kalem, Mahallî İdareler Umum Müdürlüğü, Hukuk Müşavirliği, Nüfus İşleri Umum Müdürlüğü ve Seferberlik Müdürlüğü kısımlarına ait teşkilât kadrolarında ilâveler yapılmış ve Mahallî İdareler Umum Müdürlüğü bünyesinde de:

Derece	Memuriyet Unvanı	Adet	Maaş
3	Umum Müdür	1	100
5	Muavin ve Birinci Şube Müdürü	1	80
10	Şef	1	35
11	Şef	1	30

şeklinde bir değişiklik yapılmıştır.

1938 yılında 3314 sayılı kanunla Mahallî idareler Umum Müdürlüğü bünyesinde yeniden bazı değişiklikler yapılmıştır. Buna göre Mahallî idareler Umum Müdürlüğü bir umum müdürün idaresi altında Umum Müdür muavini ile 3 daire reisliğinden ve bir de müstakil şube müdürlüğünden teşekkül etmektedir. Daire reislikleri ikişer şubeye ayrılmışlardır. Her şubede birer müdür ve müdür muavini ile lüzumu kadar mümeyyiz ve memur bulunur. Umum Müdür Muavini, bütün işlerde Umum Müdürün yardımcısıdır.

Birinci, Daire Reisliği, vilâyet hususî idarelerinin, ikinci daire reisliği belediye idarelerinin, üçüncü daire reisliği de köy idarelerinin muamelâtına bakar.

Müstakil Şube Müdürlüğü, tâyinleri Dâhiliye Vekâletine ait ve tekaüt hakkım haiz hususî idare ve belediye memurlarına müteallik zat ve sicil işleriyle dosya ve evrak muamelâtının tanzimi, mahallî idareleri alâkadar eden neşriyatın takibi ve bu idarelere taallük eden muamelâtın cem, telfik ve neşri vazifesiyle mükelleftir.

27 Mayıs 1937 tarihinde 3184 sayılı kanuna bağlı kadro cetvelinin Mahallî idareler Umum Müdürlüğüne ait kısmı 3314 sayılı kanuna şu şekilde ifrâğ edilmiştir:

Derece	Memuriyet Unvanı	Adet	Maaş
3	Mahallî idareler Umum Müdürü	1	100
5	Mahallî idareler Umum Müdür Muavini	1	80
5	Daire reisi	3	80
6	Şube Müdürü	7	70
8	Şube Müdürü Muavini	3	45
9	Şube Müdürü Muavini	3	40

Derece	Memuriyet Unvanı	Adet	Maaş
9	Büro şefi	1	40
10	Birinci Mümeyyiz	5	35
11	İkinci Mümeyyiz	5	30
12	Memur	15	25
14	Memur	18	20

Dâhiliye Vekâleti merkez bünyesinde 1939 yılında 3571 sayılı kanunla, Temmuz 1943 yılında 4445 ve 4446 sayılı kanunlarla ve Temmuz 1944 yılında da 4618 sayılı kanunla yeni bazı değişiklikler yapılmıştır.

Mahallî İdareler Umum Müdürlüğünün bugünkü teşkilâtı, 3571 sayılı kanunla Mahallî İdareler Umum Müdürlüğüne ait olan ikinci maddesinde:

A — Mahallî İdareler Umum Müdürlüğü bir umum müdürün idaresi altında, umum müdür muavini ile 3 daire reisliğinden ve bir de müstakil şube müdürlüğünden teşekkül eder.

B — Daire reislikleri ikişer şubeye ayrılır her şubede birer müdür ve müdür muavini ile lüzumu kadar mümeyyiz ve memur bulunur.

C — Umum müdür muavini, bütün işlerde umum müdürün yardımcısıdır.

Birinci daire reisliği vilâyet hususî idarelerinin, ikinci daire reisliği belediye işlerinin, üçüncü daire reisliği köy idarelerinin muamelâtına bakar.

Müstakil şube müdürlüğü, dosya ve evrak muamelâtının tanzimi, mahallî idareleri alâkadar eden neşriyatın takip ve bu idarelere taallük eden muamelâtın cemi, teltik ve neşri vazifesiyle mükelleftir.

4446 sayılı kanunla kabul dilen teşkilât şudur:

Derece	Memuriyet Unvanı	Adet	Maaş
3	Umum Müdür	1	100
5	Umum Müdür Muavini	1	80
5	Daire Reisi	3	80
6	Şube Müdürü	7	70
8	Şube Müdür Muavini	3	50
9	Şube Müdür Muavini	3	40
9	Büro Şefi	1	40
10	Birinci Mümeyyiz	5	35
11	İkinci Mümeyyiz	5	30
12	Memur	13	25
13	Kâtip	16	20

Bu suretle halen Mahallî İdareler Genel Müdürlüğü kendi bünyesi dahilinde bu kadrolarla ve 3571 sayılı kanunun tahmil ettiği vazife ve salahiyetlerle çalışmaktadır.

GEÇMİŞTE KANUN VE ADALET NÜMUNELERİ

Yazan :
Selim AYBAR
 Neşriyat Müdürü

İnsan hayatı, ihtiyaçlarının sağlanmasıyla kaimdir. Bunun için beşer her türlü hayat ihtiyaçlarını elde etmek gayesiyle dünyaya geldiği tarihten yok oluncaya kadar insiyaki tesirin veya şuur saikası altında daima tabiat ve diğer mahlûkat kuvvetleriyle ve bilhassa beraber yaşamaya başladığı kendi hemcinsile uğraşmak, mücadele etmek ve münasebet tesis etmek mecburiyet ve zaruretinde kalmıştır.

İnsan, tarihin ilk devirlerinde içinde yaşadığı tabiat tesir ve âmillerinin mahiyetini bilmek fırsat ve zamanını bulamamıştır. Bu yüzden hayatını iptidâî şekilde ekseriya güçlük ve bazan da ızdırap içinde geçirmiştir.

İlk insan, tabiat ve İctimaî hadiselerin oluş ve gelişlerini ve bunlarla uğraşmak ve yenmek imkânlarını henüz temin edememişti. Beşerin, cemiyet hayatı dediğimiz müesseselerin en iptidâî şekilde dahi mahiyetini takdire başladığı ve bu hayatı tercih ve benimsediği devirlerde bu yaşayış tarzına uygun olarak ferden karşılamadığı ihtiyaç vasıtalarını kendi hemcinsleriyle birlikte temin etmeğe muvaffak ve bu suretle aralarında bazı münasebetlerin vücuduna sebep olmuştur.

Muhakkak olan bir şey varsa o da insanların dünya üzerinde tek başına yaşayamamaları kaidesidir. İnsanlık çalışma ile kaimdir. Ancak bu sayede kemale erer ve nefsinin İslah eder. Beşerin toplu ve bir cemiyet halinde yaşamaya başladığı tarihin ilk devirlerinde aralarında, basit dahi olsa, bazı münasebetlerin ve rabitaların doğduğu görülür. Bu günkü modern telakki bu münasebetlerin heyeti mecmuasını Hukuk kelimesi altında ve bir ilim olarak kabul ve mütalâa etmiştir.

Tarihin ilk çağlarında insanlar arasındaki bu münasebetlerin, yaşamak için lüzumu hissedilen ihtiyaçların temini ve bu ihtiyaç neticesi tedarik edilen madde ve vasıtalarla müstakar ve emniyetli bir hayatın idamesi şeklinde tezahür ederdi. Birinci şık, insan hayatının sağlanması bahsinde lâzım gelen ve kendisinin ve başkalarının emek ve sayı neticesi ferden ve müştereken vücuda getirdikleri ihtiyaç madde ve eşyalarının temini-

ninde giriştikleri ve kurdukları münasebetler ve diğeri ise bir tek kelime ile dahi ifade edebileceğimiz ve umumiyet arzeden yaşama emniyeti ihtiyacıdır.

İnsan varlığının ilk kademelerindeki ihtiyaç ve vasıtaları basit ve iptidai şekilde iken bunların hemen tamamı ferden ve mahallen imal ve tedarik edilirdi. Hayat ve görgü seviyesi ilerledikçe ve ihtiyaçlar çoğalıp, nevilleşip umumileştikçe bunların tedarik ve imali daha geniş ve kuvvetli vasıtalarla ihtiyaç hissetmiştir ki söylendiği gibi insanlar arasında şahsî ve İctimai münasebetler dediğimiz bazı hususların vücuda gelmesini intaç etmiştir.

İşte insanlar arasındaki bu münasebetleri tanzim ve idare eden hukukî kaidelerin kurduğu nizama «Hukukî nizam» ve bunların yazılı ve mektuplaşmış şekline de «Kanun» denilmektedir.

İnsanlar arasında teessüs eden bu münasebetlerin tarihi seyirleri bir kaç şekilde tezahür eder ki bunların tetkik ve araştırılmasında da pek çok nazariye doğmuştur.

Bir kısım mütefekkilere nazaran beşerin tarihçe malûm olabilen ilk devirlerinde insanlar arasındaki bu münasebetlerin tanzim ve idaresinde örf, âdet ve teamülün ve biraz daha eskiye raca olmak üzere şevki tabiinin hakim olduğu ileri sürülmektedir. Bu kayıt ve artlar altındaki münasebetlerde ve yazılı olmayan kaidelerde müeyyide yalnız takbihi umumî idi.

Doğmaya bağlayan aile veya kabile diyebileceğimiz küçük insan topluluklarının aile reisi veya kabile reisi tarafından temsil olundukları görülür. Bütün münasebetler bu reisler tarafından idare ve ihtilâfları da bunlar eliyle örf ve âdete ve teessüs eden teamüle ve kaidelere ve kalıp halindeki esaslara göre hal ve fasledilirdi.

Ancak hayat durmadan ilerlemektedir. Cemiyetler inkişaf ettikçe örf ve âdet ve teamül ve bunların müeyyideleri zaif görünmeğe ve o günkü şartlara cevap vermemeğe başlamıştır. Dolayısıyla cemiyeti idareye kifayet etmediği görüldüğünden yeni bazı tedbirlerin alınmasına lüzum ve ihtiyaç hissedilmiştir. Çünkü cemiyetler artmış, yekdiğerleriyle olan münasebetleri çoğalmış, ticarî alış veriş mahallî olmaktan çıkmış bulunduğundan örf ve âdet ve teamülün ve umumî takbihin yerine daha sağlam bir takım yeni esas ve müeyyidelerin konması icabediyordu,

Bu bakımdan, cemiyetin beka ve inkişafı hususunda muktezi yem esasların vazedilmesi ve bunlara riayetin temini için fert ve cemiyetlere

manevî bir korkunun verilmesi ve tabiat üstü nizamların hükümran kılınması fikri galebe çalmağa başladı. Zira bu tarihlerde beşer fikir ve düşünce kabiliyetinin tekevvünü hasebile etrafındaki mahlûkat ve mevcudatı gören insanlar arasında maneviyat denilen ve maddî hayat haricindeki bir mevcudiyetin varlığına inananlar ve bu fikirleri yaymağa ve müdafaa etmeye başlayanlar zuhur etmeye başlamıştır ki bu suretle din devrine girildiği görülmektedir. Bu halde insanlar arasındaki rabita ve münasebetlerin dinî kaide ve nizamlara bağlanması düşüncelerinin galip geldiği görülür. İnsanların birçok sahalardaki münasebetleri dinî emirler gereğince icabı yapılmış veya bu vaziyeden bakılmak suretiyle hal imkânları araştırılmıştır.

Ancak cemiyetler durmadan ileriye gitmekte ve öyle zamanlar olmaya başlamıştır ki bir evvelki devir nizamlarının yeni şart ve kaideler ve yaşayış şekilleri karşısında kifayetsiz kalmağa mahkûm olmuştur. İnsan toplulukları artmış, ihtiyaçlar süratle çoğalmaya başlamış, ticarî ve İktisadî bakımdan ve harpler dolayısıyla kıtalar aşırı seyahatler baş göstermiştir. Bunların neticesi olarak muhtelif ırklar yekdiğeriyle temasa geçmişlerdir. Bu devirde muayyen mülkî ve İdarî toplulukların ırk ve millet esasına dayanmak yoluna girildiği ve aradaki münasebetlerin tanzim ve idaresi daha yüksek otoritelere tevdi edildiği görülmektedir. Her tarafta hudutları belli devletlerin kurulması ve milliyetçiliğin doğması sebebiyle artık umumî takbih ve din korkusu yerlerini devlet ve hükümet ve kanun otoritelerine terk etmeye başlamıştır.

İşte daima tekâmüle doğru giden insan ve cemiyetleri arasındaki bu münasebetlerin tanzim ve idaresinin, bir görüş zaviyesinden, tetkik edilen bu seyir ve inkişafı şüphesiz ki aynı zamanda her cemiyette birden vücut bulmuş değildir. Öyle ki bir cemiyet henüz örf ve âdet devrini yaşarken diğer bir yerde yaşayan ayrı bir cemiyetin kanun devrini idrâk ettiği veya din devrinde kaldığı vakidir.

Ancak insanların bütün bu yaşama tarzlarıyla aralarındaki münasebetlerinin muhtelif devirlere taksim ve çeşitli nazariyeler halinde mütalâa edilmesi beşer hayatının mazbut bir silsile halinde izahının kolaylaştırılmasını temin içindir. Aynı zamanda bu izah şekillerinin çeşitli olması da her tarihçi veya mütefekkirin hadiseleri ayrı birer görüş zaviyelerinden tetkik ve o yolda izah etmelerine hamletmek yanlış olmaz. Fakat yollar ne kadar çeşitli olursa olsun neticeler birbirine benzer veya çok az farklı bulunurlar. Esasen maksut olan da budur.

Tarihin bize verdiği bilgiye nazaran insanların kendi aralarındaki bu çeşitli münasebetlerinin idaresi için yaptıkları kanunlar arasında en

kadimleri eski Çin hükümdarları tarafından yapılan ve «Li» adını tanıyan kanunlar olduğu zikredilmektedir.

Bir milletin her sahadaki telakkisini, yaşama tarzını, en fazla neye kıymet ve ehemmiyet verdiğini, cürüm ve ceza anlayışını kanunlarının tetkik ve mütalâasından çıkarmak mümkündür.

Kadim kanunlar meyanında zikredilen «Li» kanunlarının okunmasından da eski Çinlilerin hayat ve yaşama tarzları hakkında fikir edinmek mümkündür.

«Li» kanununda çiftçiliğe çok ehemmiyet verilmiş ve bu sahada muhtelif hükümler vazedilmiştir. Bilhassa «ipek böceği yetiştirmek kadın kişinin işidir» denilmek suretiyle ipek ve ipek böcekçiliğine son derece ehemmiyet verildiği görülmektedir.

Katil suçunda ceza ölümdür. Hırsızlıklarda, failerin kollarına damga vurmak ve bu damga adedine göre dayağı artırmak kabul edilmiştir. Bilhassa zina bahsinde çok hassas davranan «Li» kanunu failin öldürülmesini emreder. Diğer adi suçlarda ise muayyen miktara kadar sopa ile dayak atılması kabul edilmiştir.

Eski «Sus» şehrinin keşfini müteakip yine eski kanunlardan «Hamurabi» kanununun bulunduğunu tarihten öğreniyoruz. Bu kanun Milâttan iki bin yıl kadar önce yazılmıştır. Kanunun tedvininde «Babil medeniyeti» nin ve «Sümer» kültürünün, an'ane ve âdetlerinin tesiri çoktur. Kanunun bizzat kiral Hamurabi tarafından kaleme alındığı söylenir.

Hamurabi kanununun mümeyyiz vasfı şumullü olması ve her tarafa tamim edilmiş bulunmasıdır. Kanunda ceza olarak para veya mal ve mülkün müsaderesi başta gelen esaslar meyanındadır. Ölüm cezaları çok ağır suçlara inhisar ettirilmiş ve bazı ahvalde uzuvların kesilmesi de vardır.

Ancak her eski devirde olduğu gibi Hamurabi devrinde de «zadegân, burjuva, esirler ve köleler» diye halk muhtelif sınıflara ayrılmıştır. Kanunun tatbikatında bu sınıflar nazara alınarak cezalar hafifler veya ağırlaşır. Bilhassa zadegân sınıfı birçok halde ceza görmezler veya istisnai muameleye tâbi tutulurlardı.

Büyük Türk hükümdarlarından Cengiz Hanın bir kısım tarihçilere nazaran bizzat tedvin ettiği «Yasa» nın bu gün için ancak bir kısmı malûmdur. Cengiz Han kanununda o zamanki geleneklerin birçoğu yer almış bulunduğu kanundan, Türklerin o tarihlerdeki yaşayış tarzları hakkında bilgi edinmek mümkündür. Bilhassa asker ve orduya ait maddeler esaslı yer işgal ederler.

Ordunun ondalık halinde birliklere ayrılması, askerlerin silâhlarının temizliğine riayet etmesi ve askerlikten kaçanlar hakkında cezaları ihtiva etmesi bakımından kanun emsaline göre bir yenilik taşımaktadır. Bir erkek akrabasından olmamak kaydıla karısını satın alır ve cariye de edinebilir. Ancak her birinin müsavi şartlar altında bakılması şart koşulmuştur. Zina halinde her iki tarafın asılması suretiyle öldürülmesi esastır. Cengiz Han kanununda da asilzade sınıfı himaye edilmiş ve dokuza kadar olan suçları affa uğratılmıştır.

Kanunda «gök gürlerken suya girmek yasaktır» maddesi dikkati çekmektedir. Zira o tarihlerde Moğollar gök gürlemesinden fazlaca korktuklarından hemen suya girerlerdi. Halkı bu itiyattan vazgeçirmek için «suya girince husule gelen su çırpıntıları ve dalgaları gök gürlemesini artırdığı» ileri sürülerek halkın suya girmesi kanunla men edilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğunda yazılı olarak kanun ilk defa Fatih Sultan Mehmet zamanında yapılmıştır. Fatih'in kaleme aldirdığı bu kanun iki kanunnameden ibarettir:

Birinci kanunname 1455 yılında yazılmıştır. Vergi işlerine, cürüm ve cezaya taallük eder. İkincisi ise bu tarihten sonra yazılmış olup saray ve padişahların yaşayışlarına, rütbe ve mansıplarına dair hükümleri ihtiva etmektedir.

Kanunnameyi Âli Osman adını taşıyan bu iki kanundan birincisi olan Fatih Sultan Mehmet kanunnamesi beş fasıldan ibarettir. Birinci fasıl zina ve dâvaları, ikinci fasıl darp ve katil, üçüncü fasıl içki ve sirkat, dördüncü fasıl ise «kanunu Sultan Mehmet Han» adı altında diğer çeşitli bahisleri ihtiva etmektedir.

Bu ikinci kanun devrine göre bir hayli tafsilâtlı yazılmış bulunduğundan devrin kanun telakkisi ve muhakeme usulleri hakkında geniş bilgi edinmek mümkündür.

Fatih Sultan Mehmet'ten sonra Osmanlı Padişahları arasında daha mükemmel kanun yazan Kanunî mahlasile şöhet bulan Sultan Süleyman'dır.

Kanunî Sultan Süleyman'ın tedvin ettirdiğı kanun esas itibariyle Fatih kanunlarına benzer ise de daha mütেকâmil ve daha mufassal bir şekilde tertip ve tanzim edildiğı görüldü.

Süleyman kanunu da bab ve fasıllara ayrılmıştır. Bütün kanun üç bab üzerine yazılmıştır.

Birinci bab dört fasıldan ibaret olup birinci fasıl zina, ikinci fasıl darp, hakaret ve katil, üçüncü fasıl sirkat, gasıp ve garet ile içki ve sarhoşluk, dördüncü fasıl ise umumî adaba ve bu kabil suçlara tahsis edilmiştir.

Kanunun ikinci babı yedi fasıldır. Bunlar da beytûlmala, tımar ve zeamete, rûsumat, vergi ve sipahilerin idaresine aittir. Üçüncü bab yine yedi fasıl olarak tertiplenmiştir.

Eski devirlerde adalet, örf ve âdet ve teamül esaslarına göre bunları temsil edenler tarafından tevzi edilirdi. Bu usul hukukun yazılı kaidelerinden daha eski zamanlara ait olmakla beraber bu gün için artık kıymetini kaybetmiş ve yerini yazılı nizamlara terk etmiştir. Bu itibarla eski adalet tevzii müesseseleri ve muhakeme usulleri de tarihe mal olmuştur.

Eski devirlerin bu iptidâî şekillerine rağmen hak ve adalet tevzi ve tatbikatında adalet antolojisine intikal etmiş ve birer adalet numunesi olarak zikredilen vakalar pek çoktur. Zira o zamanda adaletin tam bir şekilde bulunduğu ve tevzi edildiği yerlerde her türlü rahatlığın vücut bulacağına inananlar bulunurdu. Aksi halde ise adaletin bulunmadığı bir toplulukta her türlü fenalıkların hükümlerine olacağını kabul ederlerdi.

Osmanlı İmparatorluğunun bir kısım devirlerinde hak ve adalet bahsinde çok hassas davranıldığı görülmektedir.

Fatihin, İstanbulun fethini takip eden günlerde, Bizans İmparatorluğunun adaletsizlik ve sefahat neticesi yıkılacağı beyan ederek imparator tarafından hapsedilen Bizans mütefekkirlerini huzuruna celbederek Osmanlı İmparatorluğunun bekası hakkındaki düşüncelerini sorduğunda memleketin hiç olmazsa muayyen bir kısmının gezilmesini müteakip mütalâalarını beyan etmelerine müsaade edilmişti. Memleket gezmesinden avdet eden ve sırf adalet tevzii müesseselerini tetkik eden mütefekkirlerin Fatih Sultan Mehmet'e verdikleri cevap: «Bir memlekette adalet varsa ve halkın her tabakasına siyane tatbik ediliyorsa o devlet ve memleket uzun müddet payidar olur. Memleketinizde bu adalet mevcut olduktan sonra İmparatorluğunuz ebede kadar payidar olacaktır, » şeklinde olmuştur.

Yavuz Sultan Selim, hocası Zenbilli Ali efendi ile adalet mevzuu üzerinde fikir teati ederken «Sultanım; eğer sen adaletten ayrılır da hod he hod bir hüküm ve karar verir ve onu infaz ettirirsen ben de senin padişahlıktan halline fetva veririm» diyen Zenbilli Ali efendi muhakkak ki padişahın hak ve adaletine güveniyordu. Yoksa şedit bir hükümdar olan

Yavuza hal edilmekten bahsetmek ölüm cezası için kâfi bir sebep olabilirdi.

Osmanlı İmparatorluğunun itila devri kanunî zamanında dünyaca şöhret bulan Türk hak ve adaleti ile bunu tevzi eden müesseselerini yerinde tetkik için İngiltere Kralı 8 inci Hanri tarafından bir heyetin İstanbula kadar gönderildiği rivayet olunur.

Makedonya Kralı İskenderin Aristotelise «bir hükümdara şecaatin mi, yoksa adaletin mi yakışacağı» sorusuna karşı aldığı cevap «adaletin yürüdüğü yerde şecaata lüzum kalmaz» olmuştur.

Bu sahada tarihte geçmiş adalet numunesi olarak daha pek çok vakalar zikretmek mümkün ise de, şöhret bulmuş bir kaç misal zikretmekle iktifa etmiş oluyoruz.

ŞEHİRLEŞME

Yazan :
Mecdi EMİROĞLU

Nüfusumuzun artmasıyla müşahade edilen birçok değişiklikler arasın da en bellibaşlısı şehirleşme hareketidir.

Bütün emareler, istatistikler, Avrupa memleketlerinde yıllarda evvel başlayan bu hareketin, memleketimizde de son senelerde nüfusun büyük bir hızla şehre yöneldiğini göstermektedir.

Şehirlerimizin, dolayısıyla nüfusumuzun istikbali bakımından bu harekete gereken önemi vermek ve başka memleketlerin bu sıralarda geçirdikleri istihaleleri mukayese etmek zorundayız.

Nüfus artması, % 90 ı ziraatla geçinen bir millet için, geçim vasıtası olan toprağın gittikçe taksime uğraması neticesinde geçim kaynağının ufalması, kifayet etmemesi demektir. Bu arada makinalı ziraatın tatbiki ile ufak arazinin ekim, sürüm ve biçim tarzına zor intibakı sebebiyle bir kolaylık teminine yaramayacağı muhakkaktır. Küçük bir tarla üzerinde çalışarak hem kendi, hem de ailesinin geçimini temin zorluğunda kalan köylü çok bağlı olmasına rağmen ister istemez malını satmak, şehre yönelmek zorunda kalır.

Her memlekette olduğu gibi, nüfus artışı işçi sayısının artmasına sebep olmuştur. İş sahası köylere nisbeten şehirlerde çok daha fazla olduğu için, şehirlerimiz nüfusunun artışı son çeyrek asır içerisinde normal artış bindesinin üstünde artış göstermiştir.

Tekniğin gelişmesine muvazi olarak endüstrinin kurulup, yayılması, hususî ve yabancı sermayenin devlet işletmeleri yanında yer alması, daha kazançlı yeni iş sahalarının belirmesine sebep olmuştur. Birçok ziraat işçileri endüstri bölgelerine, inşaat bölgelerine akın etmiş ekim ve hasat mevsimi haricinde iş yapmaya gelen muvakkat işçiler yanında küçümsenemeyecek miktarda vatandaş her sene şehirde kalmıştır.

Haddi zatında Türk Köylüsü kadar evine ailesine, toprağına ve köyüne bağlı çok az insan bulunur. Şehirle Köylünün temasının artması, yol

şebekesinin gelişerek münakale kolaylığı temini, köyle şehir arasındaki eski uçurumu kapatmış, eski ve kapalı köy miktarı gittikçe azalmıştır.

Okuma yazma bilenlerin miktar artışı da, köylüler arasında kasabalara şehirlere yerleşerek veya giderek bilgilerini arttırmak isteyenler sayısına tesir etmiş kültür artması neticesinde de şehirli ve köylü nüfusu arasında kaynaşma ve yaklaşma meydana gelmiştir. Bütün bu faktörler şehir nüfusuna müsbet olarak tesir etmiştir.

Filhakika köylümüzün en büyük ideali verimli bir toprak sahibi olmak ve geçimini bu yoldan temin etmektir. Şehirdeki büyük iş bölümünü ve kazanç imkânının fazlalığını müşahade eden köylü, kendi toprağından ayrılmamasına rağmen oğullarının şehirli olmasından, okumasından ve şehirde iş bulmasından büyük bir zevk duymaktadır.

Yurdumuzda ziraat işletmeleri pek azdır ve bu işi çiftçi aileleri yapmaktadır. Miras taksimi neticesinde hisseler dağılarak pek küçük parsellere ve muhtelif istikametlere yayılarak işleme güçlüğü yaratmakta, dolayısıyla daha müsait ellere devir zarureti hasıl olmaktadır.

Kazanç imkânlarını ya başkasının tarlasında çalışmakla veya İktisadî istiklâl temayülünden dolayı şehirlerde çalışarak temini uygun görmektedirler.

Köylerden şehirlere muvakkat işçilik şeklinde başlayan bu akın, hızını bilhassa son senelerde daha fazla artırmıştır. Bu da ziraat sahasından diğer sahalara, sanayi sahasına, dolayısıyla şehirlere akını intaç etmiştir.

Köylülerimiz şehirde yerleşen akrabalarının, oğullarının, hatta hemşehrilerinin isimlerini bile büyük bir memnunlukla saymaktadırlar. Onlar için şehirde oturup işçilik, kâtiplik, dükkâncılık v.s. yapmak büyük bir şeydir. Bugün şehirle köy arasındaki uçurumun kalkması sayesinde, şehri şehirliyi tanımış, sevmiş, köye nazaran namütenahi çeşitli olan İctimaî nimetlerden faydalanmak arzusunu görüp istifade cihetine gitmiştir.

Düşünüleceği gibi, şehrin ve sınaî inkişafın, çoğalan işçiliğin köyden, ziraat sahasından, çalışan elleri kendine çekmesi zararlı, tehlikeli neticeler yaratması mevzu bahis değildir. Esasen ekilen topraklar yüzdesi memleketimizde daimi bir artış göstermektedir. Bu arada Hükümetimiz topraksız çiftçiyi düşünerek, Hazine elindeki toprakları onlara dağıtmak yoluna gitmiş ve çiftçiyi topraklandırma kanunu gereğince 1950 yılında 820.192, 1951 yılında 1.031.686, 1952 yılında 1.661.222 dönüm arazi 76.421 çiftçi ailesine dağıtılmıştır.

Artan nüfusun, ilerde de göreceğimiz gibi % 6 sına yakın bir kısmı köyden şehire yerleşmektedir. Zaten ziraatte çalışan işler arasında makineleşmeyi müteakip ihtisas işçileri çoğalmaktadır. Mülk sahibi olmayan köylülerin birçoğu ziraat makinalarında çalışırken, köylerinde kazançlı iş yapmak imkânı bulamayanlarla, tahsillerini büyük şehirlerde yapanların oralara yerleşmeleri, köy için kayıp olmayıp, onlara örnek teşkil ettikleri için sevinilecek bir neticedir.

Köylerden şehirlere olan geçişin henüz başında bulunmaktayız. Avrupa memleketlerinde bu hareket XIX. Asrın ortalarında başlamış, birinci dünya harbinden sonra daha hızlanarak toprak ve sanayi işçi ayarlanmasının teessüsünden sonra azalmıştır.

Aynı hareketin memleketimizde de başladığını ve son senelerde hızlandığını müşahade etmek memleket hesabına şüphesiz çok sevinilecek bir şeydir.

Avrupa nüfusu, köylü ve şehirli nisbeti uzun asırlar boyunca carî İktisadî nizam altında pek değişmediği halde, iktisadın fevkalâde ilerlediği 1800 - 1900 seneleri arasında bu muvazene şaşılacak derecede değişmiş, topraktan geçinen büyük bir nüfus şehirleri doldurmakla kalmamış, bütün kıtanın nüfusu 190 milyondan 400 milyona yükselmiştir.

İktisadî inkişafın temerküz noktası batı Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleridir. Buralarda şehirleşme hareketleri dolayısıyla sanayileşme^ de fevkalâde inkişaf etmiştir. Almanyada 1871 yılında şehirli, nüfusun 1/3 ünü teşkil ediyorken 1933 de bu nisbet 2/3 ve büyük şehirlerde oturanların yüzdesi de bu yıllarda % 5 iken 1933 de % 30 a yükselmiştir.

On dokuzuncu asrın ortasında Ziraatle nüfusun yarısı uğraşmakta iken bu miktar % 20 ye düşmüştür. Bu suretle hem ekilen topraklara kilometrekare basma çiftçi kesafeti azalmış, hem de çiftçilerin hayat seviyeleri yükselmiştir.

Köylü oranının azalması ekilen toprakların azalmasını tevhit etmemiş, bilâkis ekim sahası ve verim nisbeti de modern vasıta ve metodların tatbikiyle gittikçe çoğalmıştır.

Bugün diğer kıt'alar bilhassa Afrika ve Asya şehirleşme hareketlerindeki yeni hamleleriyle on sekizinci asır başlarındaki Avrupayı hatırlatmaktadır. Aradaki iklim ve toprak farklarından dolayı bu hareket yavaş olmakla beraber göze görünen bir olaydır.

Kıtalar arasındaki nüfus mukayesesinde, nisbetsizliğin gittikçe ka-

pandığını, ziraatte tatbik edilen modern metodlarla nüfusun tazyiki hafiflemekte kıtlık tehlikeleri ve zamansız ölüm nisbetleri azalmaktadır.

Şehirleşme hareketleri sonucunda dünyanın her tarafında nüfus kesafeti ve şehir sıklığı bakımından bir ayarlamaya varılması imkânsızdır. En ileri memleketlerde bile kısa bir saha içinde sıklık muhtelif değişiklikler gösterir. Esas olan ekonomik şartlarla tabii kaynakların denkleştirilmesidir.

On dokuzuncu asırda Avrupada şehirlere doğru görülen nüfus hareketleri oraları meşbu hale getirdikten sonra, Amerikaya doğru başlayan muhaceret son çeyrek asırda diğer kıtalara yönelmiştir. Maddî ve manevî konfor peşinde koşan bu günün insanı imkân bulduğu, hatta umduğu yerlere doğru yayılmaktadır. Tıpkı gazlar arasındaki tazyik farkının sebep olduğu hareketler gibi insan da, memleket dahilinde şehirlere doğru işçi ve çiftçi akını şeklinde memleketler arasında da muhaceret şeklinde devam etmektedir.

Geri memleketlerde buna âmil tabii şartlar ve servetlere kavuşmak olduğu halde, ileri memleketlerde ise İktisadî hareketler sebep olmaktadır.

Aradaki muvazene teessüs etmiş, şehirli ve köylü nisbeti arasındaki yüzde nisbeti pek oynamayan ve şehirli nüfusunun ekseriyeti teşkil ettiği memleketlerde hayat seviyesinin yüksek olmasına mukabil nüfusun artma nisbeti düşüktür. Sıhî şartların mükemmelliğine, ölüm nisbetinin azlığına rağmen bu böyledir. Şehir nüfusunun azınlıkta kaldığı memleketlerde durum başkadır. Köylü muhafazakârdır, an'anevî kaideler, din baskısı ve geniş aile sistemi kuvvetle yaşamaktadır. Bu bakımdan bir memleketin şehirli veya köylü nüfusu ekseriyet teşkil etmesi, nüfusun artması bakımından büyük bir rol oynamaktadır. Memleketimizde şehirleşme faaliyetinin hız aldığı şu son senelerin önemine gelince: Avrupa memleketlerinde olduğu gibi, sınaî inkilâbın başladığı ve şehirleşme hareketinin arefesinde olan memleketimizde de ani bir nüfus gelişmesinin eteğinde bulunuyoruz demektir. Bütün emareleriyle bunu müşahade etmek kabildir.

1870 -1890 İngilteresinde ve 1890-1910 Almanyasında vaziyet aynı idi. Bu tarihlerde mezkûr memleketler nüfus artmasının en yüksek devirlerini idrak etmişlerdir. Memleketimizde şehirleşme hareketinin dolayısıyla nüfus artmasının maximum devresi geçtikten sonra Fransa'da olduğu gibi bir duraklama, hatta azalma ihtimali var mıdır? Anadolu şehirlerinin bünyesinde ve kalabalıklaşmasında sınaî inkişafı paralel bir gelişme vardır. Tabii zenginlikler henüz bakirdir. Yeni imkânlar, yeni faaliyet sahaları, bugünkü şehirli nüfusumuzun kat kat üstünde bir kalabalığı kolayca besler.

Göller, bataklıklar, ürün getirmeyen yerlerle ormanlar ve bugün sürülüp ekilen tarlalar, mer'alar, bağ ve bahçeler yüzde toplamından sonra geriye kalan % 44,8 lik toprak fazlası ile de şimdiki şartlar altında bir misli köylü yoğunluğunu besleyecek durumdadır.

Asırlarca evvel ziraate hayvanın girmesi ile nasıl bir hamle meydana geldi ise, makinanın ziraate girmesi de bugün aynı hamleyi yapmaktadır.

Ziraatte sun'î gübre, sulama, tohum islâhı ve makinalı ziraatin hakkı ile yapılması en aşağı 4-5 misli köylü nüfusunu ferah ferah besleyebilir. Esasen şehirleşme faaliyetinin hızlanması sadece sanayi bölgelerine müsbet tesir icra etmekle kalmayıp, köylü nüfusuna, bilhassa şehirli nüfusu ve kesafetinin artmasına tesir etmektedir. .

Memleketimizdeki 25.000 den fazla nüfuslu şehirlerin 1927 -1955 seneleri arasındaki mukayesesi de bizde bu artmanın son yıllardaki hızını açıkça ortaya koymaktadır. Yukarıda da işaret edildiği gibi, bu çoğalma şehirlinin kendi arasındaki artma bindesinden çok daha üstünde bir rakama balığ olmaktadır. 1955 sayımında şehirler nüfusu 6.863.826 ile binde 55 ve nahiye ile köylerde oturan vatandaş sayısı 17.247.952 ile binde ancak 22 ye varmaktadır ki bu rakam farklı olmakla beraber dünyanın en büyük çoğalma ortalaması olan binde 30 ile memleketimize nasip olmuştur.

Nüfusu 25.000 den fazla olan şehirlerimiz

(Nüfus rakamları 1.000 üzerindendir)

Şehirler	Rakım	1955	1950	1945	1940	1935	1927
İstanbul	40	1214,6	100,0	860,6	793,9	741,1	690,9
Ankara	850	453,2	286,8	226,7	157,2	123,0	74,6
İzmir	28	286,3	230,5	198,4	183,8	171,0	153,9
Adana	25	172,5	117,8	100,8	88,1	76,5	72,6
Bursa	120	131,3	100,0	85,9	77,6	72,1	61,7
Eskişehir	800	122,8	88,5	80,0	60,7	47,0	32,3
Gaziantep	830	97,1	72,7	62,9	57,1	51,0	40,0
Konya	1025	93,1	64,5	58,5	56,5	50,0	47,5
Kayseri	1043	81,1	65,5	57,9	52,5	46,1	39,1
Erzurum	1951	69,5	54,4	50,9	47,6	33,1	31,5
Sivas	1275	66,3	52,3	44,9	41,7	33,9	28,5
Malatya	800	64,9	49,0	41,5	36,3	27,3	20,7
Diyarbakır	670	63,2	45,5	41,1	42,5	34,6	30,7
Samsun	5	62,6	43,9	38,7	37,2	32,5	30,4

Şehirler	Kakım	1955	1950	1945	1940	1935	1927
İzmit	55	56,7	35,6	28,4	29,1	18,7	15,2
Adapazarı	31	55,2	36,2	29,4	25,8	24,8	22,5
Mersin	5	51,2	37,5	33,1	30,0	27,6	21,1
İskenderun	3	48,1	22,9	18,6	11,8	—	—
Urfa	550	48,0	37,5	36,4	35,3	31,7	20,9
Zonguldak	20	46,9	35,6	33,0	28,0	20,6	11,9
Balıkesir	120	46,6	36,0	33,9	30,1	26,7	25,7
Manisa	50	45,4	35,0	32,1	37,6	30,9	28,7
Ma ra.5	650	44,3	35,1	33,1	27,7	29,4	26,0
Trabzon	30	42,3	34,0	29,8	32,8	29,7	24,6
Elâzığ-	1020	41,9	29,0	23,7	25,5	23,2	20,0
Tarsus	20	39,6	33,9	28,9	27,6	24,4	21,9
Hatay	120	37,5	30,4	27,4	26,9	—	—
Antalya	30	35,9	27,5	25,0	25,0	23,0	17,4
Edirne	41	33,6	30,2	29,4	45,7	36,1	34,5
Nazilli	90	31,4	25,4	19,0	16,5	12,0	9,5
Afyon	1007	31,4	30,0	29,0	25,9	24,2	23,4
Kars	1750	30,9	21,1	22,4	24,7	—	—
Kilis	670	30,2	27,7	27,0	26,6	24,6	22,7
Akhisar	99	30,2	23,7	23,8	22,7	—	—
Denizli	450	29,9	22,0	20,2	19,5	—	—
Aydın	70	27,7	20,1	18,5	17,7	—	—
Turgutlu	70	27,4	25,1	22,7	22,9	21,7	16,9
Kütahya	935	27,2	19,4	19,8	18,3	—	—
Kırıkkale	—	27,1	15,7	14,5	—	—	—
Tokat	650	26,7	21,7	20,0	21,4	—	—
Erzincan	1213	26,7	18,0	12,6	12,0	—	—
Çorum	803	25,8	22,8	20,3	22,8	—	—
Ödemiş	120	25,6	22,6	20,0	20,4	—	—
Bandırma	15	25,5	18,9	17,4	15,7	—	—

Yukarıda kesafetleri sıralı 25.000 den fazla nüfusu olan 44 şehrimizin altı sayım süresince nüfusunun süratle arttığı müşahade edilir.

Bu artış, umumî nüfus artışında da aynı nisbette olmuş mudur? 1935 yılında köylerde oturanların umumî nüfusa oranı % 76,5 iken bu nisbet % 1 şehirlerin lehine çoğalarak 1950 de % 74,8 ve 1955 te % 71,5 e inmiş, buna mukabil şehirde oturanların nisbetile % 23,5 dan % 25,2 ve 1955 te ise % 28,5 a yükselmiştir. Yirmi senede vuku bulan % 5 lik gelişme memleketimiz için dikkatle üzerinde durulmaya lâyık bir sonuçtur.

1955 yılında nüfusu 25.000 den yukarı 44 şehrimiz olduğu ve şehirlerde oturanların sayısı 6.863.826 yı bulduğu halde 1927 senesinde 25.000 lik 17 şehrimizde 3.305.879 vatandaş oturmaktaydı ki bu miktar bugünkünün yarısından daha azı demektir.

Yukarıda isimleri yazılı ve nüfusları 25.000 den yukarı 44 şehrimizde oturan vatandaş sayısı son yapılan 1955 sayımlarında 4.075.499 olduğu halde 1940 sayımlarında bu adet 2.251.000 idi. Nüfusu 100.000 den yukarı olan şehirlerimizdeki fark bundan da ziyadedir. Bu şehirler büyüklerle köyler arasında bir basamak, • bir intikal ortamı vazifesini görmektedirler.

Şehirle köy arasında nüfusa göre bir ayırma yapmak doğru netice vermez. Nüfusu şehre uyduğu halde köy karakteri gösteren kasabalar olduğu gibi az nüfuslu olduğu halde şehir karakteri gösteren köyler de mevcuttur. Şehirde iş bölümü ilerlemiş ve çevresine merkez olacak seviyeye erişmek esastır. Şehirde çeşitli bir iş hayatı ve türlü tesisler hakimdir. Şehir ve köyü ayıran mühim vasıflardan birisi de toprakla münasebetin şeklidir. Şehirli için toprak ev kurmaya, dükkân açmaya, fabrika veya atölye kurmağa yarayan arsa diye bakılır. Halbuki köyde toprağın manası ve kullanma şekli bütünü başkadır: Küçük şehirlerde bile halkın bir çoğu toprakla münasebetlerini kesmemiş, bağlar, meyvelikler ve sebze bahçeleri şeklinde bağılıklarına devam etmişlerdir.

Şehirler aynı zamanda büyük bir mübadele merkezi olarak etraflarındaki geniş bir sahayı kendilerine bağlarlar. Birçok köyler istihallerini şehrin talebine göre ayarlarlar, ekim çeşitleri çoğalır. Bir memlekette şehirlerin çokluğu ve azlığı oranın hayat seviyesine bağlıdır. Endüstri, ticaret, münakalat sisteminin tekâmülüyle memleketimizde de birçok şehrin hızla büyüdüğünü müşahade ediyoruz.

Büyük şehirleri civar köyler beslemeğe yetişmeyeceği için, uzak yerlerin mahsullerini kendine çekmek ve şehirde yapılan eşyanın pazarlara gönderilmesi mecburiyetindendir. Memleketimizin büyük şehirleri bundan dolayı liman veya demiryolu, şose kavşaklarındadır. Tabiatıyla önce şehir nüvelerinin gelişmesinden sonra yol ve demiryolu şebekesi teşekkül etmiştir. İhtiyaçların meydana getirdiği, mükemmelleştirdiği tesislere büyük şehirlerin hinterlandları genişlemiştir.

Şehirler arasında karakter ve yapı malzemesi bakımından büyük olan farklar bu günkü mimari ve malzeme standardı tesiriyle azalmıştır. Böyle olmakla beraber bölgeler arasında değişen iklim şartlarına evin dış yapısıyla da olsa uymak mecburiyetindedirler. Kıyı şehirlerinde bina inşasında kereste daha geniş yer tutar. Cepheler ve pencereler geniştir. İç

Anadoluda ise taştan yapılmış küçük pencereler manzaraya hakimdir. Bölgelere göre yapıda kullanılan taş nev'i bile yapıya başka bir hususiyet verir. Yağış, yağışın şekli, hakim rüzgârlar, sıcaklık, soğukluk, güneşe dönüklük, ormanlara, dağlara, suya yakınlık ve uzaklık, yapı şekil ve bünyesine az çok tesir eder.

Bir nesil öncesine kadar memleketimizin şehirciliği bahçe ticaretine bağlı faaliyet ve mübadele esaslarına dayanmaktaydı, zamanla bahçe ticareti yerini sanayi ve münakaleye müstenit endüstriyel faaliyete terk etmiştir.

Tarih öncesi zamanlardan beri memleketimiz birçok medeniyetlere beşiklik etmiştir. Binlerce şehir harabesine her tarafta kolayca rastlamak kabildir. Yeni yapılan kazılarla da bunların adedi çoğalmaktadır. Bugün bile birçok şehirlerimizde Selçuk ve Osmanlı Devletlerinin eserleri, abideleri heybetle ayakta durmaktadır. Atalarımızın muhteşem şehirler kurduklarını, şehirciliğe büyük önem verdiklerini görmemiz kabildir. Yalnız Osmanlı saltanatının son zamanlarında siyasi, iktisadi buhranlar, harplerin ve mağlûbiyetlerin tesirleri şehir yapı ve bünyesinde tesirden uzak kalmamış, yollar, hatta evler üzerinde de menfi tesirler yapmıştır. Bugün bile belediyelerimizin başına belâ olan, istimlâk etmekle bitmiyecek şekilde sanat eserlerinin abidelerin etrafını zevksiz, ufacak yapılar sarmıştır.

Cumhuriyetin tesisinden bu yana, gittikçe artan titizlikle şehirlerin inkişaf plânları ele alınmış ve imparatorluğun inkıraz devrine ait zevkten, plândan mahrum yapılar sistemli surette ortadan kaldırılmış, yerlerine medenî şehrin ve şehirlinin ihtiyacı olan park, bulvar, yeşil saha tesisine önem verilmiştir.

Şehirlerimizin bir kısmı kuruluş ve yaşama sebepleri eskiye göre ayarlandığı veya o sebepler ortadan kalktığı için bugün eski ehemmiyetlerini kaybetmişlerdir. Eski ticaret yollarının ve vasıtalarının değişmesi bunda birinci âmildir. Yelkenli gemilerin kolayca girip çıkabildiği emin ve küçük körfezciklerdeki şehirlerin bugün parlak devirlerini devam ettirme imkânları kalmadığı için köy mesabesine inmişlerdir. Buna mukabil tarihin her devrinde birinci derecede önemli merkez durumunu devam ettiren müstesna şehirlerimiz mevcuttur. İstanbul eski ve büyük şehirlerimizden birisidir. Bugün bir buçuk milyona varan nüfusuyla Akdeniz'in, Balkanların ve Yakın Şarkın en büyük sanayi ve ticaret şehridir.

Eski şehirlerin kurulmasında düşünülen ilk esas müdafaası idi. Bu gaye ile şehirler müdafaası kolay yerlere, tepelere kurulurdu, bugün için arızalı yerlerde belediyecilik faaliyetinin uğrayacağı zorluklar açıktır.

Sarp tepelerde kaleler, surlar içinde kurulmuş eski şehirlerimiz iler» leme imkânlarını yanlarındaki müsait düzlüklere yayılarak bulmuşlardır. Bu sebepten birçok modern şehirlerimizin yanında orta zaman karakterini halâ muhafaza eden surlar içindeki nüvelerini görmemiz kabildir.

Memleketimizin büyük şehirlerinin ekserisi kıyılara liman olmaya elverişli yerlerde veya büyük şoselerin kavşak noktalarında. Ne kadar kalabalık olursa olsun civar köylerin mahsulü büyük bir şehrin nüfusuna cevap veremeyeceğinden geniş münakale sistemi ile ard ülkeye bağlamak şarttır. Şehirleşme hareketinin başlaması ile yol ve yolların önemi kendiliğinden artmıştır. Motorlu nakil vasıtaları da bu artışı aynı tempo ile takip etmişlerdir. 1949 senesinde mecmuu 8000 olan otomobil adedi 1952 yılında 16427 ve otobüsler 2622 den 4569 a, kamyonlar 11470 den 18356 ya cem'an 1949 da 22093 olan vasıta adedi 1952 yılında 39382 ye yükselmiştir. 1938 yılında bu rakam ancak 9499 idi.

Yol durumunun islah ve tekâmülüne paralel olarak motorlu vasıta adedi de şaşılacak derecede yükselmiş, şehirlerimiz hatta köylerimiz arasında yolcu mübadelesi de artmıştır. Şehirleşme hareketinde yolcu mübadelesinin önemi çok büyüktür. Yukarıda da işaret edildiği gibi kabuğuna çekilmiş kapalı köy adedinin gittikçe artmasında yolların ve motorlu vasıta adedinin artmasının mühim tesirleri olmuştur.

Memleketimizin dünya münakalâtındaki yeri yeni değildir. En eski yollar Frikler, Hititler, Romalılar devirlerini takiben Selçuk ve Osmanlılar zamanında, da iki kıt'ayı birbirine bağlayan ticaret yolları mevcuttur. Ege kıyıları tabii limanları ile o zamanki ticaret gemileri için çok müsait olduğu, zamanın büyük şehirleri, limanları meydana gelmiştir. Esasen memleketimizde karar ve deniz yolları arasında kuvvetli oldukça ticarî sahada ve istihsal sahalarında ferah kendisini göstermiştir.

Yolları sadece ticarî bakımdan köyler ve şehirlerin yardımcısı olarak görmek tek taraflı olur. Kültür münasebetleri ve yurt müdafaası da yolların mükemmeliyeti ile kolaylık kazanır. Yollar köyler arasında basit olmasına rağmen sırası ile kasaba şekline şehir haline geçişle bunlar da önem kazanarak genişler, mükemmelleşir. Bir memlekette şehir ne kadar fazla olursa sosyal ferahlık da ona muvazi olarak artar. Memleketimizde arazinin dağlık oluşu, meyl fazlalığı, Akdeniz iklimine has sağnak halindeki yağışlar kışla yaz arasındaki suhnet farkı yolların bakımını zorlaştıran, yapım masraflarını artıran âmiller arasında olmasına rağmen son senelerde bu hususa verilen önem sayesinde mükemmel bir yol sistemine kavuşmuş bulunmaktayız. Bu suretle istihsal bölgelerindeki çabuk bozulacak maddeler bile müstehlik şehirlere zamanında varmakta ve

en mühimi bu iki bölge arasındaki fiyat farkının ortadan kalkmasına sebep olur.

Buna mahsulün bozulmadan istihlâk merkezlerine ulaştırmak suretiyle müstahsile temin ettiği büyük faydayı da ilâve etmeden geçemeyeceğiz. Sanayi ve makineleşmenin şehirli, köylü, toptan bir deyişle memleket nüfusuna, iktisadiyatına yaptığı müsbet tesirler sayılamıyacak kadar çoktur. Şehirlerimizdeki anlayışların, köylerde aynen karşılandığını görmekteyiz. Makineleşmenin tarla ziraatındaki büyük rolü arazinin ve verimin, istihsalin artması gibi müşahade ediyoruz. 1949 yılında sadece 6281 Traktörümüz bulunurken 1954 yılında bu rakam 40.000'e yükselmiştir. Bu da eskiden istifade edilmeyen büyük bir sahanın ziraata kazandırılmasını temin etmiştir.

Memleket yüzölçümünün umumî bölümü

	1944		1950		1951		1952	
	Hektar	Oran	Hektar	Oran	Hektar	Oran	Hektar	Oran
Sürülen ekilen								
çayırklar mer'alar	12901	16,6	14555	18,8	15610	20,1	17379	22,4
Otlak ve mer'alar	39020	50,2	37793	46,6	36640	47,1	34775	44,8
Sebzelik, meyvelik								
zeytinlik ve bağlar	1385	1,8	1446	1,9	1565	2,1	1662	2,1
Ormanlar	11893	15,3	10418	13,4	10418	13,4	10418	13,4
Ürün getirmeyen yerler	11513	14,8	12514	16,1	12514	16,1	12514	16,2
Göller, bataklıklar	986	1,3	952	1,2	951	1,2	950	1,2
Toplam	77698	100,0	77698	100,0	77698	100,0	77698	100,0

Sulama işlerine son senelerde verilen önem sayesinde Anadolu'da verimli mahsul almak artık iklime, dolayısıyla şansa bağlı kalmaktan kurtulmuş, kıtlık tehlikeleri günbe gün ortadan kaldırılmıştır.

Eskisi gibi çiftimizin bol mahsul almak için iklim şartlarının müsait gitmesini beklemeye lüzum kalmamıştır. Kurak geçen 1954 yılındaki mahsul 9.600.000 ton olmasına rağmen 1950 yılından evvel iklim şartları en müsait geçen bu suretle en fazla mahsul alması, senenin istihsal yekûnu bile bu kıtlık yılına yaklaşmamıştır.

Şehirlerimizde çeşitli faktörler sebebiyle müşahade edilen ileri hamleleri sanayileşme ve nüfus tezayüdünün köylü nüfusuna menfi hiç bir tesir yapamayacağını ve şehir ferahlığının gelişmesini yalnız basma mütalâa edilmeyip köy, köylü kalitesinin yükselmesine paralel gittiğini yuka-

rida belirtmeğe çalışmıştık. Çeşitli ziraat mahsullerimizin geçen yıllara, nisbetle kalite ve kantite bakımından üstünlüğü bu gün gözle görülüp elle tutulur bir hale gelmiştir. Şehirlerin sanayi yolunda gelişmesine mukabil köylerimizin kalkınmasına yardım hususunda Hükümetimizin titizlikle tatbik ettiği plânlı bir çalışma vardır. Bu plânın muhtelif faaliyet kollarını incelersek :

1 — Dünyanın en ileri memleketlerinin kullandığı ziraat makine ve âletlerim çiftçilerimize en müsait şartlarla temine çalışmak.

2 — Toprak nevine en uygun ziraat usullerinin çiftçiye öğretilmesine.

3 — Hastalıklı tohumlarla mücadele edilerek selektörlenmiş, ilaçlanmış yüksek vasıflı tohumların tevziine ;

4 — Tabii gübreyi yakacak maddesi olarak kullanan ve sun'î gübreyi tanımayan alacağı mahsulü toprağın lütfuna bağliyan Türk çiftçisine kimyevî gübre kullanmasını ve bu miktarın her sene daha da çoğalmasına yardım etmek.

5 — Sulamanın açık önemi karşısında bu işe her sene büyük küçük tesislerle daha fazla önem vermek.

6 — Çeşitli hastalık ve haşeratin muazzam yekûnlara varan zararlarına karşı ziraî mahsullerimizi kurtarmak, büyük ölçüde Devlet mücadelesine girişmek.

Bütün bunlara ilâveten, ziraî kredi miktarının artırılması, fiat politikası, köy yollarının, içme sularının yapılması veya İslah edilmesi sayesinde çiftçimizin hayat seviyesinde ve istihsal kabiliyetinde çok kısa zamanda müsbet neticeler meydana getirmiştir.

Köylerimizde ve şehirlerimizdeki yakın zamanda vukua gelen gözle görülecek derecedeki gelişme ve ilerlemeler hiç şüphe yok ki takip edilen yolun ne kadar müsbet olduğunu gösterecek mahiyettedir. İlerde kurulacak büyük şehirlerimizin birçoğu bugün ilerleme yoluna girmiş kasabalarımız, hatta köylerimiz arasından çıkacaktır.

Köylerimizi kalabalıklığına göre tasnif edersek ekseriyetin 300 ilâ 500 nüfuslu olduğunu görürüz.

Nüfus gurupları	Köy adedi	Nüfus
150 den az nüfuslu	7804 (% 22)	775.502(% 6,1)
151 - 300 den az nüfuslu	11721 (% 33)	2.589.234(% 20,9)
301 - 500 den az nüfuslu	8585 (% 25)	3.304.636(.% 26,8)
500 den fazla	6766 (% 20)	58.152(% 0,5)

Buralarda oturan vatandaş sayısı 6.000.000 yakındır. Buna mukabil 150 - 300 nüfuslu köylerimiz % 33 gibi büyük bir ekseriyete sahiptir. Köyler şehirlerden daha çok toprağa bağlı durumda olduğu için, toprak hususiyetlerine uymağa mecburdur. Memleketimizde de muhtelif bölgelerdeki köyler, ne yapı ne de nüfus bakımından birbirine benzer. Nüfusca kalabalık bölgelerimizde az nüfuslu fakat sık köylere rastlandığı halde kesafetin daha düşük bulunduğu Orta ve Güney Anadolu'da seyrek, fakat nüfus bakımından kalabalık köyler görülür.

Eski hususiyetlerin en geç kaybolduğu yerler köylerdir. Kasaba ve şehirler arasında yapı ve karakter farkları bu gün için bir kaç özelliğe inhisar etmişken, bunu daha çok köylerde bulmak kabildir. Şehirlere yaklaştıkça bu hususiyetler ortadan kalkar ve bağlı bulunduğu şehrin karakteri belirir.

Şehirlerimizi hülâsa olarak gözden geçirirsek:

Karadeniz kıyılarına paralel olan bir kaç sıra halinde uzanan yüksek dağların mevcudiyeti dolayısıyla 3 şehrimiz müstesna, diğerleri gelişmemiştir. Yeni limanlar, elektrik santralleri, fabrika ve yollar sayesinde yakın bir gelecekte bu zengin kıyılarımızdaki şehir ve kasabalarımızın da büyüyecekleri muhakkaktır.

Karadeniz kıyılarında iç merkezlere demiryolu ve muntazam şoselerle bağlı 3 büyük şehrimiz vardır. En kalabalığı Samsun (62648) büyük bir hinterlanda sahiptir. Demiryolu buranın durumunu kolaylaştırır. Yapılmasına başlanan liman bitince daha da gelişeceği muhakkaktır. Doğuda Trabzon (59824) bütün Doğu Anadolu'nun hatta Batı İran'ın limanıdır. Aynı zamanda eski yolları düğüm noktası da bulunur.

Batıda Zonguldak süratle gelişen ve büyüyen şehirlerimizin başında gelir. 1927 sayımında 11900 olan nüfusu bu gün 46902 yi bulmuştur. Şehirleşme üzerinde doğrudan doğruya tesirini gösteren güzel bir misaldir. Muntazam bir kara ve demir yoluyla İç Anadolu'ya bağlıdır.

Avrupa ile Asyayı bağlayan kara yolları; Karadenizi Akdenize birleştiren deniz yolunun kavşak noktasında, kurulduğu günden beri yıldızı parlayan İstanbul milyonu geçen nüfusu ile en büyük şehrimizdir. (1.214.616) Dünya ile deniz ticaretimizin çoğu buradan yapılır. Aynı zamanda Yakın Şark'ın bir ilim merkezidir.

Marmara havzasında İstanbul'dan sonra İzmit (56702), Tekirdağ (17804), Bandırma (25515) nüfusları onbeş binin üstündeki şehirlerimizdendir.

Ege kıyıları Anadolunun en girintili çıkıntılı ve liman olmaya elverişli yerlerine sahipken fazla kalabalık şehirlere malik değildir. Şehirler daha ziyade batıdan doğuya uzanıp darlaşan geniş vadilerin müsait yerlerine kurulmuşlardır. Gediz ve Menderes vadilerinin dolayısıyla demir yoluyla bağlı bulunduğu için ülkenin en büyük şehri ve limanı İzmirdir (286310). Akdeniz kıyılarında yol şebekesinin gelişmesine müsait olmayan sıra dağlar sahile çok yakın geçtikleri için liman karakterlerini değiştirecek merkezler yok gibidir. Antalya (35923). Doğuda vaziyet böyle olmadığından Mersin (51251) ve İskenderun (48084) Umanları hızla gelişmektedirler.

Orta Anadoludaki büyük şehirler ekseriya kenar dağların iç eteklerini takip eder, yollar üzerinde sıralanır. Orta Anadolu şehirlerinin kuruluşuna esas içme ve akarsuları olmuştur. Yollar da kenar dağların iç eteklerini takip eder. Ankara (453151) Devlet merkezi oluşundan sonra süratle gelişmiştir. Eskişehir (122755), Demiryollarının kavşak noktasında bulunan Afyonkarahisar (31385). Konya İç Anadolunun zengin buğday bölgesi merkezidir (93125). Eski ve büyük şehirlerimizdendir.

Doğuda büyük şehirlerimizi demiryolu birbirine bağliyerek ilerler. Kayseri (81127), Sivas (66350), Malatya (64880), Elâzığ (41915), Diyarbakır (63180), Erzincan (26664), Erzurum (69499), Güney Doğuda Urfa (48013), Gaziantep (97144), Kilis (30247), Antalya (37484) büyük şehirlerimizdendir.

Ovalar üzerine kurulu, oldukça kalabalık şehirlerimiz vardır. Edime (33591), memleketimizi Avrupaya bağliyan yollar üzerindedir. Son harpler hudut şehri olması dolayısıyla inkişafını güçleştirmiştir. Aynı bölgede Uludağ yamaçlarında tarihî Bursa şehri (131336), Adapazarı (55116), Balıkesir (46556) Manisa (45484). Güneyde Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin geniş ve verimli ovasına merkezlik eden Adana (172465) lik nüfusuyla büyük bir inkişaf halindedir.

Şehirlerin de canlılar gibi hayata gelişi, büyüme, parlama, duraklama ve inkrız devirleri vardır. Fakat canlılarda görülen bu merhaleler, şehirlerde ekseriya birbirini takip etmez. Birinci devrede parlama veya duraklama devreleri olduğu gibi yüzyıllardan beri duraklıyanları da vardır. Her şehrin hususiyeti, çevresinin durumu da düşünülürse bunların başlı bastına bir inceleme mevzuu teşkil ettikleri meydana çıkar. Şimdiye kadar gelişmemiş şehirlerin ilerliyecekleri veya aksini söylemekte aynıdır. Ancak şehirleşme hareketinin başlangıcında bulunan memleketimizde deriyi düşünürken iyimser olmamaya hiçbir sebep yoktur. Kaldı ki imar plânları esasen hazırlanmış olan şehirlerimizde yeni gelişmeler en kötümser olanların bile gözlerinden kaçmamaktadır.

Birçok şehirlerimiz durmadan büyümekte, yenibaştan tanzim edilmektedir. Bu sırada imar plânlarına gösterilecek bağlılık, şehrin istikbali ile alâkadar olduğu için tatbikinde çok hassas davranılmaktadır. Esasen şehirlerimizin gelişen kısımlarında yeni belediyeçiliğin tatbik kolaylığı gösterdiği düzlük sahalara doğru, hisar içerisinden çıkarak yayılmaktadırlar.

Bu günkü şehirlerimizde, caddeler, sokaklar, yapı yükseklikleri, kat adedi, yapı stili, iş bölgesi, çarşı kısmı, sayfiyeler, fabrikalar bölgesi, parklar v.s. gibi bölümler gelişmiş güzel teşekkül etmemiştir. Şehirlerimizin istikballeri, esaslı plân ve usullerle emniyet altına alınmıştır.

Bizde şehirleşme hareketini engelleyen sebepler çok çeşitli ve geniştir. Yoksa Avrupa komşularımızda başlayan bu hareketin bizde de aşağı yukarı aynı senelerde başlaması icap ederdi.

Şehirleşme hareketi önce Avrupa ve Amerika Birleşik Devletlerinde başlamıştır. Uzun süren İktisadî ve İctimaî reformlardan sonra memleket ekonomisinde şehir lehine bir gelişme hasıl olabilmıştır. Osmanlı İmparatorluğunun son zamanlarına ve inhitatına rastlayan bu senelerde Avrupa memleketlerine ayak uydurmamıza manen ve maddeten imkân yoktu. Devamlı harpler, mağlûbiyetler, İstiklâl Harbine kadar milletimizin insanüstü dayanma kabiliyetini ortaya koymuştur. Balkan harbinin başladığı yıllarda normal olarak şehirleşme hareketine memleketimizin ve milletimizin de ayak uyduracağı tabii idi. Avrupada 60-70 sene evvel başlayan bu cereyana Osmanlı İmparatorluğunun son devirleri ve harpler nazarı itibara alınırsa bizde de 40 - 50 sene evvelen başlayacağı muhakkaktı.

1700 yılında bütün Avrupa'nın nüfusu sadece 150 milyondur. 1800 de ancak 25milyon çoğalabilmesine rağmen, müteakip yüzyılda hızla bir gelişme kaydederek yarım milyara yükselmiştir.

XIX. asır başında Avrupa milletlerinin bazılarının nüfusları şöyle idi:

Rusya	39	Milyon	İtalya	18	Milyon
Fransa	28	»	İngiltere	16	»
Almanya	24	»	İspanya	11	»

Amerika'da nüfus durumu daha da düşüktü. A. B. D. 5 milyon, Meksika 6,5 milyon. Bütün kıt 'anın nüfusu ile sadece 20 milyondur.

Bu gün A. B. D. nin nüfusu 200 milyona yaklaşmıştır. Halkın sadece 1/3 ü köylerde yaşamaktadır. Beş şehrin nüfusu bir milyonu aşmakta New - York'un nüfusu ise 8 milyonu geçmektedir.

Köy nüfusu yüzdesindeki bariz azalmaya rağmen şehir nüfusunun yüzdesi çok artmıştır.

1800 yılında nüfusu bir milyon olan sadece tek şehir vardır; Londra. Nüfusu yarım milyonu geçen şehirler de iki tane olup biri Paris diğeri ise İstanbul'du.

Büyük şehirlerin gelişmesi XIX. asır sonuyla XX. asırda çok çabuk olmuştur. 1800 -1900 arasında Londra, Paris beş, Moskova dört, Berlin on, Buenos - Aires ve New-York'un nüfusu ise yirmi misli çoğalmıştır. Buna mukabil endüstri çerçevesi dışında kalmış eski zaman şehirlerindeki gelişme çok daha ağır olmaktadır. Nüfusu yüz binden fazla olan şehirlerde oturanların nisbeti de gittikçe artmaktadır. Fransa'da 1866 da bu oran 1/12 iken şimdi 1/5, İngilterede 3/8, Almanya'da 1/4, A. B. D. de 1/3, Çin'de ve Hindistan'da 1/40 a düşmüş buluruz.

Çin ve Hindistan mukayesesinden de anlaşıldığı gibi şehirleşme olayı bir memleket nüfusunu yüzde yüz ilgilendiren bir hadisedir. Hele durumu bizim gibi henüz bu hareketin eşiğinde olan memleketler için çok daha fazla önem ve mana taşımaktadır.

Memleketimizde 1950 -1955 yılları arasındaki çoğalmayı ortaya koyan son sayım bütün iyimser tahminlerin bile fevkinde rakamlar vererek bizi ve dostlarımızı memnun etmiştir.

Yıllık ortalama artış bindesi rekoru 30 ile memleketimize aittir. Bu rakam köylerimizde binde 22 ye inmekte, aradaki fark - binde 30 ile binde 22 nin - şehirler lehine olarak binde 55 e, nüfusu 25.000 den fazla olan 17 şehrimizde ise binde 76 ya yükselmiştir.

Bu temponun önümüzdeki 20 - 25 sene içinde de aynen devam etmesi ve 50.000 lik 17 şehrimizin 30-35 e yükselmesi muhakkaktır.

Şehirleşme hareketinin nimetlerini milletçe göreceğimiz günler çok uzakta değildir.

MAHALLÎ İDARELERDE İDARÎ VESAYET

Yazan:

Baha KARGIN

Vilâyetler İdaresi U. Md. Muavini

(Tarifi ve Mahiyeti) :

İdarî rejime (nehci İdarî) ve İdarî ademi merkeziyete sahip olan memleketlerde mahallî idarelerin ve komünlerin bazı kararları üzerinde İdarî vesayet dediğimiz bir murakabe sistemi cereyan eder. Bu murakabe şöyle olur: Mahallî idarenin, bazı kararları merkezî idare organlarının tasdik ve tasvibine tâbi tutulur. Bu organlar bu kararları tasdik ederlerse, karar tatbik sahasına konulur, reddederlerse, mahallî idare ayni mevzu hakkında diğer bir karar alır ve bu karar da aynı şekilde İdarî vesayete tâbi olur. Mahallî idarelerin kararları üzerinde murakabe selâhiyetine sahip olan bu merkezî idare organlarına (İdarî vesayet makamı) diyoruz.

İdarî vesayet, medenî hukuk sahasındaki vesayetten ayrı bir mahiyet arzeder. Şöyleki: Medenî hukukta, vesayet altında bulunan bir kimse, kendi kendine hiç bir hukukî tasarrufta bulunamaz. Onun bütün hukukî muameleleri, vasi tarafından idare edilir. Fakat İdarî vesayette, mahallî idareler ancak bazı işlerini, İdarî vesayet makamının muvafakati ile yaparlar. Diğer muameleleri (ki bunlar umumiyetle ekseriyeti teşkil eder) İdarî vesayete tâbi değildir.

Diğer taraftan itiraz ve şikâyet yolu ile İdarî vesayet birbirinden tamamen ayrıdır. İtiraz ve şikâyet mercileri, bir İdarî tasarruftan zarar görenlerin ancak müracaat ve şikâyeti üzerine harekete geçerler. Meselâ : Kaza idare hey'etinin, İdarî kararlarına karşı alâkalıların müracaatı üzerine Vilâyet idare hey'eti meseleyi tetkik edip bir karar verir. Yahut Köy kanununun 44 üncü maddesinin 2 nci bendine göre; köy ihtiyar heyetinin istimlâk kararına karşı mal sahibinin itirazı üzerine Kaza idare hey'eti işi tetkik ederek bir karar verir. Bütün bunlarda alâkalı şahısların müracaatı takdirinde itiraz ve şikâyet mercileri harekete geçerler. Fakat İdarî vesayette vaziyet böyle değildir. Mahallî idarenin, İdarî vesayete tâbi kararları hakkında her hangi bir müracaat veya şikâyet olsun olmasın bu kararlar, İdarî vesayet makamı tarafından resen tetkik olunur.

(İdarî vesayetin hususiyetleri) :

İdarî vesayetin hususiyetlerini aşağıdaki şekilde hülâsa edebiliriz :

1) — İdarî vesayet, hiyerarşik murakabeden ayırıcıdır :

İdarî vesayet, bir mahallî idare kararının, selâhiyetli bir merkezi idare organı tarafından resen tetkik edilmesi şeklinde tecelli eder. Meselâ: bir mahallî idare organı olan Belediye meclisinin bir kararının, merkezî idare organı bulunan Nahiye müdürü, Kaymakam veya Vali tarafından tetkik edilmesi gibi

Binaenaleyh, bir merkezî idare organının bir kararının, diğer bir üst merkezî idare organının tetkikine tâbi tutulması İdarî vesayet demek değildir. Bu, idaredeki hiyerarşik murakabedir. Meselâ : 5442 sayılı (il idaresi kanununun) 30 uncu maddesinin son fıkrasına göre : Kazanın, o fıkra da yazılı olan memurları Kaza idare şube başkanlarının inhası üzerine kaymakamlarca tâyin ve memuriyetleri Valilerce tasdik ve aynı usule göre nakil ve tahvil olunurlar. İşte burada Kaymakamın tâyin kararının Valinin tasdikine tâbi tutulması bir İdarî vesayet değil, merkezî idare teşkilâtındaki hiyerarşik bir murakabedir.

2) — İdarî vesayet, iki mahallî idare arasında cereyan etmez :

İdarî vesayet, bir merkezî idare organının, bir mahallî idare kararını tetkik ve murakabesi şeklinde cereyan eder. Bu bakımdan bir mahallî idare, diğer bir mahallî idare üzerinde İdarî vesayet hakkına sahip değildir. Diğer taraftan aynı mahallî idarenin muhtelif kademelerinin birbirini murakabe etmesi de İdarî vesayet sayılmaz. Bu, ancak o mahallî idarenin kendi bünyesinde cereyan eden hiyerarşik bir murakabedir. Meselâ: Belediye encümeninin hazırladığı belediye bütçesinin belediye meclisi tarafından tetkik edilmesi gibi...

3) — İdarî vesayet esas itibarile tasdik veya red şeklinde olur :

Esas itibarile, İdarî vesayet, mahallî idarenin İdarî vesayete tâbi olan kararlarının, salâhiyetli vesayet makamı tarafından tasdik veya reddedilmesi şeklinde cereyan eder. Ancak İdarî vesayet makamının bazen bu kararları tadil etmek salâhiyeti de bulunur. Meselâ : 1580 sayılı belediye kanununun 123 üncü maddesine göre, belediye bütçesini tasdika salâhiyetli olan makamların; belediyenin tahsile salâhiyetli olmadığı varidatı ve belediye vazifelerinden olmayan hizmetlere ait masrafları bütçe-

den çıkarmak, bütçeye konulmayan mecburî masraflara ait tahsisatı bütçeye ilâve etmek gibi salahiyetleri mevcuttur.

Bu şekilde vesayet makamının, mahallî idarenin yerine kaim olarak idari tasarrufta bulunmasına, idare hukukunda (işde ikame) diyoruz.

4) — İdarî vesayet, idarenin takdir hakkı ile de alâkalıdır :

İdarî vesayet makamının, kendi tasvibine arzedilen mahallî idarenin karara üzerine tasdik veya red etmek şeklinde tecelli eden bu salahiyetinin hududu da tetkik edilmeye değer. Bu mesele, aynı zamanda (idarenin takdir hakkı) mevzuunu alâkadardır. Bu ciheti iki kısımda tetkik etmek doğru olur:

a) — Mahallî idarelerin bazı kararları vardır ki, vesayet makamı bunları tetkik ederken daha ziyade bunların kanun ve nizamname hükümlerine uygun olup olmadıklarına bakar. Burada takdir hakkı pek o kadar mevzuubahis olmaz. Meselâ: Belediye muhasebe usulü nizamnamesi hükümlerine göre maaş ve ücret tertibinden, masraf tertiplerine münakale yapılması caiz olmadığı gibi evvelce bütçenin bir faslına başka bir fasıldan tahsisat aktarılmış ise, münakale ile takviye edilmiş olan bu fasıldan artık diğer bir fasla tahsisat münakalesi yapılamaz.

Diğer taraftan belediye bütçesinin fasılları arasında münakale yapılmasına dair olan belediye meclisi kararları da belediye kanununun 70 ve 71 inci maddelerine tevfikân mahallî idare âmirinin tasdikine tâbidir. İşte, idare âmiri böyle bir münakale kararını tetkik ederken bu kararın belediye muhasebe usulü nizamnamesinin yukarıda bahsettiğimiz hükümlerine ve diğer ilgili kanun ve nizamname hükümlerine uygun olup olmadığını araştırır, bu hükümlere uygun ise kararı tasdik etmekte bir mahzur görmez, uygun değilse reddeder. Ancak, aralarında münakale yapılan, bütçe fasıllarının ifade ettikleri hizmetler dolayısıyla de icabında idare âmiri takdir hakkını kullanabilirse de, burada daha ziyade kararın kanun ve nizamname hükümlerine uygun olup olmadığını araştırmak suretile vesayet hakkını kullanır.

b) — Mahallî idarelerin İdarî vesayete tâbi diğer bazı kararları da vardır ki, bunların da mevzuat hükümlerine uygun olup olmadığı araştırılmakla beraber, İdarî vesayet makamı bu hususta takdir hakkını daha geniş olarak kullanır. Bir misalle izah edelim: Belediye istimlâk kanununa göre, Belediye hizmetleri için yapılacak istimlâke dair olan belediye encümeni kararı, mahallî idare âmirinin tasdikinden sonra muameleye konur. Bu belediye encümeni kararını tetkik eden idare âmiri, bu istimlâ-

kin, belediyenin ve vatandaşların menfaati bakımından lüzumlu ve faydeli olup olmadığını tetkik eder. Ondan sonra kararı tasdik veya red eder. Yani İdarî vesayet makamı, bu hususta takdir hakkını geniş ölçüde kullanır.

5) — İdarî vesayet, muayyen bir müddete tâbidir:

İdarî vesayet hakkının kullanılabilmesi için umumiyetle muayyen bir müddet konulmuştur. Meselâ: Belediye kanununun 123 üncü maddesine göre; mahallî idare âmiri tarafından bir hafta zarfında tasdik edilmeyen belediye bütçesi, doğrudan doğruya katileşmiş addolunur. Şu halde idare âmiri tarafından bütçenin bir hafta zarfında tasdik veyahut aynı müddet zarfında reddedilmesi lâzımdır.

6) — İdarî vesayete tâbi tutulan bir karar, nihai şeklini almış sayılmaz:

İdarî vesayet makamı tarafından tasdik olunan bir mahallî idare kararı, son şeklini almış olmaz. Mahallî idare, lüzum görürse, mucip sebeplerini de göstermek suretile bu kararını değiştirebilir ve bunun üzerine İdarî vesayet makamından ikinci bir tasdik talebinde bulunabilir.

7) — İdarî vesayete tâbi kararların ekleri de İdarî vesayete tâbidir:

İdarî vesayete tâbi olan bir mahallî idare kararının ekleri olan ikinci derecedeki kararlar da İdarî vesayete tâbidirler. Meselâ: bizim belediye kanunumuza göre belediye meclisi tarafından kabul edilen belediye bütçesi ve belediye zabıtası talimatnamesi, idare âmirlerinin (Nahiye Müdürü, Kaymakam, Vali) tasdikine tâbi olduğu gibi, bütçede değişiklik, fasıldan fasıla yapılacak münakaleler, münzam ve fevkalâde tahsisata ait belediye meclisi kararları da aynı şekilde tasdika tâbi tutulmuşlardır. Diğer taraftan belediye zabıtası talimatnamesinde yapılacak bir değişiklik de keza idare âmirinin tasvibine arz olunur.

8) — İdarî vesayete karşı, mahallî idarenin itiraz hakkı vardır:

İdarî vesayet salahiyetini haiz olan makamın bu salahiyeti, mutlak değildir. Mahallî idarenin, buna karşı itiraz ve müracaat hakkı vardır. Meselâ: Belediye kanunumuzun 71 inci maddesi; aynı kanunun 70 inci maddesinde yazılı olan belediye meclisi kararlarından bazılarım, mahallin en büyük mülkiye memurunun tasdikine tâbi tutmuştur. Bu memurlar, bu kararları bir hafta zarfında tasdik etmedikleri takdirde, belediye mec-

lisinin tetkik talebi üzerine Devlet Şûrası tarafından bir ay zarfında verilecek kararlar kat'îdir. Ancak burada Devlet Şûrasını ikinci bir vesayet makamı değil, bir itiraz mercii olarak kabul etmek icabeder.

9) — İdarî vesayet, her zaman hiyerarşi sırasile olmaz :

Merkezî idarede murakabe, hiyerarşi yani silsilei merâtîp sırasile olur. Fakat, mahallî idare kararları üzerindeki İdarî vesayet bazen bu sıraya uymak mecburiyetinde değildir. Kanun, göreceği lüzuma göre İdarî vesayet makamını tâyin edebilir. Bunu iki misalle izah edelim:

a — Meselâ: Belediye kanununun 71 inci maddesinde derpiş edilen İdarî vesayet silsilei merâtîp sırasına göredir. Yani, bir belediye meclisinin kararı, oradaki idare âmirinin, başka bir ifade ile ilk derecedeki idare âmirinin tasdikine tâbi tutulmuştur.

b — Belediye kanunumuzun 117 nci maddesinin 16 ncı fıkrasına göre; belediye bütçesinden tediye edilecek olan maaş ve ücretler yekûnu, senevi varidatın azamî % 30 unu tecavüz edemez. Görülen ihtiyaca göre ve Dâhiliye Vekâletinin müsaadesiyle bu miktar arttırılabilir.

Şu halde, belediye bütçesindeki maaş ve ücretler yekûnu, senelik varidatın % 30 unu geçtiği takdirde, bu cihetin, o mahaldeki idare âmirine değil, Dâhiliye Vekâletine tasdik ettirilmesi lâzımdır. Kanun, gördüğü lüzum üzerine burada idari vesayet makamını Dâhiliye Vekâleti olarak tâyin etmiştir.

10) — İdarî vesayet makamı, bazan bir hey'et de olabilir:

İdarî vesayeti kullanan makam, ekseriyetle merkezî idarenin organıdır.' Nahiye müdürü, Kaymakam, Vali gibi....

Bazen de bu vesayet makamı, bir hey'et halindedir. Meselâ: iskelelerin ne suretle idare edileceğine dair olan 3004 sayılı kanuna göre Vilâyet hususî idarelerde, belediyelerin ve köylerin elinde bulunan iskele, rıhtım, kanal, kayık ve sallardan kanunlara müsteniden alınmakta olan müruriye resim ve ücretlerine dair tarifeler, İktisat Vekâletince tetkik ve İcra Vekilleri Hey'eti tarafından tasdik edildikten sonra tatbik olunur.

II) — Kanun, bazen birden fazla İdarî vesayet makamı tâyin eder:

İdarî vesayete tâbi olan mahallî idare kararları için kanunlar, umumiyetle bir tek vesayet makamı tâyin etmekle beraber bazen birden zi-

yade vesayet makamı tâyin ettikleri de vardır. Meselâ: Belediye sınırlarının tesbitinden bahseden belediye kanununun 5 inci maddesine göre, belediye sınırları; nüfusu seksen binden az olan beldelerde belediye meclislerinin kararı ve mahallî idare heyetinin mütalâası alındıktan sonra Vilâyet idare hey'etinin tasdikile; seksen binden fazla nüfuslu beldelerde belediye meclisinin kararı, idare hey'etinin muvafakati ve Dâhiliye Vekâletinin inhası üzerine İcra Vekilleri Hey'etinin tasdikile katileşir.

Burada idare hey'eti, Dâhiliye Vekâleti ve İcra Vekilleri Hey'eti her biri ayrı ayrı birer idari vesayet makamı sayılırlar.

(Fransadaki İdarî vesayetten bazı misaller) :

Fransada idari rejim mevcut olduğundan, mahallî idareler üzerinde hissedilir bir genişlikte idari vesayet cereyan etmektedir.

Bu hususta bir kaç misal verelim:

1) — 5/Teşrinisani/1926 tarihli bir (Decret-loi) ya göre; aşağıdaki maddeler, üst makamlar tarafından tasvip edilmeden icra olunamazlar:

- a) — Komün hususî mallarının devir ve mübadelesi,
- b) — Yolların sınıflandırılması veya bir sınıftan çıkarılması,
- c) — Komün bütçesi,
- d) — Mütemmim tahsisat,
- e) — Mahallî resimler,
- f) — Oktrova resimleri,
- g) — Pazar ve panayırkların tesisi veya kaldırılması...

2) — Yine 12/Teşrinisani/1928 tarihli diğer bir (Decret - loi) ya göre de; her komünün bütçesi belediye reisi (Marie) tarafından hazırlanır, belediye meclisi tarafından kabul edilir ve Kaymakam (Sous-Prefet) tarafından tasvip olunur.

Bir komün bütçesi, belediye meclisi tarafından muvazeneli olarak kabul edilmediği takdirde, Vali ve Kaymakam onu, Vilâyete veya Kaymakamlığa geldiğinden itibaren 15 gün içinde belediye reisine iade eder. Belediye reisi de bu bütçeği 10 gün içinde belediye meclisinin ikinci bir müzakeresine arzeder.

(Amerika Birleşik Devletlerinde İdarî Vesayet) :

Bu gün sayıları 150 bini aşan Amerika Birleşik Devletleri Mahallî İdarelerini, Statüleri bakımından tek bir tipe irca etmeye imkân olmamakla beraber, bunların, kuruluşları bakımından yine bir tasnife tâbi tutulmaları mümkün olmaktadır.

Esas itibarile Anglo - Saxson tipine göre teşekkül etmiş olup Amerika halkının hususiyetlerini de bünyesinde toplamış olan Birleşik Amerika Devletleri Mahallî İdarelerinin esaslı bir cüz'ü olan (City) veya Belediye idarelerini, teşekkülü ve mevzuatının tekevvünü bakımından üç grupta toplamak mümkündür:

A) — Statüsü, Mahallî Devletin (State) kuruluşu anında Mahallî Devletçe tanınan (City) ler... (Koloni devrinde «State» lerden evvel mevcut olan City'ler...)

New - York City ve dik onüç mahallî devleti (State) teşkil eden Kolonilerin bazı şehirleri gibi. -

B) — Statüsü, (City) in kuruluşunda Mahallî Devletin teşri organı tarafından kabul edilen City'ler... (Mahallî Devlet «State» lerin teşekkülünü müteakip kurulan birçok City'ler...)

C) Mahallî Devletin (State) kanunu ile kurulan City'ler...

(State) lerin; (City) lerin yalnız bütçeleri ve malî işleri üzerinde cüz î de olsa bir dereceye kadar icra ettikleri İdarî vesayeti, bu şekilde kurulmuş bulunan City'lerde görmek mümkündür. Ancak bu vesayet geniş derecede değildir.

JANDARMA MENSUPLARININ İNZİBATÎ BAKIMDAN MÜLKÎ VB MESLEKÎ ÂMİRLER TARAFINDAN TECZİYE ŞEKİLLERİ

Yazan :
Şükrü OLÇAY
Emekli Hâkim General

Evvelce aslî vazifesinin mülki (İdarî) olmakla beraber Cumhuriyet. Ordusunu teşkil eden kuvvetlerden olduğunu, sıfatı asliyesinin askerlik olduğunu açıklamış ve bu münasebetle (disiplin) den kısaca bahsetmiştim. Esas konu olan cezadan gaye disiplinin muhafaza ve idamesi olduğuna göre esasa geçmeden evvel, mülkî âmirlerin aynı zamanda jandarmada sicil âmiri bulundukları düşünülerek jandarmada askerî disiplinin lüzum ve önemi ve sureti teessüsü hakkında kısaca mütalâa dermeyanı uygun görülmüştür.

Disiplin kelimesi umumî ve müşterek bir duygu ve mefkûre ifade eder. Bu müşterek duygu ve imandan mülhem olarak askerlik mertebe ve silsileleri arasında itaat, himaye ve şefkat gibi bir takım kaide ve esaslar vücuda getirmiştir. İşte bu esasların heyeti mecmuası askerlik âleminin disiplinini teşkil eder.

Askerî disiplin, ordu dahilî hizmet kanununa göre kanunlara, nizamlara mutlak itaat, ast ve üstün hukukuna riayettir. Disiplin, askerlik hayatının maneviyatını, her askerin kalb ve ruhunun kuvvet ve silâhını teşkil eder. Kıtânın ruhu disiplin üzerine kurulur. Disiplin, tek başına ve toplu olarak askerin tavrı hareket ve düşünüş tarzını tâyin ve tahdit eder. Hülâsa disiplin ordunun ruhu ve temel taşıdır. Moltke'nin dediği gibi aşağıdan yukarıya itaat, yukarıdan aşağıya doğru (otorite), orduların camdır. Üstlere, âdeta bir vazı kanun gibi (disiplin - inzibatî) ceza salahiyetinin verilmesi (disiplin) in lüzum ve ehemmiyetini tamamen teyit eylemektedir. Bu yüzden nizamsız ve otoritesiz hürriyet yerine hürriyetsiz fakat otoriteli bir idare tercih edilmektedir. Nitekim birinci dünya harbinden sonra Avrupa'da beliren nizamsız ve otoritesiz hürriyetten bazen, halk yer yer diktatörler aradı ve yarattı. Bu itibarla hürriyetin, demokrasinin en büyük düşmanı nizamsızlık, otoritesizliktir.

Jandarma, 1706 sayılı kanuna göre hususî kanunlarla gösterilmemiş olan zat işlerinde askerî kanun ve nizamlara tâbi bulunmakla kalmayıp aynı zamanda icraî kuvvetin mümessilidir. Bu kudret ancak disiplin ve intizamla temin olunur. Jandarma buna ordudan ziyade muhtaçtır. Çünkü memleket dahilinde karakollar halinde etrafa serpilmiş, en tenha köşelerde halkla temas etmek, vazife görmek, nizamı tesis eylemekle mükelleftir. Bu suretle âmirlerin gözlerinden uzaklarda, halkla çok nazik ve çeşitli vazifelerle başbaşa kalmaktadır. Disiplin ruhu aşılammamış, pekleştirilmemiş olursa sık, yakın nezaretten, murakabeden azade kaldıkları zamanlarda bu kuvvet timsalinin, nizam unsurunun çok tehlikeli birer vasıta olabileceği aşikârdır. Yalnız zahirî disiplin geçici ve tehlikelidir. Pek cüz'î bir tesirle gevşer. Zahirî disiplin ceza ile temin edilirse de bu, maksadı teminden uzaktır. Askerlikte yalnız itaat değil, inkiyat yani gönül hoşluğuyla ve severek itaat lâzımdır. Amirler, maiyetindekilerin ruhî hallerini, kabiliyet ve istidatlarını, maddî ve manevî ihtiyaçlarını tetkik ve onlara nüfuz eylemeli, buna göre muamele yapmalı, vazife verilmelidir. Ancak bu sayede disiplin kalbî ve fikrî olarak yerleşir ve bu disiplin en büyük zorluklar, en şiddetli buhranlar karşısında bile sarsılmaz. Bu itibarla vazife icabı olarak temas, teftiş, tahkik gibi fırsatlarla astların seciye, mizaç, tavrü hareket, meslekî, askerî ve hususî hayatları, geçmiş halleri, umumî ahvali ve ihtiyacı ve sair bilcümle hususatı hakkında bilgi edinilmek zaruretindedirler. Esasen mukadderatla şiddetle alâkalı bulunan sicil de bu zarureti teyit eylemektedir. Bu kalbî ve fikrî disiplinin temininde, astların ahvali ruhiyesine nüfuz ettikten sonra, bilhassa aşağıdaki noktaların nazarı dikkate alınması tavsiyeye şayan görülmektedir :

I — insana acı gelen şey kendisinin unutulmasıdır. Astlara bu hissi vermemeli. Bunun için onların hukuk ve menfaatlerini korumak, her türlü resmî işlerini takip etmek, süratle neticelendirmek ve bu suretle astların kalbe giden yolu bulmağa çalışmalı, onların duygu ve düşüncelerini anlayarak durmak bilmeyen bir ihtimamla itimatlarını kazanmalıdır.

II — Amirler müsavat ve adaletten ayrılmamalıdır. Astlar, memurlar âmirlerinin müsavata riayetkâr bir insan oldukları neticesine vardıkları âmirliğin manevî esası yani otorite sağlam olarak kurulmuş demektir.

III — Astlara karşı bilhassa lüzumsuz yere asabiyet ve şiddet göstermek, hakaret etmek disiplini kökünden sarsar. Esasen fena muamele ve asabiyet çok mühim bir cevher olan (izzeti nefsi) rencide eder. Halbuki (izzeti nefsi), ruhtaki ulviyet, mevcudiyetteki benlik ve şeref duygu-

sudur. Bu, insanları her türlü fedakârlığa sevkeder. izzeti nefiste kibir, azamet yok: fakat vakar ve haysiyet vardır. Yaradılıştaki izzeti nefse hürmet hissi vardır. Bunun için her insanda nefse ihtiram ve meclubiyet vardır. Binaenaleyh izzeti nefse riayet edilmediği takdirde karşılıklı itimat olamaz. Bunun yerine bilâkis kin ve garaz doğar. Bilindiği gibi Türkte benlik gururu fazladır. Esasen hükümetin memur hakkında istinat edeceği sağlam esas onun izzeti nefsidir. Ruhun teshirinde izzeti nefis meselesi çok büyük rol oynamaktadır. Binaenaleyh rütbe ve mevkii ne olursa olsun herkesin izzeti nefesine hürmet ve riayet eylemelidir.

IV — Bilhassa âmirle memur arasındaki münasebetler de ehemmiyeti mahsusayı haizdir. Bu münasebetler vazifede daima ciddi olmalıdır. Yalnız ciddiyet, bazılarının telakkisi gibi hodbinlik, gösteriş demek değildir. Ciddiyet; ahlâkta, fikirde metanet, nefse itimat üzerine müesses doğru ve tabii ahval ve harekâtta ibarettir. Ciddiyet vazifeyi esas tutar. Vazife dışındaki münasebet samimî olmalıdır. Fakat samimiyet ifrata vardırılarak lâubalilik, senli, benli olmak demek değildir. Bu hal bilâkis itaat ve itimat hislerini bozar.

Disiplinin ceza ile tesisi :

Disiplinin dış cephesi korku yani ceza ile temin olunur. Bütün hissi tekâmülümüzün kaynağı korkudur. Fakat yukarda beyan edildiği veçhile disiplinin tesisinde aslanan ceza değildir. Çünkü bu, hiç bir zaman devamlı bir netice vermez. Asıl korkuyu sevgiye yükseltmektir. Maamafih bazı alimler ve ezcümle Şiiler'in şu sözü (İnsanları bir makine gibi bir intizam dahilinde çalıştıran ancak kanun ve nizam korkusudur. İnsanları feylesoflar idare edinceye kadar korku idare edecektir.) çok yerindedir. Nitekim âmirlerin hakimler, memurin, askerî ceza kanunlarında (disiplin-inzibatı) ceza kudret ve salahiyetiyle mücehhez edilmeleri bunu müeyyittir. Bu itibarla zaruret hasıl oldukça ceza vermek, memleket ve mesleğin selâmeti, kanunun emri iktizası olduğu halde bazı zevatta garip zihniyet ve haleti ruhiye vardır.- Bazılarımız kusur ve kabahatlara göz yumar, astlara müsamahakâr davranırız ve (benden bulmasın. Rızıkına mani olmayayım) gibi hatalı, yanlış bir düşünce ile bazan vazifemizi yapmıyoruz. Bu yüzden bu gibiler nihayet mesleğin, memleketin basma belâ kesilir. Düşünülmüyor ki tek bir şahsın menfaati için halkın menfaatlarını, memleketin selâmetini, devletin otoritesini ve nihayet meslek ve şahsın şeref ve haysiyetini ayaklar altına almış olur.

Bir kısmımız da (ceza, dairede, kıtada disiplinsizliğe, idaresizliğe delâlet eder.) vehim ve endişesile cezaya, kanunî salahiyeti tatbika yanaşmamakta-

yız. Bu düşünce çok sakattır. Ceza disiplinsizliğin âlameti değil, bilâkis o dairede, o birlikte ciddiyet ve disiplinin mevcudiyetine, muhafazasına itina edildiğine alâmettir. Bu sakat düşünceler yüzünden bu hatalar ve yolsuzluklar bilhassa şahsî ve meslekî terbiyesi zaif olanlarda çoğalır. Bundan sonra cezaların o şahıs üzerinde müessir olmadığı gibi emsali üzerinde fena tesirler yaptığı, tab'an disiplini bozmağa müsait ve meyyal olanları tahrik ve teşvik vesilesi olduğu görülmektedir. Şayanı dikkattir ki bu suretle hataları, yolsuzlukları örtbas edilen bu astlar hakkında bir müddet sonra esaslı bir mesnede dayanmaksızın onu şikâyetle, başka bir yere nakil için teklife kalkıldığı vakidir. Şimdi şikâyet eden âmire (buna karşı ne tedbir aldınız, ne gibi cezalar tatbik ettiniz?) diye bir sual sorulsa ne cevap verecektir? Susarsa ne vaziyete düşecektir? Gelişi güzel bir iddiada bulunursa bunu nasıl tevsik edebilecektir? Bu gibi teklifler teklifi yapanlar için iyi bir netice vermeyeceği gibi ilgili makamca da tervici cihetine gidilemez. Çünkü âmirliğin birinci vasfı her şeyden evvel astının bütün kabiliyetlerinden istifade etmek, onun eksikliklerini tamamlayarak onu yetiştirmek, memleket için faydalı bir unsur haline koymak, ondan sonra onlar hakkında hasıl edecekleri sabit kanaat (müsbet veya menfi) ile tercüman olmaktır. Yoksa bu noksanla onu başka bir yere göndermek hem onu körletmek, hem de bu noksanı yurdun her tarafına nakleylemek olur. Bu hatayı tashih değil zararı teşmildir. Bu itibarla bu gibi şikâyet ve talepler zaaf, aciz ve idaresizliği ifade eden delillerdir.

Cezanın tatbik şekilleri :

Bunda şu esasların göz önüne alınması uygun görülmektedir :

1 — Ceza, ahlâk ve ahvali umumiye üzerinde tahripkâr bir tesir yapabilir. Dolayısıyla astları disiplini ihlâl, hatalarını tekrara sevkedebilir. Binaenaleyh ceza derhal ve her zaman müracaat edilecek bir vasıta değildir. Askerî ceza kanunu disiplin âmirlerine (askerî terbiye ve disiplini bozan ve hiç bir ceza kanununda yazılı olmayan fiiller ve tekâsüller için) disiplin tecavüzü ceza salahiyetini vermektedir. İşte bu geniş salahiyeti göz önüne alarak bidayette muahaze veya tenbih ile geciktirilecek hallerde şiddetli cezaya kalkışmamalı, sicillinin, temiz kalmasına çalışmalıdır. Bazan bir affın en müessir bir tedbir olduğu görülmüştür. Hayırhahlık, alicenaplık önünde eğilmeyecek ruhlar azdır. Yalnız muahaze ve ikazın hükümsüz ve tesirsiz kaldığını gören ve bilhassa ihmal ve kayıtsızlığı sezen bir âmir derhal kanunî salahiyetini kullanmağa mecburdur. Muayyen salahiyetlerin tecavüzü nasıl bir suç ise muayyen salahiyetlerin tatbik edilmemesi de sorumluluğu muciptir. (As. C. K. III. 145 M.) Esasen selâ-

hiyeti kanuniyenin tatbikinde yersiz tereddüt her bakımdan zararlıdır. Tereddüt, lüzumsuz himaye, merhamet, âmirin irade zaafına alâmettir.

2 — Bir âmir maiyetindekilere karşı hususî, şahsî minnet ve şükran altında kalmamalıdır. Çünkü bu haller kararlarında müstakil olmağa, vazifelerini yapmağa salahiyetlerini serbestçe kullanmağa manidir.

3 — Ceza hukukunda esaslı bir kaide vardır : Suç ve ceza arasında nisbet asıldır. Tatbik edilecek ceza, disiplin cezalarının cins ve miktarını yalnız fiilin derecesile değil şahsın seciyesiyle, ahlâkiyle, kanuna, nizam ve intizama itaat derecesile ölçmek daha iyi ve faydalı olur. Memurun kanununda hangi hallerde ne gibi cezaların verileceği tasrih edilmişse de askerî ceza hukukundaki cezasının sahası geniştir. Bunda bu esasa riayet edilmesi lâzımdır. Ceza, esasen manevî hastalıklara tatbik olunan bir ilâç demektir. Hastalığın cins ve mahiyetine göre tatbik edilmeyen bir ilâç nasıl faydasız ve bazan zararlı ise verilen ceza da kanunun ruhuna temas etmez, keyfî mahiyet alır, hissiyatı nefsanîye ile malûl bulunursa bir taraftan astın hukukunu ihlâl eder ve diğer taraftan astın âmir hakkındaki kalbî itimat ve sevgisini kaldırır.

Unutmamalıdır ki lüzumundan fazla nasihat da aksülamel doğurduğu gibi geç verilen cezalar da âmirin nüfuzunu körletmekten başka bir şeye yaramaz. Hülâsa bir âmirin maiyeti üzerindeki tesiri, kanunî salahiyetin istimalinde tecelli eder. Bunun için salahiyetin hüsnü istimal edilmediğinin sureti mahsusada tetkiki haizî ehemmiyettir. Bu, irade ve nefse hakimiyetin bir ölçüsüdür.

Askerî ceza hukukunun şu esasları âmirlerce bilinmelidir :

1 — Onbaşıdan itibaren her rütbeli bir disiplin âmiri ise de cezanın askerî ceza kanununun 171 inci maddesine bağlı cetvelde yazılı yetki dahilinde en yakın disiplin âmiri tarafından verilmesi esastır. Yalnız aşağıdaki ahvalde üst disiplin âmiri cezayı verir :

I — Fiil, göz önünde işlenmişse,

II — Fiil, resmî makam ve vakara karşı yapılmışsa,

III — Karar vermek veya cezanın derecesini tâyin için kendisine arz edilmişse,

IV — Fiil emri altında bulunan muhtelif kıtalara mensup müteaddit şahıslar tarafından yapılmışsa,

V — Küçük mafevk tarafından yapılmışsa,

VI — Ceza görecek şahsın en yakın disiplin âmiri bulunmaksı, (170 madde).

2 — Disiplin âmiri cezayı vermeden evvel faile kendisini müdafaa etmeğe müsaade eder. (175 m.)

3 — Disiplin tecavüz ve kabahatlarında müruru zaman bir aydır. Maamafih fiil tahkikatı mucip ise bu husus için iktiza eden zaman yukardaki bir aya dahil olmaz. Fiilin disiplin cezasını mucip olduğu askerî mahkemece anlaşılırsa bu ay müddet hükmün katileştiğı veya mahkemece muhakemesinin tevkifile evrakın ceza verilmek üzere iade olunduğı tarihten itibaren cereyana başlar. (179 m.)

4 — Bir disiplin cezasından şikâyet, tebliğden bir gece sonra cezalı tarafından veya kendisinin mafevkleri tarafından doğrudan doğruya yapılır. Maamafih şikâyet cezanın infazını geri bırakmaz. (188 m.)

5 — Cezayı veren âmir, cezayı kendiliğinden kaldıramaz ve değiştiremez. Cezanın kaldırılması veya değiştirilmesi ancak şikâyet yoluyla veya cezayı veren âmirin lehine yapacağı müracaat üzerine kabildir.

Jandarma mensuplarının tecziyeleri hususî bir usule tâbidir. Şöyle ki : Jandarmaların tecziyeleri kendi âmirleri vasıtasıyla yapılır. Bu sebepten garnizon K, garnizondaki bütün askerî şahısların ve bu arada ordu dahilî hizmet kanunu gereğince jandarmaların da disiplin âmiri sayılmakla beraber disiplin yoluyla jandarmaların tecziyelerine lüzum gördükleri takdirde bu husustaki taleplerini jandarma âmirleri vasıtasıyla yaptırırlar. (J. Ka. 17, J. Hiz. 278 M.)

Vilâyet idaresi kanununa göre jandarmaların tecziyeleri :

1706 sayılı J. kanunundan sonra çıkmış olan 5442 sayılı kanun başka hükümleri muhtevidir. Şimdi bunları inceleyelim :

Bilindiğı gibi işbu kanunun 13 üncü maddesine göre vali, uyarma (ihtar), ve kınama (tevbih) ve 5 güne kadar aylıktan kesme cezalarını vererek uygular. Daha ağır disiplin cezalarının verilmesi için özel kanunu hükümlerine göre teklif ve talepte bulunabilirler. Yetkili disiplin mercileri valinin teklif ve talebini tetkik ederek bir karara bağlamağa mecburdur. Valilerce resen verilen ihtar ve tevbih cezaları kesindir. Bunlar aleyhine İdarî veya adlî kazaya müracaat olunamaz, ihtar ve tevbih cezaları tebliğ tarihinden, aylıktan kesme cezası katileştiğı tarihten itibaren sicile geçer.

İşbu kanunî metnin yukarıda beyan olunan As. C. Kanunu hükümleri göz önüne alınarak incelenmesi gerekmektedir :

I — İhtar cezası askerî ceza hukukunda yer almamıştır. Bilâkis maduna hatalarını göstermek veya bunları tenkit ve muahaze etmek cezadan sayılmaz. (166 m.) Maamafih V. İ. Kanunu (ihtar) ı memurin kanununda olduğu gibi bir ceza saymıştır.

II — Tevbih cezası As. C. Kanununda da disiplin cezasından sayılmış ve tevbih diye ikiye ayrılmıştır. Fakat mezkûr V. İ. Kanununun 13 üncü maddesi, 1706 sayılı J. Kanununun 17 ve J. Teş. ve Vazife Nizamnamesinin 279 uncu maddelerine rağmen bu cezaların valiler tarafından resen verilmesi esasını kabul etmiş olduğuna ve ceza tarzı hakkında ayrıca sarahat bulunmadığına göre doğruca cezalıya yazılacağı ve As. C. Kanununun 185 inci maddesinde yazılı infaz şeklinin tatbik edilmeyeceği tabiidir. Esasen memurin kanununda da böyle bir şekil yoktur. Yalnız keyfiyet Vekâlete arz edilmekle beraber bilgi edinilmek ve aylıktan kesme hakkında gereği yapılmak üzere usulen meslekî âmirlerine bildirilmesi icap eder.

III — İki evvelki ceza aleyhine İdarî ve kazaî yollarına müracaat olunmazsa da bu cezayı icap ettiren hareket valinin gözü önünde geçmemişse haksızlığa mahal kalmamak, cezanın nevi ve mahiyetini takdire esas olmak üzere keyfiyet kabahatliiden sorulduktan sonra cezanın tertip veya ademi tertibine karar verilmesi lâzım geldiği aşîkârdır.

IV — Bilindiği gibi jandarmanın adlî, mülkî, askerî vazifeleri vardır. Bunların her birinden doğacak kabahatlerin valilerce bu suretle disiplin yoluyla cezalandırılmalarına imkân olup olmadığı düşünülebilir. V. İ. Kanununun mezkûr 13 üncü maddesinde buna dair bir kayıt ve işaret yoktur. Yalnız bu kanun İdarî bir Jandarmanın aslî vazifesinin mülkî olmasına, Jandarmanın ancak mülkî vazifelerine temas eden disiplin cezalarını müstelzim olan hareketleri görüldüğünde valilerin yetkili bulundukları mülga V. İ. Kanununda ve J. Kanununun 17 ve nizamnamesinin (299) uncu maddelerinde açıklandığına göre Jandarmaların diğer vazifelerinden dolayı bu yetkiyi kullanamazlar.

V — Vali, V. İ. Kanununun 4 üncü maddesinde belirtilen (askerî ve adlî daireler hariç) vilâyet teşkilâtında çalışan memur ve müstahdemlerin en büyük âmiri bulunduğu ve bu sıfatla ceza ve diğer yetkilerin kendisine verildiği mezkûr kanunun 13 üncü maddesinde tasrih edilmiş olduğuna göre emrindeki bütün jandarma mensuplarına tatbik edebileceği beyandan müstağnidir.

VI — Aylıktan kesme cezasından dolayı vaki olacak itiraz ve şikâyetin memurin kanununun 52 - 58. maddeleri hükümleri dahilinde ilgili inzibat komisyonunca karara bağlanması zarureti aşîkârdır. Jandarma

mensupları memurun kanununa tâbi bulunmamakla beraber valilerin V. İ. kanununa göre bu yetkiyi haiz bulunması bu zarureti doğurmuş bulunmaktadır.

VII — Jandarmada yukarda yazılı üç cezadan daha ağır disiplin cezalarının subaylar için (göz, oda hapsi), astsubay, onbaşı ve erler için (oda, katıksız hapis) olduğu bilinmelidir.

VIII — Kanun daha hapis cezaları için özel kanunu hükümlerine göre teklif ve talepte bulunmak salahiyetini de valiye vermektedir. Bu bakımdan bu hükmün de incelenmesi gerekmektedir.

Evvelâ jandarma, memurun kanununa tâbi bulunmadığına göre bu fıkradaki (özel kanunu hükümler) inden kastın askerî ceza kanununun, (yetkili disiplin mercii) nin (vilâyet ve J. U. K.) ları bulunduğunu kabul etmek zarureti vardır. Çünkü albaylar yarbaylara yalnız tevbih cezası verebilirler. (172/2). Şu hale göre valiler bu teklif ve talebi jandarma mensupları için rütbe göre vilâyet veya J. U. K. lığına ve sivil memurlara mahsus (kıdem, sınıf tenzili ve memuriyetten ihraç) cezaları için inzibat komisyonlarına yapacaklardır. Mezkûr kanun hükümlerine göre bu makamlar keyfiyeti inceliyerek karara bağlamak ve bildirmek mecburiyetindedirler. Bu bakımdan bu kanunun cezalıya verdiği hakların ve bu cümleden olarak bu kumandanlar yukarda beyan olunan müruru zaman, müdafaa ve itiraz ve şikâyet haklarını nazarı dikkate alacaklardır.

Bir fiil hem cezaî, hem inzibatî mahiyette olursa ne yapılmalı? Bu, bazı ihtilâflara, çatışmalara yol açmıştır.

İnzibatî cezalar, bilindiği gibi, bir meslek ve sanatın usul ve kaidelerine muhalefet suretile işlenen ve bundan dolayı muayyen makam, meclis ve heyetler tarafından verilen cezalardır. Meselâ evrakta sahtekârlık gibi bir suç vukuunda memur hakkında cezaî takibat yapılması mecburî olduğu gibi adlî takibatla inzibatî muamele - cezacılarca - biri birinden ayrı kabul edilmekte olduğundan bu hal bir memur hakkında aynı zamanda inzibatî cezanın tatbikine mani teşkil etmemesi ve bilfarz adlî takibat neticesinde müruru zaman sebebiyle dâvanın düşmesine karar verilmişse bu hükmün inzibatî cezaya müessir olmaması lâzım geldiği düşünülmektedir. Fakat suç sabit görülmediği takdirde verilecek beraet kararının inzibatî cezaya tesir etmesi icap ve binnetice memurun kanununun 49 uncu maddesi gereğince memurun bilcümle hukukuna sahip olması iktiza eder, işte bundan dolayı memurun kanununun 34 üncü maddesi (memurinin kanunen müstelzimi mücazat bir suçu tahakkuk ettikçe ahkâmı umumiye carî olmakla beraber 28 - 33 üncü maddelerindeki inzibatî cezalar ayrıca tatbik olunur.) esasını koymuş bulunmaktadır.

Memurin kanununa tâbi bulunmayan jandarma mensuplarına gelince:

Bunlar yalnız yukarda beyan olunan ihtar ve tevbih cezaları dışında askerî ceza ve muhakeme usulü kanunları hükümlerine tâbidir. Bu kanunlarda ise başka hükümler kabul edilmiştir, işlenen fiil disiplin tecavüzünü müstelzim ise cezalandırıp cezalandırmamak âmirin takdirine bırakılmıştır. (162 m.) Fiil disiplin kabahati mahiyetinde ise âmir ya resen salahiyeti dahilinde cezalandırır veya takibat yapılmak üzere askerî mahkemeye tevdi eder. Fakat her ikisini de yapamaz. (163 m.) Cezayı icap ettiren fiil bir mahkemeye sevk olunması lâzım gelirken yalnız disiplin cezasıyla cezalandırılırsa yeniden mahkemeye sevk olunmaz. Fakat failin evvelce gördüğü ceza mahkemenin verdiği cezadan indirilir. (180 m.) Kezalik askerî kabahat (18 m.) mahiyetindeki hallerde fiil disiplin âmiri tarafından disiplin cezasile cezalandırılmışsa artık askerî mahkemede takip edilemez. (Askerî Muhakeme Usulü K. 87 m.)

Şimdi bazı defa vaki olan hale gelelim :

Meselâ bir subay bir suçtan umumî mahkemeye tevdi edilmiş, netice zaman aşımı sebebiyle dâvanın düşmesine karar verilmişse Adliye Vekâletinin işarı ve Dahiliye Vekâletinin J. U. K. ğına havalesi üzerine o subay hakkında disiplin cezasının tatbiki mümkün, ancak askerî C. K. nun 179 uncu maddesindeki müruru zamanın nazarı dikkate alınması lâzım gelmektedir.

V. İ. kanununun 31 inci maddesi gereğince kaymakamlara da emrindekilere resen ihtar ve tevbih cezası vermek, daha ağır disiplin cezaları için özel kanun hükümlerine göre valiye teklifte bulunmak yetkisi verilmiştir.

Nahiye müdürleri ise doğrudan doğruya ceza vermek yetkisini haiz değildirler. Bunu kaymakam vasıtasile talepte bulunurlar. (42 m.) Bu halde yukardaki hükümler cari olur.

ANGLOSAKSON SOSYAL HUKUK MÜESSESELERİNDEN TRUST

Çeviren :

Dr. Turgut SENGİR

1 — GİRİŞ : Trust müessesesi esas itibariyle Anglosakson menşelidir. Bu bakımdan İngiliz ve Amerikan Hukuk sistemi tesiri altında kalmış bütün memleketlerde mevcut olagelmıştır. Fakat buna karşılık, kontinantal sistemi kullanan diğer memleketlerce meçhul bulunmaktadır.

İngilterenin uzun asırlar Avrupadan ayrı ve münferit kalması müessesenin temelleşmesine sebep olmuş ve böylece Hususî Hukuk, Âmme Hukuku ve hatta Devletler Hukukuna girmesini kolaylaştırmıştır.

Halen trust, muazzam hizmetlerinin inkârı gayri mümkün olan çok önemli bir temel olarak tanınmaktadır.

Bu mevzuda misal olarak Devletler Hukuku sahasında 1930 yılında Küba ve Filipinler üzerinde tesis edilmiş trustler ile yine bu tarihlerde Dawes plânı ile Alman sanayii ve şimendiferleri üzerinde kurulan aynı müesseseleri zikredebiliriz.

2 — TARİF : Trust'ün tam ve kat'i tarifini yapmak hayli güç bir meseledir. Çünkü hakikatte trust birçok kılıklara girmekte ve birçok tatbik saha ve tarzı bulmaktadır. Aslında trust'ü basit trust ve özel trust olarak ikiye ayırmak ve bilâhare bunların tarifini yapmak mümkün ise de birçok İngiliz hukukçuları genel bir tarif yapmışlar ve :

«Trust, trustee namı altında bir veya birden fazla kimselere verilmiş olan mallar üzerinde, bu kimselerin haiz oldukları bir kontrol hakkı ve borcudur ki malın hakikî müstefitleri bunlar bulunmayıp Cestui que trust adını alan diğer kimselerdir.» demişlerdir. ⁽¹⁾

¹Lewin's practical treatise on the law of trusts. 1950 s. 2

Prof. La Paulle yukarıdaki tasnifi kabul etmemekte ve yeni bir tasnif ileri sürmektedir. Bu sistemde :

1 — Muntazam ve sarîh surette kurulmuş trust'ler

2 — Gayrimuntazam ve gayrisarîh şekilde kurulmuş trust'ler tefrikini yapmıştır. Yale Journal 1930 s. 1126, Civil Law substitutes for trusts.

Yukarıdaki tarife göre trust'ün esasını cestui que trust'ün trustee'ye bahsettiği bir şahsi hak teşkil etmektedir. Diğer bir ifade ile bütün trust hukuku, cestui que trust'ün trustee'ye karşı mükellef durumundan doğmaktadır. ⁽²⁾

Profesör Le Paulle 3 Şubat 1932 yılında Londra üniversitesi Hukuk Fakültesinde vermiş olduğu konferansta müessesenin bu özel durumuna işaret etmiş ve şöyle demiştir : «Anglosakson hukuk tarihi üsdatları, mahkeme içtihatları ve İlmî içtihatlar şu hakikati teslim etmişlerdir ki trust'ler zarurî olarak Hukuk ve nesafet tefriki esasına istinat etmektedir. Zaten bu sebeptendir ki müessese, uzun asırlardanberi kontinantal Hukuk sistemine girememiştir. Bu Hukuk sistemini kabul eden memleketler nasafetin hakiki mahiyetini anglosakson görüş zaviyesinden görememişlerdir.» ⁽³⁾

3 — TARİHÇE : Trust müessesesinin temelleri eski Norman hukukuna kadar inmektedir. Diğer taraftan Profesör Le Paulle, trust ile ortaçağın fideicommis'i arasında yakın bir müşabehet bulunduğunu iddia etmektedir. ⁽⁴⁾

Ortaçağda mutekit halk dine bağlılıklarını göstermek ve ölümlerinden sonra uhrevi saadete erebilmek için mallarından büyük bir kısmını ve hatta bazan hepsini manastırlara bırakmayı adet edinmişlerdi. ⁽⁵⁾

Önceleri mütevazî bir şekilde başlayan ve tamamıyla dinî mahiyetten ileri gidemiyen kilise ve manastır teşkilâtı bilâhare yapılan müteaddit hibeler ile nüfuz kazanmış ve devlet iktidarı karşısında yeni bir iktidar olarak belirmekte gecikmemiştir. ⁽⁶⁾

Devlet ve kilise arasında bu rekabet, birçok elim hadiselerle yol açmış ve uzun bir mücadele devrinden sonra Devlet iktidarının muzafferiyeti ile neticelenmiştir. Kral bu gibi vaziyetlerin yeniden doğmasına mani olmak maksadiyle almış olduğu karar ile bundan böyle manastır ve kiliselere her türlü mal hibelerini yasak etmiştir.

² Raoui (Aghion) : Le trust juridique anglosaxon s. 7

³ Le Paulle (Pierre) : De la nature des Trusts. Extrait du Journ. de. dr. int. 1927 s. 5

⁴ Le Paulle (Pierre) : Trusts and civil law. Journ. of. comp. legis. and. int. law 1939 s. 19

⁵ Aghion (Raoui) : a. g. e. s. 19.

⁶ Lewin on trusts : a. g. e. s. 11

Bununla beraber mutekit halkın dinî temayülleri mevcut mevzuatın mani tedbirlerine galebe çalmış, ve halk zümreleri gayri resmî ve gayri kanuni yoldan dahi olsa hibelere devam etmişlerdir. (7) Böylece muayyen bir şahsa muayyen mallar mal sahibi tarafından hibe edilmiş fakat gizli bir anlaşma ile hibe edilen mallardan istifade yine manastırlara bırakılmıştır. (8)

Manastırların bu hakkına use denilmiş, malı alana trustee ve ondan istifade edene cestui que trust adı verilmiştir. (9)

Görülüyor ki trust, menşei itibariyle bir nevi hilei şer'iyeye istinat etmektedir. Bilâhare müessese yavaş yavaş dinî vafından sıyrılmağa başlamıştır. Nitekim, haçlılar seferi başladığı zaman muharipler, mallarını sefere iştirak etmiyen dostlarından birine bırakmayı adet edinmişler fakat kanlarının bu mallardan istifadesini şart koşmuşlardır.

Keza İngilterede dahili harp başladığı zaman zenginler ve bilhassa asiler muvaffakiyetsizlikleri halinde mallarına halel gelmemesi için bunları sağlam mevkideki kimselere bilâhare iade şartıyla devretmişlerdi. (10) Ancak her itimada dayanan halde olduğu gibi burada da itimadî suiistimal edenler çıkmıştır. Bunlar haçlılar seferi esnasında kurulan ve devam eden nesafet mahkemelerinde muhakeme edilmişler ancak asilerin malları bu himayeden mahrum, edilmiştir. (11) Böylece önceleri gayrimenkul hukukuna istinat eden trustler, bilâhare menkul mallara (mücevherat, ailevî hatıralar v.s.) ve bilâhare 17 ve 18 inci asırlarda her türlü aynî ve şahsî haklara teşmil edilmişlerdir.

Müsbet hukuk sahasında 1850 tarihli trustee Act, trust hukuku ile doğrudan doğruya ilgilenen ilk kanun olmuştur. 1852 tarihinde tadelâta uğrayan bu kanun, 1888 yılına kadar bilcümle trust hukukunu tanzim etmiştir. (12)

⁷ Shakespeare'in Venedik taciri piyesinin Dördüncü perde Birinci sahnesindeki Antonio'nun müdafaasında geçen tabirler müessesenin bu tarihte hayli yayılmış olduğunu göstermektedir.

⁸ Riviere (R. Louis) : La justice anglaise s. 30

⁹ Lewin on trusts. s. 7

¹⁰ Raoul (Aghion) : a. g. e. s. 10

¹¹ Jackson : Machinery justice in England s. 17

¹² Lewin on trusts s. 8 (Bu iki tarih arasında St. Leonard act, Lord Cranworth Act, the Vendor and purchasing Act ile Conveying Act önemlidir.

1888 tarihli Trustee Act ise bu hukuka yeni bazı tadilat getirmiş ve bir sene sonra kabul edilen Trust Investment Act ile trustler için bir fon kabul edilmesi kararlaştırılmıştır. ⁽¹³⁾

Halen İngiliz trustleri 1925 tarihli Trustee Act'a göre tanzim edilmekte ve hem mevkiini iyice kuvvetlendirmiş ve hem de her sahaya el atmış durumda bulunmaktadır. Birinci Cihan Harbini takip eden yıllarda tröstler âmm Hukuku sahasına da intikal etmişler ve A ve B mandaları yerlerini tröstlere bırakmışlardır. Buna misal olarak Fransa'nın Kamerun üzerinde tesis edilen trustte, trustee'lik sıfatım almaşım gösterebiliriz.

4 — TRUS T'lerin ANAYAPISI : Bu anayayı gayet basit olup başlıca 5 unsurdan teşekkül etmektedir. Bunlar :

1 — Trustler menşinde ekseriya bir mal sahibi bulunur ki buna SETTLER denir.

2 — SETTLER'in malî naklettiği şahsa TRUSTEE denir.

3 — Settler ile trustee arasında yapılan hukukî muameleye TRUSTEE DEED denir.

4 — Trust un üzerinde tesis olduğu şeye RES ismi verilir.

5 — Trust'den istifade eden kimseye CESTUI QUE TRUST kısaca CESTUI ve hatta CQT ⁽¹⁴⁾ denir.

Şimdi bu unsurları birer birer inceliyelim :

1) SETTLER : Birçok hallerde mal sahibinin bulunması mümkün olmakla beraber bu şahsın mevcut olmadığı trustler de mevcuttur. Meselâ basit trust ve inşai trust tefrikinde bu duruma rast gelmek mümkündür. ⁽¹⁵⁾ Basit trust normal yoldan meydana gelir. Yani bütün unsurları ihtiva eder. İnşai trust'e gelince burada durum değişir. Bu nevi trustler, settler'in vücudundan mahrum olarak doğarlar. Bunlar kanunî muameleler neticesi kendiliklerinden doğan trust'lerdir.

Bu nevi trustler daha ziyade sahipsiz mallarda gözüktür.

Kimler Settler olabilir? :

a) Kral : Kral bir mal sahibi sıfatıyla hususî mülkiyetine giren hallerde settler olabilir. Bu durum kralın bu arzusunu yazılı şekilde bildirme-

¹³ Lewin on trusts s. 9

¹⁴ Le Paille (Pierre) : De la nature des trusts 1927 s. 16

¹⁵ Raoul (Aghion) : Le trust juridique anglosaxon s. 19

si ile meydana gelir. Genel olarak settler'î tâyin meselesi Probate Court'un vazifeleri cümlesinden bulunmakla beraber ekseri ahvalde kral otoritesi bu mahkemeyi normal olarak bertaraf edebilmektedir. ⁽¹⁶⁾

hususta nesafet hukukunda şöyle bir prensip vardır : «Bir trust, trustee'nin yokluğundan müteessir olmaz.» böyle bir halde Settler'in talebiyle mahkeme bir trustee tâyin edebilir. ⁽¹⁹⁾ Trustee kendisine tevdi edilen meseleleri kabul veya reddetmekte serbesttir.

Kimler trustee olabilirler? :

Trustee olabilmek için en önde gelen şart bu şahsın trust'ü idare edebilecek kabiliyette bulunmasıdır. Yani bir taraftan temyiz kabiliyetini haiz olması diğer taraftan ise hukukî haklardan istifade ve onları kullanma ehliyetine sahip olmalıdır.

Durumu genel olarak incelersek trustee'leri üç kategoriye ayırmak doğru olur :

- 1) Settler tarafından tâyin edilen ve trust'ün ana yapısını teşkil eden trust mukavelesinde ismi geçen trustee'ler.
- 2) Âmme trustee'leri ki public trustee adı da verilebilir.
- 3) Adli trustee'ler ki mahkeme tarafından doğrudan doğruya gösterilir.

1882 tarihli Married Woman Property Act'a göre kadın kocasının müsaadesine dahi lüzum kalmaksızın trustee olarak tâyin edilebilir ve trust'ü teşkil eden mallar üzerinde tasarruf kabiliyetini haiz olur. ⁽²⁰⁾ Bununla beraber kanun, 21 yaşından aşağı kimselere bu hakkı tanımamıştır.

Kral : Kral trustee olabilir. Ancak burada hatıra gelebilecek bir sual, kralın suiistimali veya fena idaresine karşı tebaanın krala karşı kanunî yollara başvurup vuramayacağı hususudur. Bu bakımdan esas itibariyle cestui que trust'ün hakkı açık ve belli bulunsa dahi nesafet mahkemesinin krala karşı hiçbir yargılama hakkı mevcut değildir.

Buna karşılık, Court of exchequer'e müracaatla ve bu mahkemenin otoritesine istinaden krala karşı bazı mütalebede bulunmak daima mümkündür. ⁽²¹⁾

Korporasyonlar : Prensip olarak korporasyonların trustee olmak

¹⁹ a trust will not fail for lack of a trustee

²⁰ Lewin on trusts s. 25

²¹ Le Paulle (Pierre) : An outsider's view of trusts. Cornell law quarterly. December 1928 s. 59

hakları mevcut değildir. Çünkü müşterek ve devamlı bir topluluk olan korporasyonlarda manevî ve sübjektif unsura rastgelmek imkânı mevcut değildir. ⁽²²⁾

Bununla beraber zamanla bu genel prensip hükümleri sarsılmış ve trust hukuku sahasında icra kabiliyeti kalmamıştır. Bugün korporasyonlar (Hukukî mahiyette olsun, dinî mahiyette bulunsun) trustee olabilirler.

Beledî korporasyonlar : 1835 tarihli Municipal Korporation Act'ın yürürlüğe girmesinden beri bu nevi korporasyonlara da trustee olabilmek hakkı verilmiştir. Ancak yegâne şart hazine bakanının bu yönde mani tedbirler almaması şartıdır.

İngiltere Bankası : İngiltere Bankası ne direkt ve ne de endirekt yoldan trustee olamaz. Bununla beraber 1929 tarihli Government Annuity Act'ın 60 ıncı maddesi hükümleri gereğince National Debt Commissioners veya tasarruf bankalarının (saving banks) trustee olduğu hallere rasgelmek pekâlâ mümkündür. ⁽²³⁾

Trustee kendisine tevdi edilen meseleleri kabul veya reddetmekle serbesttir. Rızası ise mutlaka şu veya bu şekillere bürünmek zaruretinde değildir. Şifahî olabileceği gibi yazılı da olabilir. Bununla beraber makul bir müddet zarfında niyetini belli etmeyen kimse kabul etmiş sayılır. Kabul kat'î mahiyeti haizdir; geri alınamaz ve aynı zamanda da bütün patrimuana şâmindir. ⁽²⁴⁾

Trust kendi menfaatları ile trustee'lik vazifeleri arasında tezat bulunan kimselere verilmez. Diğer taraftan trustee'nin vazifelerini suiistimal ve onlarda lâkaydilik göstermelerine mani olacak tedbirler alınmıştır. ⁽²⁵⁾

Trustee'nin hiçbir şekil ve miktarda ücret talep etmek hakkı yoktur. Ancak Settler'in bu hususta sarîh bir rızası mevcut ise tâyin edilen ücret dairesinde para alır.

3) CESTUI QUE TRUST : Yahut müstefit olan kimse.

Trust'ün meydana gelmesinde bu şahsın da mevcudiyeti zarurî değildir. Herhangi bir fikir tröst'ün müstefidi olabilir. Yegâne şart âmme inti-

²² Lewin on trusts s. 27

²³ Le Paille (Pierre) : Civil law substitutes for trusts. Yale Journal s. 950 s. 114.

²⁴ Raoul (Aghion) : le trust juridique anglosaxon s. 18

²⁵ Lewin on trusts s. 33

zammı haleldar etmemesi ve takip edilecek gayenin sarıh olarak tâyinidir. Böylece hayali bir fikir için dahi trust kurulduğu haller vakidir. (Meselâ meşhur Amerikan trustlerinden Carnegie tesisi ebedî bir sulhun tahakkuku gayesi ile kurulmuştur.) İhtilâf vukuunda mahkemece halledilecek tek iş, trustee'nin uhdesine düşen vazifeyi hakkıyla yapıp yapmadığı hususudur. ⁽²⁶⁾

Hukuk süjesi mevcut bulunmayan bir trust bahis mevzuu oldukça müeyyide ve mes'uliyet meselesi nasıl hallolacaktır? Burada tröstü muhafaza ve idare etmek vazifesi Dahiliye Vekâletine düşer ve bütün mes'uliyetler bu makama münhasırdır.

Kimler Cestui que trust olabilirler? :

Kral : Herhangi bir trust'ün kral lehine izafe edilmesinde hiçbir kanunî mahzur mevcut değildir.

Korporasyonlar : Her türlü korporasyonların cestui que trust olabilmeleri mümkündür. Yegâne şart korporasyonların resmî ve ruhsatlı olmaları şartıdır. Bilâhare bu şart dahi kaldırılmış her türlü resmî ve gayıresmî korporasyonlar cestui que trust olarak kabul edilmişlerdir.

Yabancılar : Yabancılar kendi lehlerine tesis edilen trustten istifade edebilirler. Ancak kral yabancıların temin ettiği menfaatten hakkaniyetle takdir edeceği bir kısmı kendi alabilir. ⁽²⁷⁾

4) RES yahut trust'ün üzerinde tesis olunan şey :

Bu mesele bizi trust mevzuunun neler olabileceği problemine götürmektedir. Genel olarak şahsî olsun aynı olsun her türlü haklar trust mevzuu olabilirler. Anglosakson hukukunda daha önceleri trust mevzuu mahallî adetlere uygun olarak yalnız ve ancak arazi üzerine inhisar ederken bilâhare sosyal zaruretlerin tesiri ile menkul mallara da şamil olmuştur. Ancak asıl mesele ihtilâf halinde yetkili mahkemeyi bulmaktır. Menkul malların trust mevzuu olduğu hallerde bu mesele büyük bir önem arzetmez. Çünkü menkul malların şahsî takip ettiği prensibi umumidir. Bu sebepten bu gibi menkul mallara taallûk eden hallerde şahsın ikametgâhının bulunduğu yer mahkemesi vazifeli mahkeme olarak kabul edilir. Gay-

²⁶ Le Paulle (Pierre): An outsider's view of trusts. Cornell law Quarterly 1928 dec. s. 61

²⁷ Lewin on trusts s. 35

rimenkul ihtilâflarında ise bu mahkeme şahsın (cestui que trust) ün bulunduğu değil fakat gayrimenkulün bulunduğu yer mahkemesidir. ⁽²⁸⁾

5 — TRUST un SOSYAL FONKSİYONU :

Trust bizde mevcut birçok müesseselerin yerini tutmaktadır. Bizdeki vakıf ve tesis müesseseleri anglosakson memleketlerinde muhtelif trustler şeklinde gözükmemektedir. Ancak, trust vakıf ve tesis müessesesinden çok daha kuvvetli ve müessir bir yapıya maliktir. Meselâ, bizde borçlu miras, mirasçılar tarafından red edilebilir. Bu takdirde alacaklılar zarar görebilirler. Fakat anglosakson memleketlerinde şayet trustee vazifesini iyi bir aile babası gibi ifa etmezse veya etmemekte ısrar ederse trust lâğvolmaz. Fakat müstefidin ve gerekse İçişleri Vekilinin isteği üzerine değiştirilir. ⁽²⁹⁾

Sahibi bulunmayan mirasta da durum aynıdır. Orada da miras ortada bırakılmayıp bir trustee'ye tevdi edilir. Bu trustee tercihan nesafet mahkemesi tarafından tâyin olunur.

Görülüyor ki anglosakson hukukunda trustler, mirası koruyacak veya onu borçlu durumdan kurtaracak tedbirlerin başında gelmektedirler. Bu ise mühim miktarda sermaye meblâğının dağılmasına mani, temerküzüne ise âmil olmakta önemli bir istikrar unsuru teşkil etmektedir.

Nihayet mevcudu borcundan az olan terekelerde mahkeme kararıyla tâyin edilen trustee yine mahkemenin kontrolü altında alacaklılara alacaklarını verir. Gaip mallarında da durum aynıdır.

İflâs ve adli tasfiye halinde şirket patrimuanı mahkeme tarafından seçilmiş bir trustee'ye tevdi edilir.

Trustlerin investment trustlerde işleyiş tarzı da önemlidir. Bu gibi trustlerde envestisman risklerini hafifletmek gayesiyle bir bankacı komitesi, trust'ün ihtiva ettiği kıymetlerin listesini çıkartır ve ekonomik durumunu iyiden iyiye tetkik ettikten sonra bu durumu açıklayan sertifikayı trustee'ye verir. Bu suretle trustee, gerek settler ve gerekse üçüncü bir şahıs her zaman trust'ün hakikî durumunu öğrenebilir. ⁽³⁰⁾

Drahomanın idaresinde dahi tröst önemli bir rol oynar. Böylece meselâ damadından şüphelenen veya onun mûsrif, bencil karakterinden en-

²⁸ Tranqueville : Systeme judiciaire en Grande Bretagne s. 43

²⁹ Le Faulle (Pierre) : Cours de droit anglosaxon s. 35

³⁰ Raoul (Aghion) : Le trust juridique anglosaxon s. 22

dişe duyan bir kayın peder, kızının evlenmesi dolayısıyla verdiği mallara bir trustee tâyin eder ve malların mukadderatını tâyin etmesini trustee'den ister. Trustee arzu ettiği takdirde malların tamamını kızın mülkiyetine geçirebilir.

Ticarî şirketlerde iş adamları şu veya bu sebeplerle bu şirketlerin yerlerine trustleri ikame etmekte ve böylece ancak mevcut patrimonanın şirket İktisadî durumundan dolayı tesir altında kalmasını temin buna karşılık ferdî mamelekin bu teşevvüşten müteessir olmaması temin edilmektedir.

Trust, ipotek pek iptidâî bir mahiyet arzettiği yerlerde dahi onun yerini de tutmakta ve böylece ipotek edilen malların idaresinde büyük bir önem kazanmaktadır. ⁽³¹⁾

6 — NETİCE :

Nesafet Hukukunun en ileri merhalelerine ulaşmış bulunan anglosakson memleketlerinde trust en önemli bir Hukukî ve sosyal müessese olarak kalmıştır.

Teamül hukukunun umumî icap ve zaruretlerinden doğan trustlerde anglosakson sosyal Hukuk anlayışının müşahhas bir misalini bulmak mümkündür. Esasen bu sebepten dolayıdır ki sosyal zaruretlere meydana gelen müessese yine bu zaruretlere tesiri altında muhtelif tadil ve ilâvelere rağmen yine mevcudiyetini muhafaza edebilmiştir. Bu neticede en büyük payı şüphesiz trust'ün sosyal fonksiyonlarının zamanla kökleşmiş olmasında aramak lâzımdır. Bu temel halen o kadar kuvvetlenmiş ve tevessü etmiştir ki bugün mevcut trust hukukunun muhtelif hüküm ve icaplarıyla Anglosakson Hukukunun önemli bir kısmını kapladığı ve A. B. D. de menkul veya gayrimenkul malların % 75 ini mütecaviz bir kısmının trustlerin idaresi altında, bulunduğunu iddia etmekle hataya düşmüş olmayız.

³¹ Le Paulle (Pierre) : Cours de droit anglosaxon s. 42.

BIBLIOGRAFYA

Fransızca :

- 1) Franqueville : Systeme Judiciaire en Grande - Bretagne
- 2) Le Paulle (Pierre) : De la nature des Trust. Extrait du Journal de droit International 1927
- 3) Le Paulle (Pierre) : Cours de droit anglosaxon
- 4) Riviere (R. Louis) : La justice anglaise

İngilizce :

- 1) Lewin : Practical treatise on the law of trusts 1950
 - 2) Le Paulle (Pierre) : Civil law substitutes for trusts
 - 3) Le Paule (Pierre) : Trusts and civil law. Journal of comparative legislation and int. law 1933
 - 4) Le Paulle (Pierre) : An outsider's view of trusts. Cornell law quarterly 1928
- 3) Machinery justice in England 1942 : Jackson

TERCÜMELER

YABANCI HÂKİMİYETİ VE BAĞIMSIZLIK

Yazan :
F. W. Fernau

Çeviren :
Burhanettin TEKER
Emekli Valilerden

İslâm Dünyasının Taksimi :

1798 Senesinde Fransız Cumhuriyeti birinci konsülü Napoleon Bonapart ordularının başında olarak Mısırı çığniyordu. Birkaç sene sonra İran Şahı ile askerî bir sözleşme imza ediyor ve Tahrana bir heyet gönderiyordu. Doğunun doğrudan doğruya kendisini ilgilendirdiği için belki uzlaşmadığı düşmanı İngiltereye Hindistanda erişmek istiyordu. Korsikalı dahi, mutavassıt kıtanın büyük dünya politikasında kilit mevkii olmaya namzet vaziyetini takdir etmişti. Gerçekten o zamandanberi Müslüman memleketleri, Avrupa devletleri arasında ehemmiyetli mücadele sahnelerinden biri oldular. Eski sarsık Müslüman imparatorluklarının bakayası karşısında modern Avrupanın üstünlüğü ezici idi. İslâm memleketleri ister istemez mukadder olan âkibeti kabul etmek mecburiyetinde kaldılar. Napoleonun doğu seferlerinden bir asır sonra hemen İslâm âleminin heyeti umumiyesi büyük Avrupa devletleri arasında taksim edilmiş bulunuyordu. Siyasî ve İktisadî yabancı üstünlüğünü denebilir ki Doğunun Avrupalılaşması takip etti, Müslüman memleketlerinin idareci mahfiller (millet) (hâkimiyet), (demokrasi), (meşrutî hükümet) gibi siyasî terimleri öğrenmeğe başladılar. XIX. asrın nihayetinden beri yeni bir milliyetçilik iki isteği ileri sürmek vaziyetinde idi: Yabancı hâkimiyetine karşı istiklâl, cemiyet ve devlette inkilâp.

Napoleonun Doğuyu tasavvur etmesi bir tesadüf eseri değildi. XVI. asra kadar Müslümanlar dünyayı idare etmişlerdi. O zamandanberi işlerin idaresi yavaş yavaş Avrupalıların ellerine geçti.

Atlantik milletleri dünya büyük denizlerinin zaptına atıldılar. Bir taraftan, Büyük Rusya, Orta Asyanın hudutsuz kıtasına yayıldı ve Portekizler, Afrikanın güney burnu etrafındaki deniz yolunu keşfettikleri zaman, Arapların Avrupa ve Hindistan arasındaki ticarete inhisar altında bulundurdıkları mutavassıt sıfatlarını maharetle bertaraf etmek müm-

kün oldu. Batı milletleri ile Müslümanlar arasındaki ilk anlaşmazlıklar bilhassa Hint denizi ile etrafında vuku buldular. Avrupaya en uzak İslâm bölgesi Endonezyada ilk olarak batı sömürgeci devleti yerleşecekti. Hollandalılar, Fransızlar, nihayet İngilizler Portekizlileri takip ettiler. Atlantik Avrupası gemicileri Hindistanda Moğolların İmparatorluğunu tam bir inhilâl halinde buldular.

XVIII inci asır zarfında İngilizler hâkimiyetlerini kati olarak Hindistanda tesis ettikleri zaman (Hindistanın emniyeti) Avrupa tarafından idare edilen Dünya politikasının leitmotiv'i oldu. Bu esnada Ruslar güney - doğu istikametine doğru batı fakat önünde durulmaz şekilde ilerlemiş bulunuyorlardı. Kazan ve Astraganın XVI ncı asır ortalarında zaptı, İslâm topraklarına Rusların yayılışlarını ve aynı zamanda Ruslarla Türkler arasında inatçı bir mücadelenin başlangıcını işaret ediyordu. Napolyon devrinde Ruslar, zaten Kafkasya ve Türkistan steplerinin kapılarında idüer.

Fransızlarla çar arasındaki sözleşme, ilk defa olarak Hindistandaki İngiliz emniyetini tehdit altına alıyordu. Avrupanın dünyaya hâkim olduğu parlak devrin perdesi açıldığı zaman üç millet, İslâm verasetini paylaşmaya hazırlanmışlardı. Hindistanda İngiltere, Rusya Orta Asyada, Fransa Akdenizde. Süveyş kanalının açılışına kadar İngiltere, Yakın Doğudaki menfaatlerini himaye ile iktifa etti. Lord Palmerstonun idaresindeki İngiliz Dışişleri Vekâleti, taarruza uğrayabilecek vaziyette olan Kuzey - Batı Hindistan hudutlarının tehdit edilmesine karşı en mükemmel garanti olarak Osmanlı ve İran İmparatorlukları tamamiyetlerinin muhafazası prensibini müdafaa etti. İstanbuldaki İngiliz sefiri (Boğazın hasta adamını) İngilterenin himaye kanadı altına aldı.

1830 Senesinde Fransızlar Cezaire döndüler. Çünkü İngiliz muhalefeti, doğu Akdeniz yolunu kapıyordu. Cezair Müslümanları korsanlığı Hristiyanlar aleyhine yeni bir mücadele şekli telâkki ettiklerinden Akdenizdeki Avrupa deniz yolları devamlı olarak tehdit altında bulunuyorlardı. Osmanlı devri zamanında bir korsanlık oligarşisi Kuzey Afrika sahili üzerinde teşkilâtlandırılmış idi. İstanbuldaki Osmanlı sultanı ile münasebetleri çok sathi olan bu korsanlık cumhuriyetinin yüksek şefi (Dayı) unvanını aldı. (Bu unvan zannedildiğine göre aslında Türk yeniçeri subaylarına verilmişti.) Dayı, kaydıhayat şartıyla tâyin edilmekte idi. Avrupa milletleri temsilcilerine karşı Cezair hükümdarlarının serbestileri vardı. İşte bir gün Dayı, eliyle Fransız konsolosunu tehdit ederek hiddetini izhar etmişti. Fransız Hükümetinin sabrı tükendi ve ceza mahiyetinde bir sefere girdi. 1830 senesi Temmuzunda Fransız birlikleri Cezairin batısında kara-

ya çıktılar: Bu, Müslüman mağrip te Fransız hâkimiyetinin başlangıcı oldu. Cezair içerlerinin itaat altına alınması XIX. asır boyunca devam etti. Çünkü Cezair toprağı ile ilk temaslarından itibaren Fransızlar, yeni Cezair sömürgelerinin emniyeti namına batıda Fas, doğuda Tunus gibi komşu memleketlerle münasebetlerini dikkat nazarına aldılar.

Mütavassıt kıt'anın kuzey - doğusunda Rus hükümeti Hazar denizinin iki tarafında adım adım ilerliyordu. Asrın ortasında Kafkasyayı kati olarak ellerine geçiren Ruslar, daha evvel iki harbi müteakip İranı, Kafkas vilâyetlerini terke mecbur bırakmışlardı. Bütün Türkistan Çarlık asilzadelığının hâkimiyeti altına düştü. Orada dahi zayıf İran imparatorluğunun kısmen zararına olarak Rus genişlemesi vuku buldu. Türkistandaki Rus umumî valisi Taşkendi merkez ittihaz etti. Orta Asyanın Hıyve ve Buhara prenslikleri, İngiliz himayesindeki İngiliz Hindistanının bir çok prenslikleri gibi tâbi iki devlet halinde kaldılar. 1880 -1890 arasında Rus genişlemesi, bu günkü Afganistan ve İran hudutlarını tâyin eden hatta, durdu. Ruslar, gerek nüfus ve gerek yüz ölçüsü bakımlarından Hindistandaki İngiliz sömürgeleri ile rekabet edebilecek bir Müslüman sömürge imparatorluğunu İslâm âleminde koparmışlardı. Rusya çarı, milyonlarca Müslümanın hâkimi olmuştu. Ancak deniz aşırı sömürgeler bahis konusu olduğu zaman sömürgecilik politikası konuşulduğu için Avrupa genişlemesinin bu görünüşüne yeter derecede dikkat edilmedi. Fakat Müslümanların gözlerinde Rus kıt'a genişlemesi Avrupa emperyalizminin değişik oyunundan başka bir şey değildi.

Süveyş kanalının açılışına kadar Müslüman âleminin merkez bölgelerinde - Arap, Osmanlı ve İran toprakları - yabancı hâkimiyeti esirgenmiştir. Çünkü muvazene politikasının kontrolü altındaki bu bölgeleri İngiliz diplomasisi elinde tutmakta idi. Kanal, bu bölgenin stratejik ve siyasi vaziyetini değiştirdi. Avrupanın Uzak Doğu ile olan ticarî, trafiğı, artık Ümit Burnu etrafında dolaşan uzun yolculuğu ihtiyar etmedi. Fakat bir taraftan diğerine bütün Arap dünyasından geçti. Bu ticarî münasebetlerin alt üst oluşunun bu münasebetlere bağılı Dünya politikası meselelerini esasından değiştireceğini kestiren İngiliz dış işleri vekâleti, Fransız Ferdinand dö le seps'in eseri olan kanal inşaatına uzun zamandan beri muhalefet etmişti. Palmerston, Arap memleketlerine karşı hudutsuz bir taahhüdü İngiltere için tehlikeli görüyor ve İngiliz diplomasisini bir (İkinci boğaz) haline getirmekten korkuyordu. Gerçekten 1869 dan sonra-kanalın açıldığı tarih - Osmanlı İmparatorluğu tamamiyetinin muhafazası dünyada İngiltere menfaatlerini teminat altında bulundurmaya kâfi gelmiyordu. Kanaldan ilk geminin geçişinden 13 sene sonra o zaman dendiği gibi - Geçici - olarak İngiliz birlikleri Mısır ı işgal altına alıyorlardı. İngi-

lizler karaya çıktıkları zaman Mısır, itibarî olarak Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası olmakla beraber fiilen tam bir istiklâlden istifade ediyordu.

Modern Mısır devletinin ve son hanedanın kurucusu Mehmet Ali'ye Sultan tarafından veraset suretiyle intikal edecek Mısır umumî valiliği tevcih olunmuştu. Yukarı Nil vadisinde çok geniş toprakları zaptetmiş, Mısırın nüfuzunu Suriye, Arap yarımadasına yaymış ve bir aralık, Mısırı Yakın Doğunun büyük devleti sırasına yükseltmişti. 1865 senesinden sonra Hidiv ünvanını taşıyan halefleri, memleketi bu seviyede tutmaya muktedir olamadılar. Mısırın iç durumu Avrupaya, işlerine müdahale etmek fırsatını verdi. Büyük Britanyanın Nil vadisine müdahalesi, doğu Arap memleketlerinde Britanya hegemonyası yolunda ilk kati adım oldu. Londra, kanal bölgesinde diğer büyük bir devletin yerleşmesine müsaade etmek istemiyordu. Mısırın işgali, yavaş yavaş bütün kuzey Afrikanın kati taksimine yol açtı.

Bir sene evvel, Fransa zaten Tunusa askerî bir müdahale yapmış bulunuyordu. 1881 de Bordo, 1883 de Marsa Muahedeleri Tunus beylerinin hakimiyetlerini Fransız himayesi altına koydular. Fransa, kuzey Afrika sömürge imparatorluğunu büyütmek için bundan sonra yalnız Fasa muhtaçtı. Avrupa iş birliği maksadıyla Büyük Britanya, İran ve Afganistan mevzuunda Rusya ile olduğu gibi Fransa ile de Fas hakkında anlaşmaya vardı. İngilterenin Mısırda vaziyetini tanımak mukabilinde Fransa, Faşta hareket serbestisini elde etmişti. Fasin kuzey sahili ile ilgilenen İspanyayı tatmin ederken 1912 senesinde Sultan - Şerif ile bir himaye muahedesi imza ediyordu. Aynı devirde karşısına düşen kuzey Afrika sahiline Libyaya Türkiye ile kısa bir harbi müteakip İtalya ayak basıyordu. İslâm dünyasının doğusunda İran, bir Rus ve bir de İngiliz nüfuz bölgesi olmak üzere taksime uğramış bulunuyordu. Afganistan, Britanya menfaatlerini ilgilendiren bir saha olarak kabul edildi. Bu suretle birinci umumî harp başladığı zaman yalnız Osmanlı İmparatorluğunun gövdesi Avrupa hâkimiyetinin dışında idi.

İstanbul sultanının merkez devletleri yanı başında harbe girişi, yakın doğu emperyalist devri diye anılan son safhayı işaret eder. İngiltere, Fransa ve Rusya 1916 dik baharında Osmanlı İmparatorluğunun müstakbel taksimi üzerine anlaşılır. Bir sene sonra İtalya, batı devletlerinden bir menfaat sahası vadini alıyordu. Bolşevik ihtilâlî müttefikler arasındaki anlaşmaları yarıda bıraktı. Fakat 1920 senesindeki Sevr muahedesi bizatihi Türkiyenin toptan muhtelif nüfuz bölgelerine ayrılmasını teyid etti. Bu suretle Fransa ve İngiltere Arap memleketlerini teşkilâtlandırdı-

mak haklarını muhafaza ediyorlardı Fransa doğu sahilini, İngiltere de Güney Irakı elde edeceklerdi.

Filistin, şu veya bu şekilde milletler arası hâle getirilecekti. Bütün bunlardan sonra İngiliz - Fransız himayesi altında bir Arap devletinin gövdesini kurmak kalıyordu. Bu plânlar, İngilterenin Arap memleketlerine olduğu kadar Siyonizm şeflerine yaptığı vaatler ve diğer bir çok anlaşmalarla sarıh ve kati tezatlar arz ediyordu. 2/Kasım/1917 tarihinde Lord Balförün beyanatı, Yahudi milletine Filistinde Yahudi olmayanların haklarını muhafaza mes'uliyetiyle bir millî yuva kurulmasını taahhüt ediyordu.

Nihayet; müttefikler, vaktiyle Osmanlı İmparatorluğuna bağlı olan Arap dünyası parçalarında manda sisteminin tatbikine müştereken karar verdiler. Fransızlar, Suriye ve Lübnanın, İngilizler de Filistin ve Irakın Mandateliğini elde ettiler. Lord Balför'ün beyanatı, Filistin mandasına taallük eden hususta milletlerarası bir taahhüt karakterini aldı. Geriye bakılırsa, Filistin meselesinin tesviyesi, 1919 yakın doğu barış andlaşmalarında çözülmesi çok güç olarak bırakılan bir dâva olarak görülür. Osmanlı padişahının hükümeti İngiltereye harp açtığı vakit, İngilizler, işgal ettikleri Mısır Türkiye'den ayırmışlar ve onu bir İngiliz mahmisi haline koymuşlardı.

Arzusu dışında, Türkler, Almanlar, Ruslar ve İngilizlere bir harp sahnesi olan İran, harpten sonra İngiliz sefirinin elinden, kabulü tatbikatta bu memleketi vesayet altına koyacak bir andlaşma tasarısı aldı. İran andlaşması, Mısırın himaye altına alınması, Arap memleketlerine tatbik edilen müttefik mandaları ve Türklere dikte ve kabul ettirilen Sevr barış andlaşması İslâm âleminde Avrupa hâkimiyetinin en yüksek noktasını teşkil eder. Fakat birçok defalar olduğu gibi bu yükseliş aynı zamanda yeni bir devrin başlangıcını ifade ediyordu. İngiltere ve Fransa tarafından tahakkuk ettirilen yakın doğunun bu siyasî teşkilâtı 1919 - 1922 arasında Müslüman milletlerinde azametli bir mukavemet dalgasını tahrir etti ve bu andan itibaren Avrupa devletleri, tehdit altına giren sömürgelerini bizzat müdafaa mecburiyetindedirler. Bundan sonra bu devletler İslâm âleminin kurtuluş dâvasını bertaraf edemeyeceklerdir.

Kurtuluş Merhaleleri: Yakın doğuyu ilgilendiren 1919 barış andlaşmalarının hafiflik ve inceliği Rus imparatorluğu güney hududunda daha evvel kendini duyuracaktı. 1917 Rus ihtilâlinde sonra Rus merkezi kudretinin zaafı bu dairede bulunan üç Müslüman devletinde hissediliyordu: Türkiye, İran ve Afganistan.

Batı devletlerinin müdahalesinden korkan ve henüz zayıf bulunan Moskovanın Bolşevist idarecileri güney hudutlarının emniyeti çarelerini arıyorlardı. Batı ve herşeyden evvel İngiltere aleyhine doğuda patlak veren milliyetçilik dalgası bu şartlar altında ancak uygun olabilirdi. Karşılıklı destekleşme maksadiyle Rusya ve üç komşu devlet 1921 senesinde birbirini takip eden dostluk andlaşmaları imza ettiler. Bu üç devlet, bu sırada vasatı çok geçen vasıflarda üç büyük idare adamı bulmak mazhariyetine kavuştular. Türkiyede hepsinden üstün vasıfta Mustafa Kemal Paşa, Rıza Şah İranda ve Emanullah Han Afganistanda. Az zamanda hadiseler, iki devletin her biri tarafından katiyen tasdik edilmeyen Sevr ve İngiliz - İran andlaşmalarını geride bıraktılar. Evvelce bir himaye andlaşması ile Hint Britanyasına bağlı olan Afganistan bağımsız bir krallık oldu. İran topraklarını işgal eden Rus İngiliz birlikleri İranı terkettiler ve Lozan ahitnamesi, yeni Türkiyenin mutlak ve hudutsuz hâkimiyetini tevsik etti. Bu suretle birinci dünya harbinden beş sene sonra denilebilir ki kuzey üç Müslüman milleti kurtuluşlarını gerçekleştirmişlerdir. Büyük Rus kıtası hudutlarında ve Arap dünyasında kuvvetler nisbeti değişik idi. Batı devletleri, Rusya hadiselerinin Fırat ve Nil kenarlarında akisler yapacağından endişe etmiyorlardı. Arap milliyetçiliği isteklerini ancak batı fakat müterakki bir surette formüle edebilirdi. Bir taraftan Arap kurtuluşunun seyrî, bu gün dahi kararlı olmamak bakımından sürüncemede kalmıştır. Avrupada İngiltere ve Fransanın vaziyetlerindeki temevvüç, Arap milliyetçiliği karşısında onların hareket tarzlarına az çok tesir yapmıştır. Arapların manda, Mısırın himaye aleyhindeki mücadeleleri gelişmelerinin ilk safhasını teşkil etmektedirler. 1922 senesinden itibaren İngiltere Mısır üzerinden himayeyi kaldırmıştı. Fakat koyduğu ihtiyatı kayıtlar Nil vadisinin bağımsızlığını sadece nazârî bırakıyordu. Artık Nil vadisinin boşaltılması ve Sudan üzerindeki görüşmeler bağımsız Mısır krallığının 13 senesini ifade edecektir. Küçük Arap Asyasına tatbik edilen manda sistemi, Araplarca sömürge hakimiyetinin ancak gizlenmiş bir şeklinden başka bir şey olmadığı görüldüğü için başlangıçtan beri inatçı bir mukavemet konusu olmuştur. Netice vermeyen bir çok teşebbüslerden sonra İngiliz - Irak ittifak andlaşması 1932 senesi Irakta müttefik mandası yerine geçmiştir. 1935 senesine doğru Fransız mandası altındaki doğu devletleri için buna benzer bir şey hazırlanmıştır. Fakat Suriye ve Lübnanda yapılacak andlaşma projeleri sağ ve askerler partilerinin muhalefetleri yüzünden Fransız parlâmentosu tarafından tasdik edilmemişlerdir.

Filistini ilgilendiren tesviye tarzına gelince; bu mesele şiddetli anlaşmazlıklara yol açtı. İngiltere, Arapların mukadderatını bizzat tâyin etme hakkını Filistinde Yahudilerin bir millî yuva kurma talepleri ile telif etmiye kalkışmasıyla çözülmesi mümkün olmayan bir dâvayı tahrik etmiş

olduğunu çabuk anlamak mecburiyetinde kaldı. 1939 dan biraz evvel bu küçük memleket toprağı için mücadele edegelen her iki millet arasında bir uyuşma işığı görünmeksizin, Filistin mandası iç tezatlar yüzünden kendi kendini yıpratmıştı. Filistin müstesna olmak üzere Arap memleketlerinin 1939 senesinde eriştikleri veya erişmek üzere bulundukları kurtuluş derecesini ifade için şüphesiz en mükemmel müşterek tesmiye (Hudutlandırılmış Bağımsızlık) dır. Sömürge metodlarının Avrupa nüfuzunu muhafaza mahiyetinde olduğu hakkındaki fikir, artık zaman aşımına uğramış telâkki edilebilir. Arapların bağımsızlık arzularıyla büyük devletler menfaatlerinin devamını telife elverişli bir anlaşma formülü aranıyordu. Uzun vadeli iki taraflı ittifak andlaşmaları o zamandan beri aranan formül olarak göründüler. İşte bu suretle Irakla 1932, Mısırda 1936 andlaşmaları İngiltere tarafından imza edildiler. Ürdün ile İngiltere arasında ikinci umumî harpten sonra yapılan andlaşma dahi bu sisteme dahildir. Bu karşılıklı andlaşmalarda müşterek olan cihet şudur ki, bunlar, Arapların bağımsızlıklarını tanımakla beraber Fıratla Nil arasındaki sahayı İngiliz dünya menfaatleri bölgesi içinde mütalâa etmektedir. Büyük Britanya gerek barış ve gerek harp zamanında andlaşmalara imza koyan memleketlerde üstler kurmak hakkını muhafaza ediyordu. Fransa ile doğu devletleri arasında hazırlanan andlaşmalar da aynı modelden kopye edilmişlerdi. Bu andlaşmalar, 1919 senesindeki vaziyete nisbetle hiç şüphesiz Arapların bağımsızlıkları yolunda ehemmiyetli bir terakki kaydediyorlardı. Fakat anlaşılacak lâzımdır ki, bunlar nihai bir tesfiye sureti değil belki zarurî bir safhayı ifade etmektedirler. Bu safhanın devamı Arap âleminde taallük eden veya etmiyen ve fakat andlaşmanın imzası esnasında gelişmesi tahmin edilemiyen bir çok âmillerle ilgilidir. En müşkül meselelerin meselâ Sudan mukadderatı gibi henüz muallâkta kalması hadisesi şimdiden andlaşmaların nihayetlenmesini. beklemeden onların tekrar gözden geçirilmesi isteğinin ileri sürüleceğini göstermektedir. İki harp arasındaki iki on sene içinde yeni. Müslüman devletleri taslakları büyük doğu imparatorlukları enkazından çıktılar. Milli Türk ihtilâli, Anadolu toprağında hayret verici inşa ve tesis kudretlerini serbestletti. Bu değişik şartlar içinde ve diğer şekiller altında İran ve Afganistan iç bünyeleri kuvvetlendi. Mısır ve Irak sırasıyla 1930 ile 1940 arasında yakın doğunun bağımsız devletleri camiasına girdiler ve tahmin edilebilir ki bu yolda diğer Arap memleketleri de bunları takip edeceklerdir. Zaten Türkiye, İran, Afganistan ve Irakı birleştiren dörtler Sadabat Paketi ve Arap Birliği duygusunun ilk resmî tezahürleri, gibi müşterek çalışma maksadıyla tedbirler alınıyordu. İkinci umumî harp patladığı zaman yakın doğu tam manasiyle bir kurtuluş hareketi içinde bulunuyordu. Fakat harp İslam kıtasının statüsünü esasından değiştirecekti.

İkinci umumî harbin mahsulü :

İstanbulun Osmanlı Halife ve Padişahı Mehmet V. 1914 Kasım ayında, imparatorluğun muzdarip olduğu iç tezatları örtmek boş ümidi ile Peygamberin yeşil sancağını çekerek (Mukaddes cihat) işaretini vermişti. Bir çeyrek asır sonra ikinci defa dünyada kasırga koptuğu zaman bu suretle hareket edebilen hatta bir otorite benzerliği yapan kimse yoktu. İslâm kavimleri, büyüyerek kabuklarını patlatmışlar ve muhtelif müslüman memleketlerinde milliyetçilik hareketleri, menfaatlerini vuzuhla idrâk etmişlerdi. Büyük devletler arasındaki harp, Müslüman memleketlerinde 1914 senesinde husule getirdiği aynı aksi sedayı vermedi. İki tarafın her birinde oldukça taraftar vardı. Fakat umumî olarak iki muhasım taraftan birinin işleriyle kendi işlerini birleştirmek arzusu katiyen yoktu. İngilizlerin, Fransızların ve Rusların baskısını sarsmak arzusu vardı fakat hesap sonunda eskisinin yerine bir yenisini bulmaktan korkuluyordu. Bu itibarla Müslümanların büyük çoğunluğu bekleme safhasında kaldı. Türkler, milletlerinin varlığını her hangi bir suretle tehlikeye sokmak istemediklerinden tarafsızlıklarını bırakmak yolunda yapılan bütün teklifleri red ettiler. Afganistan dahi harp dışında muvaffakiyetle tutundu. Takdir etmek lâzım gelir ki bu memleketin harp sahalarından uzaklığı tarafsızlığım kolaylaştırmıştır. Irak ve Mısır, İngiltere ile olan anlaşmalarını bu devletin temennisi hilâfına olarak tatbik mevkiine koymak için hiç isticâl göstermediler. İran, yapabildiği kadar uzun müddet ihtiyatlı kaldı. Nihayet, eğer harbin son senesi içinde bütün Müslüman memleketleri - Afganistan müstesna - mihver devletlerine harp ilân ettilerse, bunu bilhassa birleşmiş milletlere iltihak fırsatını kaçırmamak için yaptılar. Harp yayıldıkça, tarafsızlık arzusunu çetin realite ile telif etmekte o kadar güçleşiyor ve Müslüman dünyası da coğrafi vaziyetinin kendisine mukadder kıldığı akıbetten kurtulamaz bir halde bulunuyordu. Yavaş yavaş Kafkas dağlarından Endonezyaya ve Fasa kadar Müslüman dünyası harbe girdi. Birinci dünya harbinin doğu seferleri 1941 ve 1943 seneleri arasında harp sahnesi olan İslâm memleketlerindeki harp hadiseleri karşılaştırılırsa bunlar, ikinci derecede ehemmiyetli mahallî harp hareketleri gibi görünürler. Bazı sebeplerle denebilir ki, ikinci dünya harbinin büyük kararları mütavassıt İslâm kıtası topraklarında tatbik edilmişlerdir. Çünkü yakın doğunun gösterdiği döner levha, iki ittifak zümresi için kati ehemmiyet arzettiştir. Türk boğazlarının uzun zaman kapalı kaldığı müddetçe - bu, 1944 sonbaharına kadar devam etmiştir - İran, en ehemmiyetli ve hatta mümkün olan tek irtibat yolunu Anglo - Saksonlarla Sovyet Rusyaya vermiştir. Beş buçuk milyon ton Anglo - Sakson harp malzemesi İran yolları ile Kızıl orduya teslim edilmiştir. Harbin taf-

silâtlı tarihi yazıldığı zaman, Sovyet Rusya cephesinin müdafaasında bu İran köprüsünün ne derece ehemmiyetli olduğu takdir edilebilecektir. Tahran, Kahire ve Yaltadır ki, müttefikler harbin ve harp sonrasının ana hatlarını çizmişlerdir. Coğrafi bir tesadüf icabıdır ki, bu üç konferans İslâm âlemi muhiti içinde vuku bulmuştur. Bu mutavassıt İslâm kıtası, her bakımdan Anglo - Sakson ve Rus ittifakının en hassas cümlei asabiye merkezi olmuştur. Bu vaziyet kıtanın yalnız iltisak noktası olmasından değil belki bu kıtanın, Avrupa kesimini uzak doğu muhasım blokundan ayırmasından ileri geliyordu. Bütün dünyayı kaplayacak modern bir harpte zafer hurma dalı, mutavassıt İslâm kıtasını kontrolü altında bulunduracak iki partiden birine raci olacağını XIX uncu asrın (Merkezi Avrupası) görmemezlikten gelmiyecektir. Kafkas ile Volga, İskenderiye ile Tunus arasındaki muharebelerin neticesi mihver devletlerinin vaktinden evvel kati bozguna uğramalarına sebep olmuştur. Mihver birliklerinin kuzey Afrikadan çekilişi, ikinci derecede bir harp cephesini terk etmek değil, belki sadece harp talihinin dönüm noktasını ifade ettiği Müslüman memleketlerinde bilhassa Türkiyede açıkça görülmüyordu. Harbin birinci senesi İslâm âlemine pek dokunmadı. Birinci sene, Alman - Sovyetler Birliği andlaşması dolayısıyla Rusların doğuda harekete geçmesi bakımından korkulu idi. Fakat bu görüş tarzı teeyyüd etmedi. Veygand ordusunun kurulması ile neticelenen İngiliz - Fransız tedbirleri maksatsız kaldı. Ancak İtalyanın harbe girmesi, Fransa ile yapılan mütareke yeni harp sahnesinin (İslâm âlemi) perdesini kaldırdılar. Mihver, artık Libyada ve Habeşistanda hareket üslerine malik olduklarını ve Alman - İtalyan nüfuzunun Fransız mağribinde ve doğu Fransız mandalarında müsait zemin kazanabileceğini zannediyordu. 1941 senesi zarfında, yakın doğuda bu tehlikeli düşman nüfuz yuvasından kurtulmak maksadıyla İngilizler bir çok hareketlere baş vurdular. (1941 Ocak - Mayıs) da İtalya doğu Afrika seferi her şeyden evvel Nil vadisi üzerine çöken tehlikeyi bertaraf etti. Irakta İngilizler, Raşit Ali El Geylânî rejimi ile anlaşmazlığa düştüler. Arap milliyetçilerinin hâkimiyetine çabucak nihayet verdiler ve kendileri ile iş birliği yapanları iktidara getirdiler. Biraz sonra İngilizler ve General Dö Golün birlikleri Vişi Yüksek komiserliğinin kendilerini terk ettiği Suriye ve Lübnana giriyorlardı. Müttefiklerin temizleme hareketlerinin sonu, tarafsızlığı, Rus - Alman harbinin başlangıcı ile ve onu takip eden İngiliz - Rus ittifakı ile nihayet bulan İranda yapıldı. Kısa notalar teatisinden sonra İngiliz ve Sovyet birlikleri 1941 Ağustosunda memleketin büyük bir kısmını işgal ediyorlardı. Bu suretle, İngiltere ile Rusya arasında irtibat tesis ve temin edilmiş oldu. Bunların İrana girişleri, İslâm merkezi için yapılan mücadelenin birinci roundına nihayet verdi. Müttefikler, Libyadan ve Kafkasların kuzeyindeki ileri mevzilerden itibaren

Kıskaçvari kuvvetli bir hamlenin hazırlıklarını yapmışlardı. Fakat 1942 senesi başında Japonlar, Malezyaya taarruz etmeye başladıkları zaman İslâm âleminin güney - doğu ucunu dahi harp tehdit etti. 1942, İslâm mutavassıt kıtasının zaptı için yapılan büyük muharebenin çatıştığı senedir. Japonlar, Malaka ve Endonezyayı zaptettiler. Az zaman içinde Müslüman nüfusunun beşte biri Avrupa sömürge hâkimiyetinin yıkılışına şahit oldu. Mütavassıt kıtanın batı kesiminde düşman orduları Kafkasya ve Nil vadisinin ele geçirilmesi için harbe giriyorlardı. Fakat son baharın sonunda harpler, müttefiklerin lehine nihayet buluyorlardı. Stalingrat, Elalemeyn ve Tunus önünde (Müslüman harp sahnesi) sayfası çevrildi. 1943 yazında Alman - İtalyan birlikleri teslim oldukları zaman harp hareketleri yeniden Müslüman memleketlerinden uzaklaştı. 1945 senesine kadar muharebe yalnız Güney - doğu Asyada devam etti. Harbin son safhasında yakın doğunun merkezleri Ruslarla Anglo - Saksonlar arasında yeni bir tansiyonun ilk alâmetlerini görüyorlardı. Dünyanın bu kısmının mukadderatına Almanyanın siyasî müdahalesi bu defa dahi ancak geçici bir fasıla olmuştu. Onun iki dünya harbi esnasında ve onlardan evvelki müdahalesi İngilizlerle Rusların birleşmelerini mümkün kılmıştı. Almanya bertaraf edildikten sonra mutavassıt kıtanın mukadderatı kara devleti ile deniz devleti arasında yeniden devamlı ve muayyen bir rekabet konusu oldu. 1943 den itibaren git gide çoğalan bazı alâmetlerle Rusların güney hudutlarına ait eski taleplerini yeniden ele almak zamanının yaklaştığını his ettikleri istidlâl ediliyordu. Bu suretle henüz Alman ve Japonlarla muharebe devam ederken Sovyet diplomasisi, kuzey İran, Kafkasya hududu ve Türk boğazları meselesini ortaya atıyordu. Sovyet dış işleri komiserliğinin temsilcisi, kuzey İran petrol imtiyazını istemek için Tahrana geldi. Moskovada Molotof, 1925 Türk - Rus dostluk andlaşmasının değişen milletlerarası vaziyete tekabül etmediğini Türk sefirine bildirdi. İşte ikinci dünya harbi esnasında yakın doğu tarihinin büyük hadiseleri bunlardan ibaret oldu.

Müslümanlar, harp sonunda müttefiklere çeşitli teklifler verebilirlerdi, Her şeyden evvel umumî bakımdan. 14/Nisan/1941 Atlantik paktı ile müttefikler harp gayelerini tâyin ve tesbit etmişlerdi. Paktın üçüncü maddesi, bütün milletlere hükümet şeklini seçmek hakkını bahşediyordu. Milletlerin idarelerini kendilerinin tâyin etmesi hakkına ait beyanat, 25 sene evvel Vilson prensiplerinin doğurduğu ümitleri Müslüman dünyasının büyük bir kısmında uyandırmıştı. Pakt, ancak umumî prensipleri ilân etse bile doğunun bağımsızlık iradesi üzerindeki nüfuzu küçümsenemez. Atlantik Paktı ve hiç bir maddî taahhüdü müstelzim olmıyan debdebeli beyanat dışında İngiliz ve Fransızlar harp esnasında maddî waitlerde bulunmuşlardı.

1941 yazında, İngiliz - Fransız birliklerinin manda altındaki doğu bölgelerine girmelerinden sonra General Katru (Hür Fransa) namına ahalیه bir beyanname yaymıştı. Bu beyannamede kendisinin mandayı kaldırmak ve Suriye ve Lübnana hürriyet ve bağımsızlık getirmek için geldiği anlatılıyordu. Fransızlar vaatlerini tutmakta tereddüt gösterdikleri esnada millî hükümetler 1943 son baharında Beyrut ve Samda işleri ele aldılar. 1946 da son İngiliz - Fransız birlikleri, arkalarında iki bağımsız Arap devleti bırakarak bu memleketleri tahliye ediyorlardı.

İtalya, 1947 barış andlaşmasıyla Afrika sömürgelerini terk mecburiyetinde kaldı. Birleşmiş milletler umumî assamblesi bir Arap memleketi olan Libyaya bağımsızlık verdiği zaman, İtalya sömürge imparatorluğunun sonu bilhassa kuzey Müslüman Afrikadaki tesirini kaybetmemiştir. Uzun ve çetin münakaşalara yol açan İtalyan sömürgelerini ilgilendiren kararda, memleketin katiyen İtalyan hâkimiyetine tekrar düşmemesini Bingazi sünusilerine taahhüt eden İngiltere hükümetinin harpteki bir vaadi rol oynadı. Endonezya birleşmiş devletlerinin kuruluşu ile güney - doğu Asya Müslümanlarının çoğunluğu bağımsızlıklarına kavuşuyorlardı. Fakat İslâm dünyası bakımından en büyük hadise şüphesiz Büyük Britanyanın Hindistana bağımsız bir dominyon statüsü vermek vadini takip eden gelişmedir. Netice, yalnız Pakistan, büyük bir İslâm devletinin doğuşu ile kalmadı, aynı zamanda iki asır boyunca İslâm âleminin kaderine ağır basan Hindistan emniyetinin büyük dünya politikası prensibi de 1947 senesinde İngilizlerin çekilişi ile tamamen değişmiş oldu.

Birinci Dünya harbi İslâm milletlerine kurtuluş işareti verdi. Fakat itiraf etmek lâzım gelir ki bu kurtuluş Avrupa hegemonyasına esasından tesir yapmadı, Nasyonalizm ile emperyalizm arasındaki anlaşmazlık, sömürgeci devletler için bir iç mesele, büyük dünya politikasının ikinci derecede bir hadisesi olarak kaldı. Batı devletleri, doğu kurtuluşunun kontrollerinden kaçabileceğinden korkmuyorlar ve 1939 yazında hiç kimse, İslâm dünyasının bağımsızlıktan daha çok uzak kalmasına itiraz etmiyordu. Fakat ikinci dünya harbi; esasından Müslüman memleketlerinin milletlerarası vaziyetini değiştirdi. Eğer 1939 senesinde bağımsız milletler, İslâm haritası üzerinde mücerret noktalar halinde idiyse, on sene sonra vaziyet tamamiyle aksine dönmüştü. Metbu memleketler bu gün azınlıkta ve ancak bazı kıvrım noktalarında görünmektedirler. Umumî surette denebilir ki, Müslümanların yüzde kırkı ikinci umumî harp esnasında ve harpten sonra Avrupa tabiiyetinden bağımsızlığa geçmişlerdir.

Birleşmiş Milletler, sömürülen milletlerin kurtuluşunu muayyen sebeple meşrulaştırmak suretiyle Asya ve Afrika milletlerinin kaderlerini

bizzat kendilerinin tâyin etmesi prensibini âlemşumûl mahiyette tanımışlardır. Gelecekte, bu prensibe aykırı hareket edecek bir devlet, dünya efkârı karşısında itibarım kaybetme tehlikesine düşecektir. Sömürgecilik aleyhdarlığı, asrımız zihniyetinin bir ifadesi olarak bilinmektedir. Fakat izahı yeter derecede değildir. Kıymetler kademesindeki bu değişiklik her şeyden evvel kuvvetler nisbetinde husule gelen değişikliğe aksetmektedir. Onlara cezai mahiyette ciddî kan kayıplarına sebep olan ikinci umumî harpten sonra batı devletleri, kendi kuvvetleri ile İslâm milletleri gelişmesini kontrol ve idare etmeye muktedir değillerdir. Bu devletler ne maddî kuvvete ne de zarurî politik elastikiyete malik bulunmuyorlar, işte eski sistem üzerine doğu politikasını idame için yapılan muhtelif teşebbüslerin başarısızlıkları bu suretle izah edilebilir. '

Batının kudreti, artık Birleşik Amerika Devletlerinin askerî ve İktisadî kuvvetine dayanmaktadır. Bu devletler, Müslüman memleketleri ile olan münasebetlerinde sağlam esaslar aramak yolundadırlar. Atlantik bloku orta Asya arasındaki dünya muvazenesi devri İslâm milletlerine yeni manzaralar vadetmektedir. Tecrübeli ve inatçı hareketsizlikte yeni şekillerin batı ve elemli açılışı arasında İslâm hilâli kararsız ışığını aksettirmektedir.

GALEYAN VE HEYECAN HALİNDEKİ MİLLETLER

Yazan :
F. W. Fernau

Çeviren :
Burhanettin TEKER
Emekli Valilerden

Araplar : Kırılmış ümitler

Suriyedeki gizli komiteler. Arap kitapları, Arap milliyetçiliğinin başında gelirler.

Basın ve yayın, milliyetçilik yolunu açmak hususunda Arap dünyasında olduğu kadar isabetli tesirlerini nadir olarak göstermişlerdir.

Osmanlı istilâsını takip eden inhitat asırları müddetince Araplar, büyük kültürel tesislerinden biri olan Arap edebiyatını terk etmişler veya tamamen unutmuşlardı. Muhtelif lehçeler, müşterek veraset olan Kur'an lisanını söndürüyordu. Üstün Arap üslubu orta çağ devrine çakıldı ve Romen dünyası lâtincesinin akıbetine uğradı. Araplar bu suretle kendilerini parlak devre bağliyan manevî rabitaları yavaş yavaş kaybetmişler ve Arapça konuşan muhtelif memleketler bir vilâyet hayatı içinde yan yana ve tarihsiz yaşamışlardı.

Müslüman, hristiyan, düzü ve şiiilik şuuru vardı. Fakat Arap şuuru yoktu. -

Arap dilinin hayatı ancak 150 seneden beri İstanbul ve Kahire modern basın evlerinin bastıkları ilk kitaplardan sonra yeniden canlanabildi. Fakat Suriye topraklarında modern millî şuurun yaratılması şerefi batı misyonerlerine aittir. Eğer modern Arap medeniyetinin beşiği aranırsa bunu, ancak Suriyede bulmak mümkündür. Bu söz yalnız hali hazır Suriye Cumhuriyetini değil belki Torosların güneyinden Sina yarımadasını ihtiva eden bütün bir memleketi ifade eder. Akdeniz sahilindeki doğu memleketleri batı ile olan bağlarını tamamiyle kesmemişlerdi. Çünkü Suriyenin Arap hristiyanları topluluğu büyük avrupa devletlerinin müzaharetini idame ve muhafaza etmekte menfaattar idiler. Bilhassa orta çağda Romen kilisesine bağlı bir küçük topluluk tesis eden Lübnanlı Maruniler, gelenek olarak Katolik Avrupaya teveccüh etmişlerdi. İçlerinde Cezvitlerde

bulunan Fransız din misyonerleri bunlarla içten gelen iyi münasebetler kurmuşlardı. Amerikan Protestanlığının habercisi olan ilk Protestan misyonerleri 1820 senesinde Maltadan Beyruta geldiler. Fakat kuvvetlice İslâm olan bir memlekette dinî muvaffakiyetler ancak mahdud olabilirdi. Yeni gelenlerin nüfuzu dinî hülûle mukabil ancak kültür sahasında büyük oldu. Amerikalılar Beyrutta bir basın evi kurdular. Arapça okul kitapları bastırdılar. Bir kaç on sene içinde, Arap öğrencilerini okutacak bir çok okullar yaptırdılar. İstikbaldeki Beyrut Üniversitesinin çekirdeğini teşkil eden ve 1866 senesinde tesis edilen (Suriye Protestan Koleji) Arap doğunun ilk modern üniversitesi olmakla iftihar edebilir. Amerikan tesisinden bir kaç sene sonra sırasıyle Cezvitler de geldiler ve (Sen Jozef) Üniversitesini tesis ettiler. Lübnan limanının bu iki üniversitesinde Arap memleketleri aydınlarının büyük bir kısmı doktor, avukat, fen adamları ve devlet memuru olarak tahsillerini aldılar.

Anlaşıyor ki, yabancı misyonerlerin ilk öğrencilerini ekseriyet itibariyle Hristiyan Araplar teşkili ediyor ve bidayette Müslümanlar, yabancılar tarafından idare edilen Hristiyan okullarına alınmıyorlardı. Mamafih müşterek Arap menfaatleri hissi uyandıkça, Suriyede muhtelif dinî toplulukları birbirinden ayıran uçurum yavaş yavaş kapandı. Aydın Arap gençliği tarafından incelenmesi derinleştirilen batı kültür dâvalarına zemin olan tahsil muhitleri kısa zamanda Müslüman ve hristiyanları birbirine yaklaştırdı. Beyrutun edebî toplantıları, romantik bir sarhoşlukla Arap medeniyetinin azametli mazisini hatırlattılar. Osmanlı hakimiyetinden ve Arap dünyası üzerine çöken tazyikten bahsetmeğe başladılar.

(Araplar, ayaklanın, uyanın) ateşli manzumelerini okumak için akşamları kapalı kapılar arkasında dostlar arası toplantılar yapılyordu. Milliyetçilikle doğan bu şiir, Arap milletlerinin uyanış hareketine ismini verdi. Osmanlı makamlarının teyakkuz ve takipleri karşısında bu hürriyet ve istiklâl mutaassıplarına bir imkân kalıyordu : Gizli komitalar. Suriye Protestan kolejinin beş talebesi, 1875 senesinde edebî bir cemiyet kurmak maskesi altında siyasî maksat güden bir komitanın teşkili için toplandılar. Osmanlı idaresi aleyhinde ilânlar hazırlamağa başladılar. Suriyenin büyük şehirlerinde taraftarlar topluyorlardı. Fakat Abdülhamidin polisi milliyetçilerin hayatını o kadar tahammül edilmez derecede baskı altında bulundurdu ve düşünme hürriyetlerini o kadar kısıtı ki Suriye aydınlarının ekserisi sultan kolunun erişemeyeceği Mısıra kaçmayı kararlaştırdılar. Bu Suriye göçmenleri orada günlük ve mevkut büyük Arap gazetelerini tesis ettiler ve Abdülhamit devrinde Kahireyi geniş mikyasta Arap rönesansının iltica edecek yeri haline getirdiler. Takla biraderler, dünya çapında, en ehemmiyetli Arap gazetesi haline gelen (Elehram) ı

neşrettiler. (Faris Nimr) (Elmukaddem) büyük gazetesini tesis etti ve bugün Suriyeliler, Arap âlemi umumî fikirlerine ehemmiyetli surette nafiz olan Kahire neşriyatına bir tercih veçhesi vermektedirler.

Bidayette Araplar, Sultanın mutlak idaresini yıkan ve yerine meşrutiyeti ikame eden 1908 genç Türkler ihtilâlinin muvaffak olmasına sevindiler. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu nüfusunun yarısını temsil ettikleri için muayyen bir derecede muhtariyete kavuşacaklarını ümit ediyorlardı. Fakat birinci sevinci acı bir inkisar takip etti. İstanbul Jön Türkleri ile Arap milliyetçileri arasında, münasebetin kesilmesi kaçınılmaz bir hale geldi. Arap milliyetçilik hareketi, o kadar dal budak salıvermişti ki buna hakim olabilmek polis kuvvetleri için gayri mümkün oldu. 1875 senesindeki cemiyetten daha kuvvetli yeni gizli komitalar, genç milliyetçiliğin faal unsurlarını topladılar. Bu cemiyetlerden üçü gelecekteki istiklâl'e yoi açtılar. Bu cemiyetlerin karakterleri pek az değişiklik arz ederler. Azalarının miktarı mahdud olduğu gibi cemiyete yeni girecekler için de konmuştur. Suriye şehirlerinin büyük aileleri, Osmanlı ordusundaki Arap subayları bu milliyetçi cemiyetlerin listelerini isimleri ile doldururlar. Bu isimler daima aşağıdaki hususiyetlere göre sıralanmıştır: Evvelâ Osmanlı İmparatorluğu düşmanlığı, sonra İngiliz ve Fransız hâkimiyetine muhasım olmak. Bunlar arasında Aslanların Dürzü kabilesine, Nakkaşibilere, Filistinli Abdülhadilere, Asâlıler ve Şamlı Mardama tesadüf edilir. Bundan başka Iraklı Nuri Sait Paşa ve sonradan şöhret sahibi olan diğer bir çok isimler de bulunmaktadır. Nüfuzlu üç gizli komitanın en kıdemlisi (El Kâhtaniye) 1909 senesinde teşekkül etmiştir. İsmi, bu teşekkülü canlandıran ruhu ifade etmektedir. Çünkü efsanevî Katan ecdadının adını seçerken bunu Arap tarihinin doğuşuna bağlamak istemişlerdir. Bu komitanın şefi Mısır menşeli asker Aziz el Mısri idi. Bu adam, Jön Türk ihtilâlinde faal vazife de almıştı.

İstanbul Hükümeti tarafından muhtelif milletlere muhtariyet ve kendilerini bizzat idare etmek hakkı verilmek şartı ile Araplar için dahi Osmanlı İmparatorluğunun devamı lüzumuna kani idi. Kahtaniyenin programı, Osmanlı İmparatorluğunun Arap ve Türk monarşilerden müteşekkil federatif bir istihale geçirmesini istiyor ve El Mısri etrafındakilerin ilk düşüncelerine göre bu iki siyasî teşekküldeki Türkler ve Arapların aynı hükümdara tâbi olmaları lâzım geleceği tasavvur ediliyordu. Fakat Aziz El Mısri, bu teşebbüsün muvaffak olmasında pek az şans olduğunu anladı ve bundan sonra projesinin tahakkuk etmesi için Osmanlı ordusunun Arap subaylarını vazifelendirmek suretiyle Arap milliyetçiliğini kuvvetlendirmekten başka çare olmadığını düşündü. 1914 senesinin başında (El Aht) kuruldu. Bu, Arap menşeli subayların gizli bir komitası idi. Bu komitada.

Irak unsurları genişçe temsil edildiği için şimdiye kadar Arap uyanışının dışında kalan Irakın da samimi bir istekle Arap millî isteklerine katıldığı görüldü ve Musul ve Bağdatta El Ahtın iki şubesi açıldı. Fakat Türkler bu gizli faaliyeti anladılar ve Aziz El Mısırî Türk polisi tarafından muvakkaten tevkif olundu. Fakat bu tevkif Mısırlı Arap milliyetçisi El Mısırînin sayası faaliyetine mani olamadı. İkinci dünya harbinin başlamasından biraz evvel El Mısırî Mısır orduları erkânı harbiyei umumiye reisliğine tâyin olundu ise de İngilizlerin itimadım haiz olmadığından memuriyetinden affedildi. General Nakip'in iktidarı ele almasını müteakip ihtiyar Aziz El Mısırî yine politika sahnesinde görüldü. El Fatat genç Araplar gizli sivil komitesi, Arap millî hareketinde en devamlı nüfuz malik bir komitadır. Arap milliyetçileri Suriyeye gelmezden evvel Pariste 1911 senesinde bir kaç Arap öğrencisi etrafında toplandılar. Genç Araplar, bilhassa Suriyenin en göze görünür Müslüman ailelerini komitaya kaydediyorlardı. Halbuki Kahtaniyye gizli komitesi, âzalarından birinin ihaneti üzerine faaliyetini tatil mecburiyetinde kaldı ve El Aht subaylar birliği faaliyetinin sahası da darlaştı.

1914 - 1915 Senelerinde Fatat elemanları Arap millî hareketini nazari münakaşa sahasından hakiki hareket sahasına intikal ettirdiler. Türkler ve Osmanlı İmparatorluğu ile münasebet mevzuunda Arap milliyetçilerinin fikirleri uzun müddet ayrılık gösterdi. İstanbul hükümetinin merkezîyetçiliğine şiddetle muhalif olmalarına rağmen Araplar arasında mühim bir ekseriyet, kati istiklâle doğru adım atmayı istemiyordu. Fakat Padişah Almanya ve müttefikleri tarafından harbe girdiği vakit hadiseler Arap muhtariyeti fikrini pek çabuk geride bıraktılar. Bu tarihte Arap milliyetçilik hareketi başında bulunanlar, Arapların tam bir istiklâle kavuşmasına karar verdiler ve Osmanlı İmparatorluğunun düşmanları tabiatıyla Arap milliyetçilerinin müttefiki oldular.

Arap Kırallığı hülyası: 1915 Mayısının bir gününde Samda El Aht ve El Fatat iki gizli komitanın âzaları ile Mekke şerifinin o zaman 30 yaşında olan üçüncü oğlu Emir Faysal toplandılar. Harp esnasında idi. Suriye yi kontrol altında bulunduran uyanık Türk makamlarının milliyetçilerle Şerifin murahhasları arasında tertiplenen esasları hiç bir suretle öğrenmemeleri gerekiyordu. Harpten bir kaç sene evvel Türkler, Mekke Şerifliği payesini İstanbulca fikirlerinden şüphe edilmesine rağmen Haşimi Hüseyine vermişlerdi. Gerçekten İslâmın mukaddes yerlerinin idare makamı, Şerife büyük bir dinî kudret vermiyordu. Fakat Araplar ve Müslümanlar üzerinde büyük otorite tesis etmesine yardım ediyordu. Bu vaziyet, politik ihtiraslar taşıyan Hüseyin gibi mahir bir adama bazı şeylere teşebbüs etmek imkânını hazırlıyordu. Hüseyin, vazifesinin politik bir

maksada hizmet edebileceğini tahmin ediyordu. Bu maksat, Haşimileri Arap milli hareketi başına getirmeyi kolaylaştırıyordu. Bu Peygamber torununun tasavvur ettiği büyük Arap kıratlığı romantik fikri, Suriye şehirlerinde büyüyen milliyetçilik hareketin benimsenmiş mevzuları ile ancak sathî bir yakınlık arz ediyordu. Bununla beraber esasta yollar ayrılmıyordu. Maksadına erişebilmek için, Şerif Hüseyinin büyük devletler arasında bir müttefike ihtiyacı vardı. Onu aradı ve Büyük Britanyanın Kahire temsilcilerinin şahsında buldu. Türk - İngiliz silâhlı ihtilâfı ona büyük bir fırsat verdi. İngilizlerle bir ittifak akdetmeden evvel Şam milliyetçilerinin kendisini takibe hazır olup olmadıklarını ve bu ahitnameye ne gibi şartlar dermeyer edeceklerini bilmek ve bundan emin olmak istiyordu. Emir Faysal, Suriyelilerin fikirlerini anlamaya ve müşterek bir hareket için onların muvafakatlarını getirmeye memur edildi. Şamda Türklere karşı açık bir mukavemetin ve İngilizlerle bir anlaşma yapılmasının tehlikeleri dikkat ve ihtimamla gözetiliyordu. Emir Faysalın adamlarından biri protokolde tafsilâtiyle izah edilen Arapların şartlarını ayakkabılarına dikilmiş bir halde Türk hatlarını geçerek Mekkeye götürdü. Bu Şam protokolü bu gün dahi âläka uyandırmaktadır. Çünkü bir çok bakımlardan sonraki gelişmenin gölgelediği Arap millî hareketinin ilk maksatlarını aydınlatmaktadır. İngiltere ile bir askerî ittifakın aktine esas olarak, Akdenizle Basra körfezi arasında ve Suriyenin kuzeyinden Hint denizine kadar bir Arap istiklâlinin teminatını ileri sürmektedir. Samda tesbit edilen bu esas üzerinde Şerif Hüseyin, 6 aydan fazla İngilterenin Mısır komiseri Sir Hanri Mak Mahon ile münakaşa etti. Hudutlar meselesinde bazı ihtiyatî kayıtlar müstesna olmak üzere Komiser, hükümetinin müstakil bir Arap devletini garanti etmeye ve tanımaya tam manası ile amade olduğunu bildirdi. Şerif, Sir Hanri tarafından verilen teminatı tatminkâr bularak açıktan açığa İngilizleri iltizam etti ve 1916 yazında Suriye kanadında Arap ayaklanmasının işaretini verdi. 1918 de Türk - Alman kuvvetlerinin hezimetini ona, halifelerin eski sitesinin (Şam) kapılarını açtı. İstiklâl ve Arap birliğinin zamanı çok yakın görünüyordu. Fakat Arap millî hareketinin merkezi olan Şamdaki Faysal hükümeti pek az sürdü. İngilterenin dünya politikası muvazenesinde Avrupadaki müttefiklerine karşı olan taahhütleri Araplarla yapılmış ittifaka ağır bastı ve batı devletlerine cemiyeti akvam tarafından verilen mandalar, istiklâl bekleyenleri acı bir inkisara uğrattı. Beklenen birliği tahakkuk ettirecek yerde memleketleri manda altında üç parçaya bölündü: Filistin, Suriye-Lübnan ve Irak.

İşyani takip eden hadiseler, Arap milliyetçiliğinde o kadar derin ve devamlı intibalar yarattı ki eğer bu hadiseleri bilmesek bunu bugün an-

layamayız. Arap milliyetçileri İngiltere ile yaptıkları ittifakta aldandıklarını anladılar ve şaşkınlıkları eski müttefiklerine karşı pek çabuk kırılganlık ve güvensizliğe çevrildi. Halen Araplar arasındaki anlaşmazlık ve buhran bu tarihten başlar. Mandaların eski bir hatıra olmalarına ve onların yerine müstakil Arap devletlerinin geçmesine rağmen teessürleri aralarındaki münasebetleri bulandırmaktan geri kalmamaktadır.

Şerif Hüseyin, menfasında ızdırap içinde öldü. Haşimî hanedanı, eski Hüseyinin fikirlerini ihtirasla yeniden ele aldı, ve büyük Arap kıratlığı tahtı iddiasına devam etti. Hüseyinin oğlu Faysal Irakta, Abdullah Ürdün sahillinde babalarının izleri üzerinde yürüdüler ve manda altındaki memleketlerden biri olan Irak, istiklâlîne kavuştuğu zaman Arap birliğinin (Piemont) olacağı ümitleri parladı. Faysal, 1934 senesinde bütün Arapların göz yaşları içinde ölüverdi ve Abdullah artık Haşimi'lerin basma geçti. Ürdün kıralı, bütün hayatı boyunca büyük Haşimi kıratlığı peşinde ısrar ve inatla koştu. Kardeşinden yaşlı olmakla beraber Abdullah, Faysalın haiz olduğu nüfuza malik değildi. Yorulmadan Ammandaki sarayında büyük Arabistan hülyalarını boşuna takip etti. Ölümünden evvel de Ürdünle Irakı birleştirmeye çalıştı. 1951 Temmuzunda Ömer camisinin merdivenlerinde öldürüldüğü zaman Haşimi hanedanı tanınmış bir şeften mahrum kalıyordu. Nesiller boyunca Haşimi fikirleri gelişmişti. Hüseyinin iki küçük oğlu Irak'da Gazi, Ürdünde Tallal, ecdadının hanedanlık fikirlerinden ziyade Arap milliyetçiliğine daha ziyade temayül gösteriyorlardı. Saltanatları çok kısa oldu. Küçük oğulları henüz tahta çıkamadılar. Genç neslin hangi yolu takip edeceği hakkında bir şey söylenemez. Bu, bulanık görünen Arap geleceğinin bir sırrıdır. Haşimiler, bilhassa Samda ilk partizanlarını topladıkları yerde daha sert bir mukavemetle karşılaşıyorlar. Halifelerin eski merkezi, Arap birliğinin birinci avukatı seçilmiş sanılıyor ve Suriyenin büyük aileleri, genç Araplar hareketinin hatırası olarak İslâm dünyasının uyanışında kendi kendilerine bir tekaddüm hakkı bağışlıyorlardı. Ne Irak, ne de zavallı doğu Ürdün Suriye eşrafının gözleri önünde Arapların başında olmak iddiasında bulunamıyorlardı. Hicazdan gelen Haşimi'lere tâbi olmak düşüncesi, eski geleneğe göre politikayı bir aile meselesi olarak telâkki etmeğe alışmış olan Suriyeli aile klanlarının gururuna dokunuyordu. Nitekim cumhuriyeti de kendi telâkkilerine uygun bir hükümet şekli olarak kabul ediyorlar. İşte bundan dolayıdır ki, Şam, Haşimi monarşisine karşı daima muhasım kalmıştır. Mamafih bu noktada Suriyenin tabii müttefikleri eksik olmuyordu.

Müslümanlarla Hristiyanların mütecanis bir cemiyet teşkiline muvaffak oldukları Lübnan, zengin tüccar aileleri cumhuriyeti dahi Müslümanlarla hristiyanlar arasında teessüs etmiş muvazeneyi tehlikeye düşü-

recek ve tehdit edecek olan büyük bir Arap devletinin kurulması lehindeki propagandalara karşı bir nevi soğukluk gösteriyordu. Suriye cumhuriyetlerinin en iyi ve tabii müttefiki Kral İbni Suut idi. Eski bir husumet, Haşimileri Suudi ailesine muhalif bulundurmaktadır. Çünkü Şerif Hüseyin ve oğulları, Çöl kralının kendilerini 1924 senesinde doğdukları Hicazdan kovmasını hiç bir suretle affetmemişlerdir. İbni Suut, bir gün Arap yarımadası üzerindeki hükümranlığım tehdit eder endişesi ile Haşimi kudretinin büyümesine müsaade etmekte bir menfaat görememektedir. Bir taraftan Haşimiler, diğer taraftan Şam ve İbni Suut arasında Arap birliğine verilecek şekil üzerinde baş gösteren anlaşmazlık son derece karışıktır. Bu anlaşmazlıklar, yalnız her Arap memleketinin büyük devletlerin menfaatlerini hesaba katmalarından değil belki İçtimai dâvalardan doğan iç buhranlardan ve yeni neslin ileri hareketinden dolayı daha da karışmaktadır. İstiklâl mücadelelerinde büyük arazi sahiplerinin nüfuzları devlet ve cemiyet bünyesinde yapılması zarurî görülen İslahat ile yavaş yavaş tehdit altına giriyordu. Çok yakın Kemalist Türkiye misali Arap milletlerinin gözlerinden kaçmamıştır.

Kültürlü gençlik, yetişmeye başlayan mutavassıt tüccar sınıfı eski Türk devri nesline veya Arap isyanına nisbetle yeni fikirleri temsil ediyorlardı. Müesses eski rejime muhalefet, memnuniyetsizliği büyüyen ordu saflarında bile görünüyordu. Reformist politikacılar tarafından desteklenen Irak ordusunun bir kısmı meşhur hükümet darbesini yaptığı zaman mümbit hilâl Arap devletlerinin birincisi, istiklâle kavuşan Irak 1936 senesinde ilk ihtarını işittirmişti. Teşebbüsün politik şefinin şahsiyeti Hikmet Süleyman, tabiatıyla Türk arıyer - plânına ihanet ediyordu. Kardeşi Mahmut Şevket Paşa 1908 -1909 genç Türkler ihtilâli esnasında Makedonyada bir Türk ordusunun kumandanı olarak şöhret kazanmıştı. Mamafih Bağdatta yeni şahsiyetlerin hakimiyeti kısa sürdü. Programlarını tahakkuk ettirmek zamanını bulmadan eski politikacılar yerlerine geçtiler. Bu gün, hadiseye Irak hükümet darbesinden mücerret olarak Arap âlemi gelişmesinde kati bir dönüm noktasını bildiren bir âlâmet kıymeti verilmekte ittifak edilmektedir. Arap milliyetçiliğinin ihtiyar bekçisi, büyük arazi sahiplerinin imtiyazlarını ihtirasla müdafaa eden ve meşrutî parlâmenter rejim maskesi altında iktidarı muhafaza eylemek iddiasında bulunan muhafazakâr ve feodal nizam ile iş birliği yapıyordu. Bu suretle batı Avrupa milletlerinin asırlar boyunca mücadele bahasına kazandıkları hakiki demokratik esaslar dış görünüşleri muhafaza edilen bir demokraside hakikatte mevcut değildi. Bu, ilk sarsıntı ile yıkılacak bir (Paşalar demokrasisi) idi. Filistin harbindeki Arap hezimet, bu demokrasiye ilk darbeyi indirdi. Şaametli gölgesi uzun müddet daha yakın doğu

ufuklarını karartan Filistin buhranı nasıl patlak verdi? Milletler arası geçmiş hadiseler İslâm dünyası kadrosunu aşar. Araplara gelince; ihtiyar Mekke Şerifine bir defa daha yeniden dönmek lâzımdır.

(Şam, Humus, Hama ve Halep kazalarının batısında bulunan Suriye kısımları mevsukiyetle Arap değildirler ve bundan dolayı gelecekteki devletin hudutları dışında olmaları icap eder.)

İngiliz Yüksek Komiseri Sir Hanri Mak Mahonun 24/Kasım/1915 tarihiyle şerife vermiş olduğu notanın katiyet ifade eden cümlelerinden birinde bu cihet böylece tebarüz ettirilmişti. Coğrafi bir sarahat modeli olmıyan Sir Hanrinin formülü, doğudaki Fransız menfaatlerini siyanetten başka bir maksat gütmüyordu. Fakat yukarıda isimleri geçen yerlerin batısında bulunan Suriye kısımlarının Filistin içine alınmaları şeklinde bu notanın sonradan yapılan tefsirinden vahim hadiseler çıkabilirdi ki bu görüş kuvvetle münakaşayı davet edebilirdi. Araplar politik ve İdarî değil, coğrafi bir mefhumdan ibaret olan Filistin hakkında notada ihtirazi bir kayda temas edilmediğine ve binaenaleyh istiklâli vadedilen Arap bölgelerinin bir parçasını teşkil ettiğine samimiyetle inanıyorlardı. İngilizlerin Filistinde Yahudilere milli bir yuva vadetmek suretiyle aynı memleket hakkında ikinci bir taahhüde girdiği öğrenilince Arapların hayret ve hiddetleri çok büyük oldu. Arap milliyetçileri kendilerine garanti edilen devlet şeklinin dokunulmazlığında ısrar ediyorlardı. Yahudiler hakkında hiç bir husumet hissi beslemiyorlardı Siyonist kolonileri uzun müddetten beri huzur ve sükûn içinde itibarlı olarak Araplar arasında yaşamamışlar mıydı?

Birinci umumî harbin sonunda nüfusları, Filistin nüfusunun onda biri kadardı. Araplarla Yahudiler arasında bir anlaşmaya varılması imkânsız görünmüyordu. Netekim, Emir Faysal ile Siyonist şefi Hayım Vayızman arasında bir buluşma oldu. Vaizman, yahudilerin Filistinde katiyen bir İsrail hükümeti tesis etmek niyetinde olmadıklarına dair teminat verdi. Diğer taraftan Faysal, Arap birliği hareketi adına milli bir Yahudi toprağına kavuşmak hususundaki siyonist emellerinin meşruiyetini tanıyan bir anlaşma imza etmeyi kabul etti. Fakat Emir, anlaşmaya kendi eliyle yaptığı bir ilâve ile Araplara yapılan birlik ve istiklâl vaadinin her şeyden evvel tutulması ve yerine getirilmesini Arap şartları olarak beyan ve tasrih eyledi. Fakat şartlar yerine getirilmediğinden Faysal ve Vaizman arasında imza edilen anlaşma hükümsüz kalmakla beraber sonradan gelenler tarafından da unutuldu. Bundan sonra iki millet Filistin üzerinde iddialara kalkıştılar. Arap milliyetçiliği ile Yahudi milliyetçiliği Ürdün ve Akdeniz arasında o kadar şiddetle karşılaştılar ki artık her hangi bir

telif çaresi bulmak imkânı kalmadı. Onlarca sene süren bu buhranı tafsilâtıyla burada açıklamaya lüzum yoktur. Arap ve Yahudiler arasında birinci çarpışmalar, Avrupada Nasyonal - Sosyalistlerin iktidarı ele almalarını takip eden büyük Yahudi muhaceret dalgası, 1940 senesinden evvel Arap isyanı, 1942 de Siyonistlerin müstakil bir yahudi devleti teşkili ve İngiliz işgal kuvvetlerinin çekilmesi isteğini açıklayan Biltmor programı, nihayet 1948 yazında Yahudilerle Araplar arasında, silâhlı bir anlaşma. İsrail devletinin doğuşu hakiki bir sulh ile değil mütareke sözleşmeleriyle mühürlendi.

Araplar ve onların arasında yeni teşekkül eden devlet, şimdiki halde birbirlerine karşı emniyetsiz ve silâhlı bir halde bulunuyorlar. Arapların mağlubiyeti, Filistin harbinin bıraktığı derin izler karşısında kendi zaafalarını anlamaya imkân verdi. Filistinli yedi sekizyüz bin Arap yani manda altındaki eski memleket Arap nüfusunun dörtte üçü harp esnasında vatanlarını kaybettiler ve mülteciler meselesi İsrail'e komşu Arap milletlerinin politik ve ekonomik vaziyetlerine ağır basmaya başladı. 1948 senesi hadiseleri diğer birçok meselelerin meydana çıkmasına âmil oklu. Hadiselerden ders alan aklı başında Araplar, Arap devletlerini idare edenlerin beceriksizliklerini anladılar. Filistinde çarpışan Arap orduları mağlûbiyete sebep olan hükümetlerinin kabiliyetsiz oldukları kanaatıyla döndüler. Birçok subaylar işe girişmek kararını verdiler. Fırtına evvelâ Suriyede koptu. 1949 Martında albay Hüsnü Zaimin hükümet darbesi feodal ve muhafazakâr oligarşi tazyikini sarstı fakat Hüsnü Zaim önde gelen biri idi ve hükümeti 6 aydan fazla sürmeyecekti. İç mücadeleleri Arap milletleri arasındaki anlaşmazlıklarla karıştırarak Suriyede bir seri hükümet darbeleri bir birini takip etti. Suriye ordusunun kuvvetli adamı albay Edip Çiçekli uzun müddet arka plânda kaldıktan sonra 1951 senesinde gölgeden çıktı ve ağıktan açığa askerî diktatörlüğün basma geçti. 1953 Temmuzunda iyi tertiplenen bir plebisit neticesinde kendisini 44 yaşında Suriye reisicumhurluğuna seçti. Çiçekli, Suriye ordusundaki cumhuriyetçi temayülleri görüyordu. Görülüyor ki Çiçekli, Haşimilerin ve programlarının azimli bir aleyhtarı idi. Arap birliğinin kuruluşunda hiç olmazsa mümbit hilâl Araplarının birleşmesinde Suriyenin başlıca rol sahibi olmasını iddia ediyordu. İç politikada askerî diktatörlüğün mecburî kıldığı rejim şüphesiz Türkiye Cumhuriyeti Kemalizmi ile münasebeti olan reformlara mani oluyordu. Çiçekli, bir ordu ihtilâlini müteakip devrildi. Bu defa askerî diktatörün yerine geçen ordunun bir unsuru olmadı. Fakat uzun seneler boyunca politikacı bir ordu tarafından gizli tutulmuş eski politikacılar askerî diktatörün yerini aldılar. Mültecilerle dolu Filistin Arap şehirlerini de içme almak suretiyle krallığın yalnız ve ancak

bedevi nüfusları ile Ürdünün doğusundaki çöl sahalarına uzatılması Ürdünde mühim değışikliklere yol açtı.

Mısır ordusunda, idareci sınıfların ahlâk düşkünlüğü ve hafifmeşrepliklerinin sebep olduğu hoşnutsuzluk genişledi. Şimdi artık çığ koptu. Prensler ve eşrafinın milliyetçilikleri, Arap milletlerinin derinliklerinden gelen yeni kuvvetler önünde mevkiini bıraktı.

Suriyedeki hadiselerin gösterdiği gelişme ve bundan ayrı olarak büyük yabancı devletler menfaatlerinin kısmen olsun desteklediği eski nizamın ve onun temsilcilerinin mukavemeti artık teyyüd etmiş oldu.

Nil vadisinin birliği ve hürriyeti :

Müstakbel Mısır doğu İslâmın modern ilk devletinin kurulması yollarını açan ve hazırlayan Mısır umumî vahşi büyük teşkilâtçı Mehmet Alidir. Bu mağrur adama Mısır milliyetçiliğini tesis ettiği söylenecekti ihtimâl ki bilmiyerek omuzlarını silkecekti. Çünkü Mısır milleti hakkında henüz hiç bir şey bilmiyordu. Tesis ettiği hüküm ve nüfuzlu hanedan Balkan menşeli idi. İdareci zümreleri, kuvvetli Türk üstünlüğü ile Osmanlı İmparatorluğunun muhtelif milletlerine mensup yabancılardan ibaret idi. Bir Mısır milliyetçiliği fikri bu yabancılarda zihnine müşkülâtla girebilirdi. Bu milliyetçiliğin kökü millette idi yani Fellâh köylerinde. Nil deltasından bir fellâhın oğlu olan Ahmet Ârâbî saf bir Mısırlı idi. Orduya intisap etti ve şansının yardımı ile subay olarak umumiyetle fellâh çocuklarına memnu olan büyük rütbeleri ihraz etti. Albay olduğu zaman Mısırdaki ilk ihtilâl işaretini verdi. Gayreti, onu saray ve yabancı, paşaların kötü idaresini açıklamaya şevketti. İslâm püritanizminin uyanmaya başladığı müslüman üniversitesi El Ezher'in idarecileri arasında kendisine sadık olan yardımcısı buldu. Neticede Hidiv, milli bir tazyik karşısında baş eymek ve arzusu hilâfına olarak albay Ârâbiyi harbiye nezaretine tâyin mecburiyetinde kaldı. Fakat İngiliz askerî müdahalesi hidivi ve diğer idareci mahfilleri kendilerini tehdit eden sukuttan kurtardı. Ârâbî, boşuna İngiliz birliklerine karşı koydu. Mağlûp oldu ve Seylân adasına nefyedildi.

Ârâbinin eseri, hiçten itibaren hakiki bir Mısır milleti müessesesi olarak yaşamaktadır. Mısırlılara vermeye teşebbüs ederken Nil vadisinin İngiliz işgaline girmesine sebep olan bu adam hakkında bir İngiliz hükmü bu suretle ifade edilmektedir.

Mısır milliyetçiliği, İngiliz - Mısır ihtilâfına sıkıca bağlıdır. 1882 den sonra bizzat iç gelişme, Nil vadisinde İngiliz mevcudiyetinin istiyerek veya istemiyerek Mısırın iç politikasında oynadığı hakem rolü ile ayrılmaz-

lık arz etmektedir. İngilizlerin gelişi, Mısır milliyetçiliğini zarurî olarak doğrudan doğruya Osmanlı İmparatorluğunun hâkimiyeti altındaki Arap milletlerine açılan yoldan farklı bir istikamete sevk ediyordu. Suriyede doğan Arap milliyetçiliğinin menfaatleri ile Mısır milliyetçilerinin menfaatleri Osmanlı İmparatorluğunun çökmesine kadar birbirlerinden ayrı idi. Mümbit hilâl Arapları (Irak - Suriye), Osmanlı hâkimiyetinden İngilizler tarafından kurtarılabilecekleri ümidi ile git gide o tarafa dönüyorlardı. Mısır, bilâkis İngiliz işgali altında, Osmanlı İmparatorluğunun tamamlayıcı bir parçasını teşkil ediyor ve Mısırlılar, İngilizlerin memleketlerini kati olarak ilhak etmemesi garantisini hesaba katarak İstanbul hükümetinin çekilmez hale gelen baskısını sarsmak için isticâl göstermiyorlardı. Gerçekten Osmanlı İmparatorluğunun devam etmesi, onlar için en sağlam bir destek oluyordu. Bundan dolayı, Osmanlı İmparatorluğu birliğini kuvvetlendirmeye yarıyan her şeyi yapmak ve Müslüman cemaatleri arasındaki bağları sıkılaştırmakta kendilerini menfaatli görüyorlar, diğer taraftan da Suriye Araplarının Türk aleyhtarlığı faaliyetlerini ancak emniyetsizlikle karşılıyorlardı.

Mustafa Kâmil, Mısır milliyetçiliği tarihinde bu devrin en parlak mümessili oldu. Bu da Ârâbî gibi bir fellâhtı. Fakat bir Mısır şehirlisi, Fransız ruhu ile yetişmiş, Mısır sahnesinde Avrupalılaştırmış ilk aydın, gerek sözleri ile ve gerek kalemi ile büyük bir nüfuza malik hususî istidada sahip bir hatipti. Vakitsiz ölümünden sonra yarattığı hareket devam etmedi. Mustafa Kâmilin (Hızbilvatanî) millî partisi, büyük Britanyaya karşı Arap milliyetçilerinin isteklerini temsil ediyordu. Fakat Kâmilin politika varisleri (Vaft) partisinin himayesinde uzun müddet sönük bir rol oynadılar. 1952 askerî ihtilâlden hemen sonra (Millî parti), Mehmet Nakîp hükûmetine iştirâk etmek üzere durgun halini bıraktı. Eğer Mısırdaki onlarca sene süren İngiliz hâkimiyetinin bir bilânçosu yapılırsa görülür ki, Büyük Britanya orada iç nizamın muhafazası menfaatine hakem vazifesi görmüştür. Mısır, 1923 senesinde kati istiklâlâle sahip olarak esas teşkilât kanununu kabul ettiği zaman vaziyet yine böyle olmuştur.

Politika hayatından iki kutup çıktı. Saray ve Vaft Partisi. İngiliz nüfuz ve kudreti Nil vadisini alâkalandıran meselelerde her ikisi arasında kati ve kararlı bir rol oynadı. Mısırın ilk kralları Fuat ve Faruk sarayın mutlak otoritesini her şeyin üstünde tutuyorlardı. Şahsî hükûmet, bu iki hükûmdarın karakter ve telâkkilerine uygun geliyordu. Onların nazarında kanunî esası müziç bir imtiyazdan başka bir şey değildi. Sarayın az veya çok gizli diktatörlüğü imkân nisbetinde millî meclisin salahiyet ve kudreti yerine geçiyordu. İçtimaî statüko ile alâkalı olanlar, büyük arazi

sahipleri, büyük burjuva sınıfı ve nihayet hususî menfaatlerinin zarar görmesinden çok çekinen gözdeleler saray etrafında toplanıyorlardı.

Kuvvetli ve büyük bir hatip, kral Fuadın mutlak idaresi karşısına çıktı. Mısırdaki cemiyet sınıfları arasındaki ayırıcı hadler görüldüğü gibi o kadar hülûle müsaade etmeyecek derecede değildir. Hususî kabiliyeti haiz bazı fellâh çocukları şehirlerin aydın cemiyetlerinde bir mevki sahibi olabildikleri gibi yüksek vazifelere de girebiliyorlardı. Sait Zağlûl bu fellâhlardan biri idi. Paris üniversitesine kaydolmadan evvel El Ezher Müslüman üniversitesinde yine bir fellâhın oğlu, büyük püriten reformisti (Mehmet Abduh) gibi ihtiraslı bir hocanın derslerini takip etti. El Ezher Müslüman üniversitesinin püriteni ile Sorbon profesörleri arasında bir uçurum mevcuttur. Mamafih, Zağlûl'un bu iki bilgi kaynağından aldığı iman, kayıtsız ve şartsız millî hâkimiyet fikrinde toplanıyordu. İngiliz hâkimiyetine ve sarayın diktatörlüğüne karşı Mısır istiklâlinin şampiyonu kesildi. Şöhreti o kadar büyüdü ki 1918 senesi Kasım ayında, Mısır istiklâline ait istekleri İngilizlere götürecektir bir heyetin basma getirildi. Bu komisyon Mısır heyeti mânasına gelen El Vaft el Mısıfî adını taşıyordu. Millî talepleri götürecektir dian Vaft, bütün Mısır milletinin emellerini temsil etmek istiyordu. İstiklâlin ilânına ve ikinci millî ihtilâle kadar Vaft partisinin başında Sait Zağlûl bulunuyordu. Memleket meşrutiyete kavuşunca vaft, yabancı politikası vazifesine munzam olarak meşrutiyetin koruyucusu rolünü de üzerine aldı. Bütün memlekette siyasî teşkilâtını geliştirdi ve halk kitleleri üzerindeki nüfuzu üstün oldu ve böylece devam etti. Parti bünyesinde husule gelen bir çok ihtilâflar mevkiini sarsmaktan dahi uzak kaldı. Büyük hatip Sait Zağlûl'un ve ölümünden sonra Mustafa Nuhasın nüfuz ve tesirleri kudretini muhafaza etti. Vaft, siyasî hayatın inhisarını kısıncılıkla korudu. İki cihetten tehlikeli rakiplerden çekiniyordu: Memleket ekonomisi inkişaf ettikçe sosyalist ve püritanizm cereyanlarının halk kitlelerindeki tesir sahası genişliyordu. Hakikî solcu partileri bir türlü teşekkül edemiyorlardı. Bu yolda yapılan her teşebbüs haklı veya haksız kominizim şüphesi altına giriyordu. Diğer taraftan Müslüman kardeşlerin müessir arkadaşlıkları seçim mücadeleleri dışında tutuluyordu. Bu halin devamı müddetince Vaftın siyasî üstünlüğünü kaybetmek korkusu yoktu.

Söylemek lâzımdır ki, seçim sistemi, Vaftın parlâmentodaki temsil kudretini alan reylerin ifade etmediği miktardan daha mühim göstermesine müsait bulunmaktadır. Bu suretle 1950 Ocak, seçimlerinde Vaft, reylerin yüzde kırkbeşi ile (40 % çekimser çıkmıştı) parlâmentoda 70 % koltuğu kazanmıştı. (Bir misal olmak üzere, seçmenlerin miktarı 15 % geçmediği halde Vaft, Kahire şehrinin hemen bütün mebusluklarını kazanmıştı.)

Bütün bir nesil boyunca kiral ve Vaft pusuda bekler gibi karşı karşıya kaldılar. Bunların dışında Mısırdaki hiç bir siyasî âmîl ehemmiyet ifade etmiyordu. İngilizler, bazan saraya müzaheret ederek, bazan Vaftı cesaretlendirerek Mısırdaki bulunmak arkadaşlığını vaziyete göre her iki taraf arasında idare ediyorlardı. 1923 -1952 seneleri arasında muhtelif hükümetleri ancak 8 sene iktidarda kalabilen Vafta nazaran Mısır, uzun seneler saray tarafından idare edildi. Kırıl Fuat ve oğlu Faruk, bir çok defalar Vaftın nüfuz ve kudretini kırmak teşebbüsünde bulundular. Fakat her defasında bu teşebbüslerin faidesiz kaldığını anladılar. Vaftın iktidara gelmesi hakikî bir halk hareketi ile başladı. Şaşmaz bir ahlâka sahip hatip Zağlûl'un partiye kazandırdığı şöhret, halk kitleleri arasında uzun müddet derin akisler buldu. Fakat Vaftın bir çok şefleri sarayın idareci muhitlerine sirayet eden büyük ahlâk bozukluğu dalgasına yavaş yavaş düştüler. İktidara gelmek rekabetine rağmen saray ve Vaftın paşaları hakikatte büyük burjuvazinin feodal idaresi esasları üzerinde mutabakat halinde idiler. Bu vaziyet Vaftın 1950 -1952 senelerindeki idaresinde açıkça göründü. Kudretli malî menfaatler her iki tarafta müktesep hakları ve küçük mikyastaki idareci sınıfının imtiyazlarını korudu. Vaftın İslahata taraftar olan sol kanadı zarurî iç İslahatı tavsiye eden saray muhitinin aklı başında bir kaç politikacısı bile geri kaldılar. Bu suretle sosyal gelişme yolunu manî bir tedbir olarak açmayı inatla red eden kısa görüşlü idareci sınıfı ile Vaftın şefleri birleşmiş bulunuyorlardı. Saray ve Vaft eski rejimin meyvalarını müştereken paylaşıyorlardı. Henüz tanınmayan üç büyük kuvvet vardı : Solcu parti (Vaftın bünyesinde bile), püriten Müslüman kardeşler ve Arabistan inkılabından beri siyasî hayattan çekilen ordu.

Mustafa Nuh paşanın Vaft hükümeti, 1951 Ekim ayında İngiltere ile olan ahitnameleri fes ederken son on senelerin Mısır millî emellerini canlandırışı (Paşalar demokrasisini) ciddi olarak tehdit altına koydu ve bu defa ister istemez eski nizamın setlerini sarstı. 1952 senesi Ocak ayında Kahire sokaklarında genişliyen yangın, ciddi bir ihbar mahiyetini aldı: Rejim temellerinden sarsılıyordu. Kırıl başka neticeler almayı düşünmeksizin arzu etmediği Vaft hükümetine işten el çekirmekle iktifa etti. Fakat artık sarayın günleri sayılı idi. İlkbahar ve 1952 yazında Kahire, indifa halindeki yanar dağına benziyordu. Kurtuluş hareketi nihayet orduya düşecekti. Bundan 70 sene evveli birinci defa olarak Albay Ahmet Ârâbî Mısırî canlandırmaya teşebbüs etmişti. Fakat boşuna.

Vaft partisinin kuruluşu ile birinci dünya harbinden sonra birincisinden daha kuvvetli ikinci bir millî kalkınma dalgası Nil bölgesine yayılmış, sonradan ancak Mısır istiklâlî yolunda büyük bir adım atarak duruvermiş-

ti. Vaft partisi tarafından kurulan rejimde, zarurî olan iç Islahatı tahakkuk ettirmek ve realist bir dış siyaset takip eylemek iradesi yoktu. Vaft, bu irade noksanlığı yüzünden irtica ile demagoji arasında mahsur kaldı. Şüphesiz hükümet mahfilleri, İngilterenin Mısırda bir defa daha statükoyu muhafaza edeceğini hesap ediyorlardı. Ârâbî'nin ihtilâl devrinde Hidivin tahtını kurtarmış ve idareci sınıfının imtiyazlarını muhafaza etmiş değil miydi? Bu teşebbüs 1952 senesinde vuku bulmadı. General Nakip, 23/Temmuz/1952 de bir gece içinde Mısırın çehresini değiştirdiği zaman kanaldaki İngiliz garnizonu kışkıklarından kımıldamadı. Ordu, eski partilerin faaliyetlerine devam etmesine müsaade etti. Fakat bunlar, bir idareci zümresinin esaretinden kendilerini kurtarmaya muktedir değillerdi. Eğer eski rejimin avdetini imkânsız hâle getirmek icap ederse şüphesiz Nakip ve ihtilâlcî subayların seçtikleri yoldan başkası olamazdı: Ordunun ve milletin kuvvetle ve açıkça ifade ettiği arzuya dayanarak geçici bir zaman için iktidarı ele almak.

Faruğun tahtan indirilmesi, sarayın politik nüfuzunu kaldırdı. Toprak reformu, paşaların oligarşik kudretlerini yıktı. Nihayet 1953 Haziranında cumhuriyetin ilânı, iç inkilâbın birinci safhasını nihayetlendirdi. Onbir büyük rütbeli subay ve bir Generalden müteşekkil bir komite, artık ihtilâl konseyi adı altında yeni Mısırın mukadderatını ele almıştır. Subay heyeti arasında politik memnuniyetsizliğin sebepleri, ikinci dünya harbinden başlar. Harp esnasında İngiliz hegemonyası Mısırda çok büyük hiddet ve fevranı tahrik etti. 1945 senesinin birinci kısa ve gizli yazısının başlığı (Emperyalizme ihtar) idi.

Âmme kudretinin zaafî ve bozukluğunu ordu, 1948 senesinde anladığı zaman millî hareket, Filistin harbinin hemen akabinde ciddî Islahatı mülâhaza ve mütalâa etmek mecburiyetinde idi. Nitekim Faruğun adına bağlı rejim devrilmedikçe ve millet, ahlâken düşkün bir idareci sınıfının hakimiyeti altında kaldıkça Mısırın hürriyetinden bahsetmenin boş laf demek olacağı hakkındaki kanaat büyüdü. O zaman ayaklanma hamlesini hazırlamak maksadiyle beş genç subaydan mürekkep bir komite teşekkül etti. Bu hür subaylar (Ezzubat Elahrar) ordunun iç ve dış ile temasa geçtiler. Başlıca vasıtaları gizli tamimleri yaymaktı. Faruğun polisi bu hareketten haberdardı. Fakat buna müdahale etmiyordu. 1952 yazında Faruk'un bu hareketi tenkil etmeğe kararlı olduğu zannediliyordu. Tertipçiler, hareketlerinde sıkışık hale geldiklerini hissettiler. Belki de kendilerini bir gece içinde Mısırın hakimi kılan şimşek hızlı hareketin muvaffakiyeti mütehayyir bırakabilirdi. Kendilerine verilen vazifenin ifası için onbir subay gençtiler. Ekserisi otuz ile kırk yaş arasındadırlar. İçlerinden dokuzu 23 Temmuz hareketini idare etmişlerdir. Diğer ikisi hükümetin devrilmesinden sonra

birincilere katılmışlardır. General Nakip, hür subaylar camiasına mensup bulunmuyordu. Bir müddet sonra onların itimadını kazanarak tecrübesiz bu genç subaylara muhtaç oldukları olgunluk ve halkça tanınmak şöhretile iltihak etti.

Nakip, 1901 senesinde Sudanın merkezi olan Hartumda doğmuştur. Babası, birkaç sene evvel İngiliz yüksek kumandanlığı altında Mısır ordusunun bir subayı olarak Sudanda Mehdi hakimiyetini kırmıştı. Hartumdaki tahsilini müteakip, babası gibi askerliği meslek olarak seçen Nakip, hukuk, iktisat ve birçok yabancı diller öğrenmek fırsatını da buldu. Genç subayın kariyeri Kahirede hüküm süren devletlere karşı hasmane bir vaziyet takındığı devirde 1948 senesi Filistin harbine kadar bariz bir vasıf arzetmiyordu. Yabancılar ve Mısır efkârı umumiyesinin büyük bir kısmı nazarında Mehmet Nakip Mısırlı temsil ediyordu. General, ihtilâl konseyi genç subaylarının bu hadiseden neticeler çıkarmalarını istiyordu. Gerginlikler 1954 senesinde vuku bulan inkıtaa kadar ilerledi. Rejimi bir an için tehlikeye sokan bu hadiseden sonra Nakip, sadece hükümet reisi olmak temsili sıfatı ile iktifa etti.

İktidar, Nakip gibi gözde olan mütevazı bir posta memurunun oğlu albay Abdülnasıra geçti. Şimdi Abdülnasır, hür subayların şefi ve hükümet darbesinin hakikî tertipçisi olarak bilinmektedir. İhtilâl konseyinin kararları serbest münakaşalardan sonra ekseriyetle verilmektedir. Mamafih şüphesizdir ki bütün reyler aynı ağırlıkta değildirler. Diğer taraftan lâiklik reformist hareketlerinin ve Müslüman kardeşler cemiyeti dostlarının bulunduğu konsey bünyesinde nüfuz oyunları da vardır. Ordunun iktidarı ele alması, milleti tazyik altında bulunduran istibdada karşı enerjik kuvvetlerin bir zaferi olarak telâkki edilmektedir. Hıdiv devletinin ve Mısır krallığının köhneleşmiş idareci sınıfı bilhassa yabancıardan teşekkül ediyordu: Türkler, Balkanlılar ve Levantenler. Hanedan dahi yabancı idi. Azaları millî lisan olan Arapçayı bile yanlış konuşuyorlardı. Gerçekten, Mısırlı unsurlar birkaç nesilden beri politik, ekonomik ve kültürel hayatta rol oynamadılar. Sait Zağlûl, Mustafa Nuhas gibi Vafân şefleri, İslâmın ilahiyat reformisti büyük Mehmet Abduh ve bir kaç ekonomist misal olarak gösterilebilir. Fakat bu büyük isimler ancak mücerret hadiselerden ibaret kalmışlardır.

Ordu, her zaman Mısırın canlı kuvvetlerinin hâzinesi olmuştur. Yüksek rütbede olanlar müstesna erlerini fellâhlar teşkil etmektedir. Yabancılar tarafından istilâ edilen büyük şehirler halkı buralarda temsil edilmemektedir. İhtilâl konseyinin âzaları, şu veya bu yüksek memur veya Kahi-

renin büyük sanayicisi ile karşılaştırılsın, her adımda subaylar arasında yukarı Mısırın eski şehri olan Teb nakışlarının ahengini bozmıyacak çehrelere tesadüf edilir. Bir çokları, Firavunlar devrinin hüsünkâr ve cazibeli heykellerini hatırlatırlar. Nil vadisi şehirlerinde binlerce senelerden beri millî gelenek muhafaza edilmiştir. Şu halde subayların ekseriyeti vilâyetlerden, köylerden gelirler. Nakip ailesi - tipik subay ailesi - Nil deltasının bir köyündendir. Cemâl Abdülnasır dahi yukarı Mısırdandır. Fellâh olmasalar bile ekseriyeti vilâyetin orta sınıflarındandır. Bu insanlar her zaman fellâhlarla sıkı münasebet halinde bulunmuşlardır.

Mısır milliyetçilik hareketi tamamiyle yeni bir hadisedir. Firavunlar devrinden sonra Nil vadisi daima yabancı hakimiyetinde kalmıştır. Evvelâ Acemler, sonra Yunani ve Romenler, Arap halifeleri, ücretli Türk askerleri ve nihayet Avrupalılar. Yabancılar umumî olarak Kahire ve İskenderiye gibi büyük şehirlerde toplanmışlardır. Denebilir ki, Mısır iki bin sene pasif kalmıştır. Bu gün iktidar yerlilerin elindedir ve ihtilâlin fellâh köylerinde derin kökleri vardır. Bu vaziyet büyük ümitlere yol açmaktadır. Fakat bir taraftan da bu, büyük bir meçhuldür. Mısır milletin gelişmesi ne olacaktır?

Fuat ve Faruk Mısırının eski rejimi, içlerinde üç unsurun göze çarptığı küçük bir zümrenin elinde idi: Saray, büyük arazi sahipleri ve büyük burjuvazi, yeni tüccar ve sanayici sınıfı. Bu küçük zümre yalnız başına zirai ve sanayi istihsalin büyük bir kısmını kontrol ediyordu. Üstelikte kendilerinin kurduğu politik partiler ellerinde idi. Diğer taraftan orta sınıflar tam manası ile yükselmekte idiler: Memur ve müstahdemler, serbest meslek erbabı, tüccarlar ve küçük fellâh memurları. Fakat bu yeni İctimaî sınıfın teşekkül etmiş büyük partilerle pek az münasebetleri vardı. Bu yeni sınıf, gerek Vaftın geniş mantosu altında ve gerek Müslüman kardeşlerin dinî radikalizmi ile protestoda bulunan gayri memnun ve fakat kudretsiz solcu lâikliğe kendini daha ziyade mütemayil hissediyordu. Temmuz ihtilâli, uzun zamandan beri baskı altında bulunan bu kuvvetlere hareket serbestisi verecekti. Şimdi kuvvetli ideolojik cereyanlar birbirleriyle karşı karşıyadırlar.

Genç Türkler ihtilâli ve Kemâl Atatürk'ün eseri ile bir muvazilik göze çarpıyor. Dış hadiseler, birçok cephelerden bir nesil evvelki Türk ihtilâlinin tekrarına benzemektedir. Fakat tarih gösteriyor ki - Bu, mütefekkir birçok Mısırlının kanaatidir - Mısırdaki temayül, ideolojinin son haddinde değildir. Bu kanaata bakılırsa Türkiye tarzında bir lâiklikle Müslüman kardeşlerin tasavvur ettikleri teokratik bir idare istenmemektedir. Diğer taraftan mensup oldukları milletlerin gelişme seyrinin birçok bakımlar-

dan müşterek vasıflar arzettiği ileri sürülse dahi Nakip ve Atatürk birbirinden çok farklı iki şahsiyettir. Bir taraftan Mısırdaki lâik ve liberal bir milliyetçiliğin uğrayacağı muhalefet diğer taraftan da İslâmlık tehlikesiz görünmemektedir. Bu muhalefet, yeni bir muvazenenin esaslarını dahi hazırlayabilecektir. Acaba, İslâm âleminin bu gün içinde çabaladığı ideoloji karışıklığı bir gün belirli bir akıbeta erişecek midir? Her hâlde buna daha çok zaman hatta sabır gerekmektedir. Eğer askerî hareket, muvaffakiyetini muhafaza etmek istiyorsa rejimi bertaraf ederek dış politikada Mısır milliyetçiliğinin emellerini tahakkuk ettirmeli ve Nakibin millet huzurunda Kahirede açıkladığı gibi Nil bölgesine (güneşteki mevkiini) vermelidir. Atatürk dahi dış hürriyeti sağlamadan Türk rönesansı eserini ikmal edemezdi.

(Sonu var)

İSTANBUL MİLLETLERARASI IX. İDARÎ İLİMLER KONGRESİ
YAYINLARINDAN
(6 -14/9/1953)
İDARÎ İHTİLÂFLAR

Fransızcadan çeviren :
Yusuf YAKUPOĞLU
 Muradiye Kaymakamı

I. HÂL :

1 —

a) İnşaat meskene taallük etsin etmesin, 27/Ekim/1945 tarihli talimatnamenin 1. maddesine göre, projenin tatbiki inşaat müsaadesine tâbidir. 50 metre karelik bir sahayı işgal eden veya 50 ameleden fazla çalıştıran sınaî bir tesisten bahsedilmesi halinde, 10/Ağustos/1946 talimatının tatbiki muvacehesinde, M. Thomas'a göre, bu tesisin teferruatlı bir işletme plânını, giriş yollarını, su, gaz ve elektriği ihtiva etmesi lâzımdır.

b) Tesise müsaade edilip edilmemesi yetkisi o yerin belediye reisine aittir. (10/Ağustos/1946 talimatnamesinin 2. maddesi.)

Eğer belediye reisi 30 gün zarfında kararını bildirmezse M. Thomas valiyi inşaaata müsaade edip etmemede muhtar addeder. Vali müracaat tarihinden itibaren 15 gün içinde bir karar vermezse inşaat müsaadesi tekemmül etmiş sayılır. (10/Ağustos/1946 talimatnamesinin 5. maddesi.)

c) İnşaatın kabul veya reddi hususunda idari makamların keyfi muameleye hakları yoktur. 27/Ekim/1945 tarihli talimatnamenin 5. maddesine göre, müsaade, inşaatın kanunî ve kaidevî icaplarına ve eğer mevcut ise yetkili makam tarafından tesbit edilen hususlara uygun olması halinde tekevvün eder.

Diğer taraftan 10/Ağustos/1946 talimatnamesi gereğince belediye reisi ve vali tarafından ısdar edilen red kararlarının bir sebebe istinat etmesi lâzımdır. Bu takdirde Devlet Şûrası, red kararının uygunluğu bir ta-

rafa, sebeplerin maddî hatalara veya hukukî isabetsizliklere dayanması halinde o kararı bozar.

d) Red halinde, M. Thomas red kararının tebliği tarihinden itibaren salahiyet tecavüzü noktasından, Devlet Şûrasına vaki itirazı yerinde bulur.

Fakat bu itirazda hukukî sebeplerin açıklanması icap eder. Nitekim Devlet Şûrası Manche adalarına ait inşaat reddini, inşaatın, manzaranın güzelliğine hâlel getirmedeği ve estetik öğretim hizmetlerine tahsis edilen adaların amenajman plânına uygun olduğu düşüncesiyle iptal etmiştir. (3/Kasım/1950 Courtin kararı)

2 —

a) M. Jean da, M. Thomas'a uyarak müsaadenin kanuna uygun olmaması halinde, salahiyet tecavüzü noktasından müracaat yolu ile iptali yerinde bulur. Burada şu hukukî istilahları bilmekte fayda vardır: Yetkisizlik, şekli noksanlık, salahiyet tecavüzü ve hukuk kaidesinin ihlâli.

b) Müsaadenin kanuna uygun olması halinde M. Jean mutabakatsızlık dolayısıyla müsaadenin iptalini doğru bulmaz.

c) ve d) Eğer müsaade kanuna uygun olarak verilmişse, bu takdirde M. Jean hatayı siyasî kuvvette bulur. Bu kuvvet komün tarafından değil ve fakat devlet tarafından istimâl edilir. Çünkü 27/Ekim/1945 tarihli talimatnamenin 4. maddesine göre inşaat müsaadesi, belediye reisleri tarafından verilmesine rağmen, bu, devlet adına istimâl edilen bir yetkidir. O halde komün tarafından doğrudan doğruya istimâl edilen bir âmme kudreti mevcut değildir.

II. HÂL :

Bu hâl, bakanlıkların red kararlarına karşı devletten alacaklı olanların müracaat ve itiraz hakları olup olmadığını ortaya atar.

Ödeme emrinin muhakeme usulü tediyeninkine tekaddüm eder. Devletin, borcun mevcudiyetine veya miktarına itiraz etmesi halinde, alacaklı İdarî ve adlî bir hüküm istihsaline muvaffak olabilir.

Şimdi devletin bir meblâğı mahkeme kararı ile ödemek zorunda kaldığını farzedelim. Böyle bir karara sahip alacaklı, devletle arasında fark olduğundan normal icraî yollarla devleti ödemeye icbar kuvvetini haiz değildir. Alacaklı tediyeyi imkân dahilinde sokacak ödeme formalitelerini ik-

mal zorundadır. Borçlu devletin temsilcisi, nakit paranın vaziyeti imkân veriyorsa yalnız tediye etmek ve kanunlarla açılan kredileri kısımlara ayırmak salahiyetini haizdir.

Ödeme emri münhasıran icra kuvvetinden neşet eden bir tasarruftur. Bu tasarruf veya tediyeinin reddi, parlâmento önünde hükümetin siyasî mes'uliyetini intaç edebilir. Hükümet idari kazanın ve bilhassa adli organların tenkidinden kaçınır. Çünkü tahsisatların istimali, bunlar arasında âmme kudretlerinin yekdiğerleriyle olan münasebetlerini ortaya atar. Hiç bir kaza hakkı İdari otoriteye bu gibi işlerde bir üstünlük bahşetmez. *

Hülâsa olarak hukukçu parlâmentonun kontrolü altında, bütçe tahsisatlarının korunmasını ve faydalı bir halde kullanılmasını kontrol eden tek hakemdir.

Bu kontrol, kanun icabı haczi kabil olmıyan devlet emvali üzerinde, müracaatın kabul edilmesi halinde, devlet alacaklısına yeni bir icra yolu kazandırmaktadır.

İÇTİHATLAK : Yukardaki sebepler muvacehesinde Devlet Şûrası eski bir içtihadı gereğince ödeme emrinin reddine karşı vuku bulacak itirazları kabule sayan bulmaz. Fakat tediye ile ilgili, hukuken esasa veya borcun muayyen olmamasına taallük eden anlaşmazlıkları kabul eder.

Bu içtihadı göre ödeme emrinin reddi Devlet Şûrası kararlarında yer alan Hükümet tasarrufları (actes de Gouvernement) kategorisine dahildir.

Ödeme emrinin reddine istinaden Bakan tarafından disponibl kredilerin yokluğu ileri sürüldüğü zaman, bahis konusu kredilerin maddî mutabakatlarının incelenmesi için vuku bulan itirazlar da kabul edilmıyen mevaddandır.

SONUÇ : Devletten alacaklı olan kimse, ödemenin reddine karşı kazaî bir müracaatta bulunamaz veya bir kaziyyei muhkeme elde edemez. Çünkü devlete ait emval üzerinde bir icra avantajı yoktur.

Mahallî bir kollektiviteden alacaklı olan kimse, ödemenin temini ve icra yoluna gidilmesi için devletin müdahalesine baş vurabilir.

Fakat alacaklarının temini için devlet alacaklısı lehine hususî bir teminat mevcut değildir. İdare tarafından tediyeye karşı vaki gayri kanunî bir red, sadece demokratik rejimin normal fonksiyonu, an'anevî hukuk icabı, meclis müdahaleleri, ticaret odalarının faaliyeti ve nihayet bakanın siyasî mes'uliyeti dolayısıyla umumî efkârca (bilhassa basın) hoş karşılanmaz. Devleti mahkûm eden kaza hakkı, ona, borçlu olduğu şeyi ödet-

mek kudretini haiz değildir. Hukuktan bahsedilmesi halinde devletin salahiyeti azalır.

Fakat devlet tarafından ödemenin reddine karşı müracaat yollarının nazarı olarak mevcut olmamasına rağmen, devlet, âmme otoritesini temsil ettiğinden dolayı bu menfî neticenin tevhit edeceği tepkiden kaçınır.

Devlet şerefli bir varlıktır. Ve realitede borçlu olduğu şeyi öder. Hukukî icbarın ademi mevcudiyeti, alacaklıları için, ciddi bir engel teşkil etmez. ⁽¹⁾

III. HÂL :

5/Nisan/1884 tarihli kanunun 91 ve 97. maddelerine göre emniyet ve umumî sıhhati ve bilhassa sokaklarda, rıhtım, meydan ve genel yollarda emniyetli ve rahatça geçişi temin için belediye reisi beledî polis vazifesi ile görevlidir. ⁽²⁾ Fakat bu kanunî tasarruflar belediye reisinin yetkilerini tayin etmez. Belediye reisi tarafından beledî otoriteye istinaden ısdar edilen kararlar - her türlü İdarî tasarruflarda olduğu gibi - salahiyet tecavüzü noktasından itiraza müsaittir. Bu sebeple Devlet Şûrası, bu kararların kanuna uygun olup olmadığını tayin bakımından, komün dahilinde seyrüseferin tanzimi için 5/Nisan/1884 tarihli kanunun ahkâmınca belediye reislerinin almış olduğu karardan tetkik yetkisini haizdir.

İdarî karar, Fransız âmme hukukunun esaslı prensiplerinden birisini teşkil eden seyahat hürriyeti ve mülkiyet hakkı gibi hürriyetlerin tesis fikrinden esaslı surette mülhem olmuştur. Bu sebeple intizam ve seyrüsefer lüzumlu tedbirlerin alınması halinde bu hürriyetle. Çünkü şahsî hürriyetlerin temsil ettiği menfaat, şehir yoklarında rahat ve tehlikesiz bir seyrüseferin tesisine matuf olan umumî menfaat önünde eğilmek zorundadır.

Bu esas fikirden Devlet Şûrası iki mühim neticeyi çıkarmıştır :

a) İdarî makamlar inzibati vazifelerinin ifasında umumî hürriyetlerin mevcudiyetini hesaba katmak zorundadır, idarenin yetkileri ile bu hürriyetler arasında bir uzlaşma zaruridir. Belediye reisi seyrüsefer hür-

¹Cf en ce sens Communes des Basses Pyrenees 4 decembre 1835 au rapport de Vivien. Rec. Lebon : page 669.

Gorgeu 19 novembre 1886. Lebon Page 810 au rapport du President Romieu Abbe Truchet 8 août. Lebon. Page 707

² XII- yıl 12- messidor karamamesine göre Paris şehri için valiye verilen inzibat salahiyetleri.

riyetini kısıabilir. Fakat mutlak manada tahdit hemen hemen istisnâ bir hal teşkil edemez.

b) Belediye reisinin yetkileri mücerret (in abstracte) değildir. Bu yetkiler zamana ve mekâna tâbî olarak değişir. Bir şehrin muayyen bir bölgesinde kanunî olan bir tedbir diğer bir bölgesinde olmayabilir; kaza bir şehrin bir sokağı için kanuna uygun olan bir tedbir, aynı şehrin diğer bir sokağı için gayri kanunî olabilir. Belediye reisine ait yetkilerin incelenmesi bize umumî nizama matuf tasarrufların mahiyetini öğretir.

1) Birinci tasarruf : Sabah saat 9 dan 19 a kadar şehrin hareketli sokaklarında bir tondan daha ağır otolarla at arabalarının seyrüseferinin yasak edilmesi.

İstisnalar hariç, bir şehrin muayyen bir bölgesinde, bütün nakil vasıtalarına şamil ve devamlı bir şekilde seyrüseferin yasak edilmesi prensip olarak kanuna aykırıdır.

Buna rağmen, belediye reisi şehrin kalabalık sokaklarında seyrüseferin kesif olduğu günlerde bazı ağır nakil vasıtalarına bir takım yasaklar tahmil edebür. Fakat bu yasaklar şehirde emin ve genel menfaate uygun bir seyrüseferin temini için vaz edilir. Ve şahıslara tahmil edilen vecibeleri tecavüz edemez.

2) İkinci tasarruf : Aynı zamanda ve aynı yerde her türlü nakil vasıtalarının durmalarına dair yasaklar ve şehrin merkezinden çıkan giriş yerlerinde vasıtaların sıralanmalarının men edilmesi.

a) Vuzuhsuzluğu sebebiyle durma yasağı kanuna aykırı gözüktür.

1) Fazla tehacüme maruz yerlerde bütün nakil vasıtalarına teşmil edilebilecek genel bir yasağın tatbik edilmesi zordur,

Diğer taraftan «durma» kelimesi açık değildir; belediye memnu bir durak yeri tesbit zorundadır.

Nihayet durma yasağı; istisnalar hariç, mülkiyet hakkını ilgilendirdiğinden ciddi bir tedbir mahiyetini taşır; bu sebeple Devlet Şûrası böyle bir yasağa, yolcuların geliş ve gidişlerine vasıtaların duruşu engel olmuyorsa ve manşandizlerin yükletilip boşaltılması kolayca yapılabiliyorsa, kanunilik izafe etmez.

Bunları bahis konusu etmiyen bir tasarruf kanuna uygun değildir.

b) Durma yasağı ücretli durak yerlerinde sıralanan vasıtalar için katmerli bir mükellefiyet teşkil eder; bundan dolayı gayri kanunîdir. Filhakika ücretli bir parktan yapılan tahsilât eğer umumî hayatın normal

gidişini devamlı surette sekteye uğratan parklara hasredilmişse - burada belediye reisi tarafından alınan kararlara karşı bir aksülâmel görüyoruz- bu takdirde tasarruf kanuna uygun olabilir.

3) Üçüncü tasarruf : Saat 8 ile 12 arasında pazar yerlerine giden sokaklarda her türlü nakil vasıtalarının gidiş ve gelişlerinin yasak edilmesi.

Bu tasarruf ancak pazarlara giden kıyı yollarının giriş hukukuna riayet edildiği takdirde kanuniyet iktisap eder.

4) Dördüncü tasarruf : Bütün şehir yollarında sür'atin tahdidi ve turist otoları ile kamyonlara verilen azami sür'at. Bu tedbirin kanuniliği şüphesiz prensibe uygundur. Diğer taraftan kanun önünde vatandaşların eşitlik prensibi, turist arabalarının şoförleri ile kamyon şoförleri arasında tefrik yapmayı tecviz etmez,

İstiklal Savaşı Resim ve Vesikalarla

İstanbul - Yıldız İhlamur Yıldız Cad. Keşşaf Sok 1/3 de Nurettin Peker tarafından yayınlanan ve 15 lira bedelle satılan (İstiklâl Savaşı. Resim ve Vesikalarla) adlı kitap İstiklâl Savaşına ait hatıra ve resimleri ihtiva etmekte olup tavsiyeye şayandır.

Dergi

Dünkü – Bugünkü Kıbrıs

Kastamonu Toprak ve İskân memuru Naci Kökdemir tarafından yayınlanan ve beş lira bedelle satılan bu kitap faydalı görülmüştür.

Kitap sahibinden tedarik edilebilir.

Dergi

